

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SURİYE İÇ SAVAŞININ TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU
POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİLERİ (2011-2016)

Şule KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KIRŞEHİR-2019

©2019-Şule KILIÇ

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SURİYE İÇ SAVAŞININ TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU
POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİLERİ (2011-2016)

THE EFFECTS OF SYRIAN CIVIL WAR ON TURKEY’S
MIDDLE EAST POLICIES (2011-2016)

Hazırlayan

Şule KILIÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

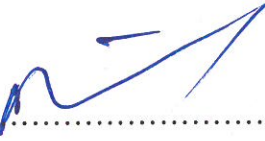
Doç. Dr. Bengül BOLAT

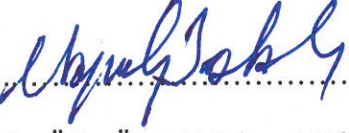
KIRŞEHİR-2019

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Şule KILIÇ tarafından hazırlanan “*Suriye İç Savaşının Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları Üzerine Etkileri (2011-2016)*” adlı tez çalışması 24.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman.....(İmza)
Doç. Dr. Bengül BOLAT

Üye..........(İmza)
Prof. Dr. Nejla GÜNAY

Üye..........(İmza)
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut BOLAT

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

24/06/2019

(İmza)

Unvanı Adı-Soyadı

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

24/06/2019

Şule KILIÇ

İmza

ÖZET

SURİYE İÇ SAVAŞININ TÜRKİYE’NİN ORTA DOĞU POLİTİKALARI ÜZERİNE ETKİLERİ (2011-2016)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Şule KILIÇ

Danışman: Doç. Dr. Bengül BOLAT

2019 – XI+93

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Jüri

Prof. Dr. Nejla GÜNAY

Doç. Dr. Bengül BOLAT

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut BOLAT

Arap Baharı ile Suriye’de olayların baş göstermesi üzerine Türkiye, başlangıçta Esad rejimi ile farklı düzeylerde birçok defa temasa geçmiş ve reform çağrılarında bulunmuştur. Ancak Türkiye Cumhuriyeti, Esad rejiminin reformlar konusunda yavaş davranması ve halkına karşı uyguladığı şiddeti artırması sonucunda, iyi ilişkiler kurduğu Esad rejimini karşısına alarak, Suriye halkının yanında olmayı tercih etmiştir. Bu aşamadan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler kopmuştur. Türkiye’nin, Suriye’de yaşanan olaylar karşısında politikalarını muhaliflerden yana değiştirmesinin en büyük nedeni Arap Baharı’ndan etkilenen diğer ülkelerde olduğu gibi Suriye’de de rejimin kısa süre içerisinde değişeceği beklentisi olmuştur.

Türkiye ve Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) Suriye politikalarının başlangıçta benzer çizgide olmasına rağmen, Suriye iç savaşının ilerleyen dönemlerinde iki ülke arasında farklı bakış açıları geliştiği görülmektedir. ABD’nin askeri ve diplomatik olarak, Türkiye’nin güvenlik kaygılarına cevap verecek şekilde Suriye krizine müdahil olmaması hatta tam tersine “Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) ile mücadele” adı altında terör örgütü PKK’nın Suriye uzantısı Halkçı Koruma Birliklerine (YPG) silah ve mühimmat yardımı yapıp binlerce militanını eğitmesi gibi konular Türkiye’nin radikal kararlar almasına neden olmuştur.

Suriye iç savaşın başlangıcında Türkiye ve Rusya farklı noktalarda bulunmuşlardır. Türk hava sahasını ihlal eden Rus savaş uçağının Türk jetleri tarafından düşürülmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin tamamen kopmasına neden olmuştur. Ancak ABD’nin değişen Suriye politikaları ve YPG’yi desteklemesi, bozulan Türkiye-Rusya ilişkilerinin de hızlı bir şekilde düzelmesine zemin hazırlamıştır.

Bu süreçte Türkiye’nin ve İran ile ilişkileri, her ne kadar karşı kutuplarda yer alsalar da, hiçbir zaman kopma noktasına gelmemiştir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin yanı sıra

barındırdıkları Kürt nüfus nedeniyle bölgedeki Kürt devleti oluşumuna karşı tavırları da benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak, Suriye’de devam eden krizden ekonomik, siyasi ve güvenlik açısından en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Suriye iç düzenindeki istikrarsızlığa paralel olarak, Türkiye de Suriye ile ilişkilerinde inişli ve çıkışlı, farklılıklar gösteren bir politika takip etmek durumunda kalmıştır. Türkiye’nin Suriye konusundaki bu farklı tutumları, Suriye krizine müdahil olan devletlerle ilişkilerine de etki etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Ortadoğu, Suriye iç savaşı, Türkiye’nin Ortadoğu politikaları.

ABTRACT

THE EFFECTS OF SYRIAN CIVIL WAR ON TURKEY'S MIDDLE EAST POLICIES (2011-2016)

M.Sc.Thesis

Preparer: Şule KILIÇ

Advisor : Assoc. Prof. Bengül BOLAT

2019 - XI+93

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School Of Social Sciences

History Department

Jury

Prof. Nejla GÜNAY

Assoc. Prof. Bengül BOLAT

Assist. Prof. Mahmut BOLAT

After the beginning of the events in Syria with the Arab Spring, Turkey initially contacted many times at different levels with Esad regime and called for reform. However, as the Esad regime was slow to react to the reforms and increased violence against its people, it preferred to be with the Syrian people by opposing the Assad regime, which had established good relations. After this stage, the relations between the two countries were broken. The biggest reason for the change is in favor of opponents of Turkey's policies was the expectation of the change of Syrian regime in a short time as the other countries.

Although the Syrian policies of Turkey and the United States (USA) were initially similar, it was seen that different perspectives developed between the two countries in the later period of the Syrian civil war. US as military and diplomacy, was not involved in the Syrian crisis to respond to Turkey's security concerns. On the contrary, arms and ammunition were provided to the People's Protection Units (YPG) which was the extension of the terrorist organization of PKK and also thousands of YPG's militants were trained by USA under the name of fighting with the Islamic State of Iraq and Damascus (ISIS). This issues caused Turkey to take radical decisions.

At the beginning of the Syrian civil war, Turkey and Russia were found opposite side. The dropping of Russian fighter plane by Turkish jet planes which violates Turkish airspace caused the relationship between the two countries was completely broken. However, the changing of US Syrian policies and supporting of YPG was paved the way to a rapid improvement of Turkey-Russia relationships.

Turkey's relationships with Iran in this period, although they were at the opposing poles, they did never come to the breaking point. In addition to the economic relationships between the two countries, their attitude towards Kurdish formation in the region is similar because of the Kurdish population they host.

In conclusion, the ongoing crisis in Syria, Turkey is one of the most affected countries in terms of economical, political and security. Parallel to instability in Syria's internal order, Turkey was obligated to follow bumpy relationships with Syria. Turkey's different attitudes about Syria also affected the relationships with countries involved in the Syrian crisis.

Keywords: Arab Spring, Middle East, Syrian civil war, Turkey's Middle East policies.

ÖNSÖZ

Geçmişten günümüze birçok değişkenle karşı karşıya kalan Türkiye-Suriye ilişkileri 2002-2011 yılları arasında altın çağını yaşamış, iki ülke arasındaki bu sıcak ilişkiler Arap baharının Suriye'ye yansması ile gelişen olaylar sonrasında farklılaşmaya ve bozulmaya başlamıştır. Bu çalışmada 2011-2016 yılları arasında, Suriye iç savaşında Türkiye'nin Suriye politikaları ve Türkiye'nin bu savaşa müdahil olan diğer devletlerle olan ilişkileri değerlendirilmiştir. Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Suriye'nin tarihi kısa bir şekilde anlatılmış ve Arap Baharı öncesi Türkiye-Suriye ilişkileri incelenmiştir. Suriye'nin geçmişte nasıl aşamalardan geçtiği, toplum yapısı, Suriye'deki Türk varlığı, Osmanlı topraklarından kopuşu bu bölümde ele alınmıştır. Diğer yandan Suriye'nin Avrupa devletlerinin etkisine girmesi ve II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsız olması ile içine düştüğü kargaşa da bu bölümde ele alınan konular arasındadır.

İkinci bölümde ise Arap Baharının etkilediği ülkeler ele alınmış ve özellikle Suriye üzerine etkileri detaylı olarak değerlendirilmiştir. Tek partili, baskıcı yönetimlerin egemen olduğu Tunus, Bahreyn, Libya, Yemen, Mısır gibi bölge ülkeleri ve Suriye'de hükümet karşıtı gösterilerin başlaması konu edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Türkiye'nin Suriye politikaları incelenmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin Suriye politikasındaki değişimler üzerinde durulmuş, neden-sonuç ilişkisi üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde ise Türkiye'nin Suriye iç savaşına müdahil olan ana devletlerle alakalı ilişkileri irdelenmiştir. Kurulan ittifakların zamanla değişimleri değerlendirilmiş, sonuçları derinlemesine ele alınmıştır.

Sonuç kısmında ise varılan sonuçlar değerlendirilmiştir ve elde edilen bilgilerin yorumlanması yapılmıştır.

Halen sürecin devam ettiği, henüz çok taze olan ve gündemdeki yerini koruyan Suriye konusundaki bu çalışmamız, gelecekte her şeyin daha net görülebildiği zamanlarda yaşananları olduğu gibi analiz edebilmek ve yorumlayabilmek adına faydalı olabileceğini düşünmekteyiz.

Bu çalışmanın oluşmasında zamanını ve emeğini esirgemeyen, her konuda yardımcı olan değerli danışmanım Doç. Dr. Bengül Bolat'a, ayrıca derslerime giren ve gelişimime katkı sağlayan tüm Tarih Anabilim Dalı hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte bana maddi ve manevi desteğini esirgemeyen eşim Raşit Kılıç ve kayınbiraderim Recai Kılıç'a, ayrıca çalışma üzerinde yoğunlaştığım zamanlarda beni hiç üzmeyen biricik çocuklarım İrfan ve İmran'a, teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. SURİYE TARİHİ VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	3
1.1.SURİYE TARİHİ	3
1.1.1.Eski Suriye Tarihi ve 20.yy Başına Kadar Suriye.....	3
1.1.2. Fransa Sömürgesinde Suriye.....	4
1.1.3. Filistin Bölgesi'nin Suriye'den Kopması ve Yahudi Sorunu.....	7
1.1.4. Bağımsızlık sürecinde Suriye.....	7
1.2. SURİYE İÇ SAVAŞI ÖNCESİNDE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER	9
1.2.1.1936 Hatay Sorunu.....	9
1.2.2. Türkiye ile Suriye Arasında Yaşanan Su Sorunu.....	10
1.2.3. PKK Sorunu ve Adana Antlaşması.....	12
1.2.4. Suriye İç Savaşı Öncesi Türkiye- Suriye İlişkilerinin Türk Basımındaki Yankıları.....	13
İKİNCİ BÖLÜM	17
2. ORTADOĞU'DA ARAP BAHARI SÜRECİ	17
2.1. ARAP BAHARI SÜRECİNDEN ETKİLENEN ÜLKELER	17
2.1.2. Mısır'da Arap Baharı.....	18
2.1.3. Bahreyn'de Arap Baharı.....	19
2.1.4. Libya'da Arap Baharı.....	21
2.1.5. Yemen'de Arap Baharı.....	22
2.1.6. Suudi Arabistan'da Arap Baharı.....	23
2.2. SURİYE'DE ARAP BAHARI	25
2.2.1. Suriye'deki İsyanın Sosyo-Ekonomik Nedenleri.....	25

2.2.2. Suriye’deki İsyanın Siyasi Nedenleri.....	27
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	30
3.SURİYE İÇ SAVAŞINDA TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKALARI.....	30
3.1. ORTADOĞU ÖZELİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI	30
3.2. TÜRKİYE’NİN SURİYE KRİZİNE YAKLAŞIMI VE TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ	34
3.2.1. Suriye Krizi Öncesinde Türkiye – Suriye İlişkilerine Bakış.....	34
3.2.2. Suriye İç Savaşı Sürecinde Türkiye-Suriye İlişkilerindeki Değişim	37
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	48
4. SURİYE İÇ SAVAŞINDA TÜRKİYE’NİN DİĞER DEVLETLERLE OLAN İLİŞKİLERİ.....	48
4.1. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ.....	48
4.1.1. Suriye İç Savaşı Öncesinde Türkiye-ABD İlişkileri.....	48
4.1.2. Suriye İç Savaşı Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri.....	50
4.2. TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ	56
4.2.1. Suriye İç Savaşı Öncesinde Türkiye-Rusya İlişkileri	56
4.2.2. Suriye İç Savaşı Sürecinde Türkiye-Rusya İlişkileri	57
4.3. TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ.....	68
4.3.1. Suriye İç Savaşı Öncesinde Türkiye-İran İlişkileri.....	68
4.3.2. Suriye İç Savaşı Sürecinde Türkiye-İran İlişkileri.....	69
SONUÇ	75
KAYNAKÇA.....	81
ÖZGEÇMİŞ	93

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

A.g.d	Adı geçen Dergi
A.g.e	Adı Geçen Eser
A.g.m	Adı Geçen Makale
A.g.y	Adı Geçen Yayın
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Baas	Arap Sosyalist Diriliş Partisi
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
Çev.	Çeviren
DEAŞ	Devlet'ül Irak Ve Şam
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
H.Z	Hazreti
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
İHH	İnsan Hak ve Hürriyetleri
KİPTAŞ	İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret Anonim
M.S.	Milattan Sonra
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması İttifakı
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
s.	Sayfa
S	Sayı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDV	Türk Diyanet Vakfı
YPG	Halkçı Koruma Birlikleri

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ, AMACI VE ÖNEMİ

Sınır komşumuz olan Suriye ile eskiden beri birçok münasebetle karşı karşıya gelmiş olması kaçınılmaz bir durumdur. 20. yüzyıla kadar Suriye toprakları tabiri Suriye ile beraber Ürdün, Lübnan, Filistin ve İsrail'i de kapsayan bir tanımdı. Fakat daha sonraki gelişmeler ile bölünerek ayrı devletler oluşturulmuştur. Zamanından beri bu topraklar üzerinde Avrupalı devletler stratejik mevki ve yer altı kaynakları sebebiyle emperyalist güç oluşturmaya çalışmıştır. Bu amaçla Avrupa'nın Birinci Dünya Savaşı zamanında kışkırttığı Şerif Hüseyin isyanı neticesinde Türk-Arap soğukluğu başlamıştır.

Bir süre İngiltere ve Fransa Mandasında kalan Suriye Bölgesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazansa da içten içe emperyalist güçlerin etkisinde kalmıştır. Bağımsızlık sonrası birçok darbe yaşayan Suriye'de otoriter rejim hakim olagelmıştır. Hükümet baskısı ve olağanüstü hal yönetimi Suriye halkının bezginliğine neden olmuş ve birtakım Arap ülkelerinde patlak veren Arap Baharından Suriye'nin de etkilenmesine sebebiyet vermiştir. Yönetimden memnun olmayan halkın başkaldırısını zorbalıkla bastırmaya çalışan dönemin Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, bu tutumundan dolayı Türk hükümetinin de tepkisini çekmiştir.

Osmanlı'dan kopuşundan itibaren çalkantılı süreçlerden geçen Suriye, Türkiye ile Cumhuriyet döneminde genel olarak birtakım anlaşmazlıklar içine girmiş olsa da 2000'li yılların başından itibaren anlaşmazlıkları aşip olumlu ilişkiler geliştirebilmişti. Arap baharının Suriye'de etkisini hissettirmeye başlamasıyla Suriye hükümetinin bu süreçteki aldığı tavır, Türk hükümeti tarafından hoş karşılanmamış ve iki ülke arasındaki bu olumlu ilişkiler tam tersi bir sürece girilmiştir. Çalışmanı amaçlarından biri; İlişkilerdeki bu değişimin sebeplerini anlayabilmektir. Bu bağlamda, konu ile ilgili kaleme alınan kitap, dergi ve makaleleri görüp, farklı görüşlerin ele aldıkları yazılar üzerinden değerlendirme yapabilmek diğer bir amacı oluşturmaktadır. Ayrıca sadece Türkiye – Suriye ilişkileri açısından değil, olayları ABD, Rusya, İran gibi konuya müdahil ülkeler açısından da ele alabilmek ve bu ülkelerle Türkiye arasındaki ilişkileri de değerlendirebilmek bir başka amacı oluşturmaktadır. Tüm bu amaçlara ulaşabilmek için konuyu ele alan, dönemin yazılı eserlerinden, yayımlanan gazete ve dergilerden ayrıca konu hakkında anı anına bilgi veren internet haberciliğinden faydalanılmıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, Suriye iç savaşının başladığı Mart 2011'den itibaren, ABD'de Obama yönetimin el değiştirmesine kadar olan tarihlerde yayımlanmış kitap, makale, gazete ve diğer süreli yayınlar ile kaynak tarama modeli kullanılarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu modeller çerçevesinde, konu ile ilgili olaylar kendi koşulları içinde tanımlanmaya çalışılmıştır.

Toplanan bütün veri kaynaklarından geçerli ve güvenilir bilgiler elde edebilmek ve doğru sonuçlara ulaşabilmek amacıyla, toplanan her veri geçerlilik ve güvenilirlik açısından değerlendirilmeye tâbi tutularak, eleştirel bir bakış açısı ile analiz edilmiştir. Değerlendirme aşamasında özellikle araştırma konusunun içinde bulunduğu zaman aralığındaki gelişmeler de dikkate alınarak ve karşılaştırılarak verilerin güvenilirliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SURİYE TARİHİ VE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

1.1.SURİYE TARİHİ

1.1.1.Eski Suriye Tarihi ve 20.yy Başına Kadar Suriye

Suriye coğrafyası tabiri, 20.yüzyılın başına kadar bu günkü Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail'i içine alan geniş bir bölgeyi tanımlıyordu. Suriye, Akdeniz'e kıyısı olması ve Anadolu ile Ortadoğu arasında bir bağlantı olma özelliğinin yanı sıra yeraltı kaynaklarının zenginliği nedeniyle de Eski Çağ uygarlıkları içinde bir çekişme sahası olmuştur. Bölge, çok uzun yıllar merkezî bir devlet olamamış ve başka devletlerin egemenliğinde kalmıştır. M.S 20 yılında Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir.¹ Bu hâkimiyet uzun yıllar sürmüş ve Suriye medeniyetinin temelini oluşturmuştur. Bizans'ın egemenliği 634'te Hz. Ebubekir'in halifeliği döneminde yapılan Ecnadeyn seferi ile kısmen sönmeye başlamıştır. 636'da Hz. Ömer'in halifeliği döneminde yapılan Yermük savaşı ile Suriye Bizans egemenliğinden tamamıyla çıkmıştır.² İslamiyet'e geçiş dönemi Suriye için yeni bir sosyal anlayış ve kültürel değişimin başlangıcı olmuştur. Diğer yandan da 4500 yıllık tarihinde nihayet siyasal bir merkez olma sürecine girmiştir. Emevi devletinin 661'de kurulmasıyla Suriye bölgesindeki Şam vilayeti devletin başşehri olmuştur.³

Lübnan, Halep, Şam ve Filistin topraklarında Türklerin varlığı ve devam eden yerleşimi 9.yy'dan itibaren görülmektedir.⁴ Zaman içinde bölgede etkinliğini hissettiren Selçuklu Devleti, Halep ve Antakya'yı kendi merkezine bağlamıştı. Selçuklu Devleti'nin bu bölgedeki nüfuz mücadelesi Tuğrul Bey ile başlamıştır. Sultan Alparslan zamanında da Türk komutanları bölgedeki fetihleri devam ettirmekle görevlendirilmiştir. 1092'de Selçuklu Sultanı Melik Şah'ın ölümü ile yaşanan saltanat kavgalarından dolayı Suriye bölgesindeki Selçuklu nüfuzu zayıflamaya başlamıştır.⁵ Selçuklu nüfuzunun azalması ile bölgede Zengi Devletinin güçlendiği görülür. Zengiler, Hıristiyanların Müslümanlara karşı

¹Ahmet Emin Dağ, **Suriye Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü**, İHH İnsani Yardım Vakfı Araştırma ve Yayınlar Birimi, 2.Baskı, İstanbul, 2013, s.13.

²Mustafa Fayda, "Hulefay-ı Raşidin Dönemi-I (Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer)", Editör: Mustafa S. Küçükbaşçı, **İslam Tarihi ve Medeniyeti I**, TC. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, Eskişehir, 2011, s.107-111.

³Cengiz Ergün, " Emeviler ve Osmanlı Devleti Yönetimi Altında Şam: Bir İslam Şehri Örneği", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt10, S.52, 2017, s.382.

⁴ İlyas Gökhan, " Sultan Melik şah Zamanında Suriye Üzerinde Selçuklu-Fatımi Mücadelesi", **NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, S.2, 2013, s.93.

⁵ a.g.m., s.106.

başlatmış olduğu haçlı seferlerine, bölgedeki yerleşik Türkmenlerle omuz omuza mücadele etmiştir. Nureddin Zengi döneminde Şiilik gerilerken, Sünni gelenek baskın hale gelmiştir.⁶

1183'te Selahaddin Eyyubi'nin bölgeyi kuşatması sonucu Eyyubi egemenliği başlamıştır. Sonrasında 1250'den, Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Mısır'ı fethine kadar Memlük idaresi egemen olmuştur.⁷ Sultan Selim, bölgenin fethinden sonra Dımaşk (Şam) valisi Canbirdi el Gazali'nin görevine devam etmesine izin vermiştir.⁸ Osmanlı yönetimi merkezi birliği sağlamakla beraber yerel topluluklara kısmi bir özerklik tanıyarak feodal bir yapı oluşturmuştur. Ulaşımın zor olduğu, ordunun hareketinin kısıtlandığı dağlık alanlarda merkezden kopuk bir takım güçlü kabileler de varlığını sürdürmüştür.⁹ Dört asırlık Osmanlı egemenliği boyunca 19. yüzyıla kadar Suriye'de istikrarlı bir ortam hâkim olmuştur.¹⁰

1.1.2. Fransa Sömürgesinde Suriye

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin toplum yapısında değişimler görülmeye başlanmıştır. Bir arada yaşayan Müslüman ve Gayrimüslim halk arasında ayrışmalar meydana gelmiştir. Devlet tarafından yapılan ıslahatların sonucunda Gayrimüslim halkın daha fazla hak sahibi olması sonucunda Müslüman kesimin huzursuzluğu artmıştır. Avrupa ile yapılan ticaret ve yaşanan politik olaylar sonucu, Müslüman olmayanların statüsü bariz yükselme göstermiştir. 1832 yılında Mısır Hâkimi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa (Kavalalı İbrahim Paşa) Suriye Bölgesini işgal etmiş, bu hareketi sırasında kendisine destek veren Lübnanlı Hıristiyanlara birçok hak ve üstünlük vermiştir. 1840 yılında Osmanlı Devleti kontrolü tekrar eline geçirdi ise de, Gülhane Hattı Hümayunu ve devamında Tanzimat Fermanı ile bu ayrıcalıklar yasal zemine oturtulmuştur. Bu durum, huzursuzluk ve karışıklığın giderek daha da artmasına sebep olmuştur.¹¹ Bununla beraber

⁶Dağ, a.g.e. , s.14.

⁷ Mustafa Kafalı, "Suriye Türkleri", **Töre Dergisi**, S.21, İstanbul, 1973, s.32-36.

⁸ Kenan Ziya Taş, "Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hakimiyetindeki İdari Yapısı", **Dergipark Web Sitesi**, 28 Mart.2019, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/58450> ., Erişim Tarihi:21 Subat, 2019.

⁹ Dağ, a.g.e, s.16.

¹⁰ Hacı Ömer Köse, "Ortadoğu'da Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Konumu", **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.25, İstanbul, 2012, s.130.

¹¹ Dağ, a.g.e. ,s. 16-17.

bölgedeki Marunî-Dürzi, Müslüman-Dürzi çatışmaları da Batılı misyonerler tarafından körüklenmeye devam etmiştir.¹²

Suriye topraklarında etkisini daha da arttırmak isteyen Batı, geleceğe dönük planlar dâhilinde bölgede birtakım misyoner okullar kurmuştur. Bunların ilki 1866'da açılan Suriye Protestan Koleji'dir (bu günkü Beyrut Amerikan Üniversitesi) burada yetişen, aralarında Müslümanların da olduğu öğrenciler geleceğin aydın kişileri olmuş ve önemli mevkilere gelmişlerdir.¹³ Bu oluşan aydın sınıf Arap milliyetçiliğinin de temellerini atmıştır. Özellikle bahsi geçen misyonerlik okullarında okuyan Hıristiyan Araplar, Arap geçmişini ve mirasını bilerek yetişmiş ve milliyetçiliğin sıkı savunucusu olmuşlardır.¹⁴

I. Dünya Savaşı başladığında Almanya ile ittifak yaptıktan sonra cihat ilan eden Osmanlı Devleti, İngiltere'nin bir takım vaatlerle oyuna getirdiği, milliyetçilik düşüncesine dayanan Şerif Hüseyin isyanıyla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Mekke Şerifi ve Hicaz Valisi olan Şerif Hüseyin'in, Osmanlı Devleti'nden bağımsız bir yönetim kurma fikri onu İngilizlerle işbirliğine yaklaştırmıştır. Böyle bir işbirliğinin I.Dünya Savaşı sırasında kendi çıkarlarına hizmet edeceğini bilen İngiltere, bu durumu değerlendirmek için harekete geçmiştir. 1915-1916 yılları arasında, İngiltere'nin Mısır valisi MC Mahon ile Şerif Hüseyin arasında toplam on mektuptan oluşan yazışmaların sonunda iki taraf arasında anlaşmaya varılmıştır.¹⁵

Bu antlaşmadan sonra 27 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin Osmanlı Devletine isyanı resmen başlatmıştır. Bu gelişme ile beraber bölge kısa bir zaman içinde Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır. Bu isyanın, günümüze kadar deklare edilecek Türk-Arap soğukluğunun başlamasına sebep olduğu genel kabul gördüyse de, Zekeriya Kurşun bu konu hakkında, I.Dünya Savaşında pek çok Arap'ın Osmanlı ordusu dâhilinde savaştığını, bununla beraber Şerif Hüseyin isyanına da birçok Arap bölgelerinden tepkiler geldiğini ifade etmiştir.¹⁶

¹² Olcay Özkaya Duman, "Lübnan'da Marunî Dürzi Çatışmaları ve Osmanlı'nın 19. Yüzyıl Orta-Doğu Siyaseti", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.4, 2007, s.6.

¹³ Şamil Mutlu, "Beyrut Vilayetinde Amerikan Misyoner Okulları ve Suriye Protestan Koleji", **Tarih Dergisi**, S.46, İstanbul, 2007, s. 112.

¹⁴ H.Bayram Soy, "Arap Milliyetçiliği; Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar", **Bilig**, s.30, 2004, s. 176.

¹⁵ Necmi Uyanık, Yüksel Kaştan, "Birinci Dünya Savaşı'nın Seyrinde Rapor Ve Mektupların Rolü", **Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S.15, Nisan, 2016, s.404-405.

¹⁶ Zekeriya Kurşun, "Arap Milliyetçiliği Nasıl Gelişti", <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-milliyetciligi-nasil-gelisti>, Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2019.

I.Dünya Savaşı sırasında İngiltere ve Fransa arasında gizli olarak yapılan Sykes Picot Antlaşması (1916) ile Arap Yarımadası'nın Türk hâkimiyetinden çıkarılarak burada bir Arap devleti kurulması amaçlanmıştır. Bu antlaşma ile Anadolu'nun bir kısmı ve Suriye'nin Fransa'ya verilmesi kararlaştırılmıştır. Böylece Fransa Anadolu'nun Sivas, Adana, Diyarbakır gibi madencilik ve pamuk yetiştiriciliği konusunda önemli şehirlerine sahip olacak, ayrıca Suriye'nin tahıl üretiminden de faydalanabilecekti.¹⁷

İngiltere, Hicaz bölgesinde artık çıkarına ters düşen Şerif Hüseyin'e karşı Necid Emiri Abdulaziz İbn-i Suud'u desteklemiştir. 1920 San Remo Konferansında İngiltere ve Fransa Sykes Picot'u hayata geçirme kararı almıştır. Böylece dört ayrı bağımsız devlet kurularak bunlardan Suriye ve Lübnan Fransa'ya, Irak ve Filistin İngiltere'ye verilmiştir. Fransa Şerif Hüseyin'in oğlu Kral Faysal'ı Şam'dan çıkarınca İngiltere, Şerif Hüseyin'in tepkisini yumuşatmak adına, Filistin'i bölerek oluşturduğu Ürdün devletinin başına Şerif'in oğlu Abdullah'ı, Irak krallığına ise diğer oğlu Faysal'ı geçirmiştir. Temmuz 1919'da toplanan Suriye genel kongresi bağımsızlık ilan etmiş, 1920'de ise Batı'nın desteğini alan Faysal'ın Suriye Kralı olduğu duyurulmuştur.¹⁸Görüldüğü üzere Avrupa'nın kendi çıkarları doğrultusunda çizdiği sınırlarla oluşan bu devletler, her ne kadar bağımsız görünse de aslında Batılı güçlerin elinde oyuncak olmuş idiler. Zaten Faysal'ın krallığı ve Suriye'nin bağımsızlık ilanı da çok kısa sürmüştür. Fransız kuvvetleri işgal için harekete geçti. Faysal'ın askerleri Fransa karşısında tutunamamış ve böylece Fransız mandası Suriye'de başlamıştır. Fransa, burada birçok küçük devletçik oluşturarak böl-yönet politikasını uygulamak istemiştir. Böylece Lübnan'da Büyük Lübnan Devleti, Lazkiye'de Aleviler Devleti, Cebel-i Druz'da Dürzi Devleti bir de Şam ve Halep Devletlerini kurmuştur. Sonrasında Halep ve Şam devletleri birleşerek Suriye Devleti adını almıştır.

Fransa mandası Suriye için tam bir felaket olmuştur. Fransa'nın bölge politikası Suriye'de idari ve ekonomik bakımdan çökmeye sebep olmuştur. Uygulanan şiddet politikası, yapılan haksız infazlar halkı eylem yapmaya itmiş ve zaman zaman isyanlar görülmüştür. Müslümanlara karşı Ermenilerin desteklenmesi, Ermenilerin aşırılıklarına ortam hazırlamıştır.¹⁹

¹⁷ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918)**, 9.Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.544.

¹⁸ Dağ, **a.g.e.**, s.18-19.

¹⁹ Ömer Osman Umar, "Suriye'de Fransız Emperyalizmi", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.1, Elazığ, 2002, s.301-303.

1.1.3. Filistin Bölgesi'nin Suriye'den Kopması ve Yahudi Sorunu

Araplar için bir başka sorun ise Filistin meselesiydi. Nisan 1920'de yapılan San Remo konferansında Filistin bölgesi Suriye'den koparılıp İngiliz mandasında bırakılmıştır. İngiltere burada bir Yahudi devletinin kurulmasına olumlu bakmıştır. Yahudilerin Filistin'de bir devlet kurma fikri çok eskilere dayanmaktadır. Siyonizm hareketi, Rusya'da çıkan Yahudi aleyhtarlığı sonucunda Rusya'daki Yahudilerin Filistin'e göç etmeleriyle başlamıştır. Yahudi bir gazeteci olan Budapeşteli Dr. Theodor Herzl, 1896'da yayınladığı Yahudi Devleti adındaki kitabıyla anti-semitist (Yahudi karşıtlığı) hareketlerin yayılmasına ve güçlenmesine yol açmıştır. 1897'de Herzl'in öncülüğünde Dünya Siyonist Teşkilatı kurulmuştur. Avrupa'da nüfuz sahibi Yahudiler, Yahudi Devleti için baskılar yapmaya başlamıştır. Başkan Wilson ve İngiltere de bu fikre olumlu yaklaşımlar göstermiştir. 2 Kasım 1917'de I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti aleyhine yapılan Balfour Deklarasyonu'nda,²⁰ İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, Filistin'de Yahudi anavatanı kurulmasını kabul ettiğini resmen bildirmiştir. Fransa ve İtalya tarafından da bu açıklama destek bulmuştur. San Remo ile İngiltere'nin Filistin mandasını ele geçirmesinden sonra zaman kaybetmeden burayı Yahudi göçlerine açması, yerli Filistin halkının tepkisine yol açmış, Araplar ile Yahudiler arasında sert çatışmalar yaşanmıştır.²¹ 1947'de Birleşmiş Milletler, Filistin'in Araplar ve Yahudiler arasında bölüşürülmesi kararını almıştır. Fakat bu Araplar arasında hiçbir zaman kabul görmemiştir. Arapların Birleşik Arap Cumhuriyeti oluşturma fikri de bir sonuç vermemiştir. 14 Mayıs 1948'de İngiltere Filistin Mandasından çekilmiş ve aynı gün İsrail Devleti ilan edilmiştir. İsrail, 1949'da Birleşmiş Milletlere üye olmuştur.²²

1.1.4. Bağımsızlık sürecinde Suriye

II. Dünya Savaşı ile Suriye'nin bağımsızlık süreci başlamıştır. Suriye'deki yerli üst düzey kesim, parlamenter bir yapı oluşturarak yönetimde söz sahibi olmaya çalışırken, birçoğu azınlık mensuplarından oluşan askeri elit kesim ise Baas Partisi çevresinde birleşmeye başlamıştır. 1945'te birçok kentte şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Fransa ateşkes ilan edip, 15 Nisan 1946'da Suriye topraklarından çekilmiştir. Böylece 25 yıllık

²⁰Balfour Deklarasyonu; Siyonist hareketin, Filistin'de Yahudi Devleti kurulabilmesi için İngiltere ile yaptığı görüşmelerin sonuç vererek, İngiltere Dışişleri bakanı Lord Balfour'un Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulmasını onayladıklarına dair verdiği demektir. Neşe Kemiksiz, "Filistin Sorunu", **Akademik Orta Doğu**, Cilt11, S.1, 2016, s.137.

²¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, İş Bankası Yayınları, 10.Baskı, Ankara, 1994, s.199-200.

²² Ruth Ben Haim, **İsrail Hakkında Gerçekler**, Keter Pres, Kudüs, 2008, s.35-37.

Fransız mandası sona ermiştir. Fakat bağımsızlık döneminde halk arasındaki ayrışmalar tekrar belirginleşmeye başlamıştır.

Ülkede tam bir karışıklık hâkim olmuş, halk ortak bir anlayış düzleminde buluşamamıştır. Bu dönemde, azınlıkların baskın olduğu Baas Partisi, henüz ülkede belirgin bir ağırlığa sahip olamamıştır. Eskiden beri Halepliler ve Şamlılar arasında iktidar mücadelesi var olmuştur. Alevi ve Sünni kesim arasında da zıtlasmalar devam etmiştir. Avrupa kültüründen ilham almış genç şehirli kesim ise laik bir yönetim için çabalamıştır. Bazı gruplar Sovyetlere yakınlaşmak gerektiğini düşünürken, bazıları da Arap birliğinden yana olmuştur. 1960'ların başından itibaren taşralı azınlık grupların yükselişleri hızlanırken, Sünni çoğunluk saf dışı bırakılmaya çalışılmıştır.

Henüz yeni bağımsız olmuş Suriye Devleti, yeni kurulan İsrail devletine karşı 1. Arap-İsrail savaşında yer almıştır. İsrail'in galip geldiği bu savaşın sonucundan dolayı, Suriye'de ordu, hükümeti sorumlu tutarken, hükümet de orduyu suçlamıştır. Bu kavga sonucunda, 1949'da bir darbe gerçekleştirilmiştir. İngiliz ve Fransızların desteklediği Hüsnü Zaim, tek başına katıldığı seçimlerde başkan seçildi ise de muhalifler tarafından azledilmesi uzun sürmemiştir. Bu darbe ile yönetimin Sünnilere geçmesi beklenirken, Aralık 1949'da yeni bir askeri darbe olmuştur ve bu darbe ile yönetim Albay Edip Çiçekli'nin eline geçmiştir. Bu gelişmeler içinde ülke ekonomisi dibe vurmuş ve işsizlik artmıştır. 1953'te yapılan referandum ile Suriye'de başkanlık sistemi kabul edilmiş ve Albay Çiçekli başkan olmuşsa da bu durum kısa sürmüş, 1954'te bir başka darbe ile yerinden edilmiştir. Tüm bu süreçte ordu yönetiminde baskın durumdaydı ve sol eğilim de güç kazanmıştır. Halk nezdinde de Batı'ya karşı büyük bir kin vardı. Bu sebepten Batı karşıtı söylemleri olan Baas Partisi ve Komünist Parti belirginleşmeye başlamıştır.²³

1955 yılında Türkiye, Irak, İran, Pakistan ve İngiltere arasında güvenlik ve savunmada işbirliği öngören Bağdat Paketi'nin imzalanması Suriye yöneticileri tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu durum, aynı görüşte olan Mısırlı devrimci Abdünnasır'ı Baas Partisi ile yakınlaştırmıştır. Bu da Mısır ile Suriye'nin birleşerek Nasır başkanlığında, 1 Şubat 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Fakat bu birliktelik

²³Dağ, a.g.e. , s.22-26.

iki ülke arasındaki güç dengesizliğinden ve Nasır'ın baskıcı tavrından dolayı Suriye'nin aleyhine gelişmiştir. 1961 yılında Suriye'nin çekilmesi ile birliktelik bozulmuştur.²⁴

Suriye'de 1961'de art arda üç darbe yaşanmıştır. 1963'de yeni bir darbe ile Baas Partisinden Emin El-Hafız başbakan olmuştur. El-Hafız, Arap birliğinden ziyade Suriye Ulusalçılığına öncelik vermiştir. Birçok karışıklığın yaşandığı Emin El-hafız döneminde, Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esad'ın başarılı desteğiyle, Genel Kurmay Başkanı Salah Cedit'in kanlı darbesi gerçekleşmiştir. Bu darbe ile Hafız Esad kendini göstermiş ve Suriye politikasında etkin kişilerden olmuştur. Zaman içinde Cedit ve Esad birbirlerine zıt düşerek ayrılık noktasına gelmişlerdir. 1970'te askeri gücü arkasına alan Esad, Cedit ve yandaşlarını tutuklatıp yönetime el koymuştur. Bundan sonra, 70 yıla yakın bağımsız Suriye tarihinin son 40 yılı Esad ailesinin egemenliğinde geçmiştir.²⁵

Hafız Esad'ın 10 Haziran 2000'de ölümünün ardından, oğlu Beşşar Esad, yeni devlet başkanı olmuştur. Başkanlığının ilk dönemlerinde toplumun güvenini kazanabilmek adına demokratik görünüm sergilemeye çalışmıştır. Bağımsız bir gazetenin yayımlanmasına izin verip, Şam'da ilk defa iki internet kafe açtırmıştır. Bazı siyasi suçlular affedilmiştir. Bütün bu özgürlükler, herhangi bir halk ayaklanmasına fırsat vermeyecek şekilde kısmi olarak uygulanmıştır. Beşşar'ın amacı demokratik bir ortam sağlamak değil, kendisine halk ve dış güçler nezdinde meşruiyet kazandırmak olmuştur denebilir.²⁶

Esad, 2000 yılının Kasım ayında ülkenin ileri gelen sünni ailelerinden birine mensup Esmâ El-Akras ile evlenmiştir. Beşşar Esad'ın sünni bir eş seçmesi, bu evliliğin ulusal "birlik ve beraberliğin sembolü" şeklinde yorumlanmasına sebep olmuştur.²⁷

1.2. SURİYE İÇ SAVAŞI ÖNCESİNDE TÜRKİYE İLE İLİŞKİLER

1.2.1.1936 Hatay Sorunu

İskenderun Sancağı, itilaf devletlerinin işgalinden önce 401 yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.1918'den 1939 yılına kadar ise 21 yıl bu topraklarda Fransız idaresi hüküm sürmüştür. Hatay, Batı'nın Akdeniz'e bir geçiş koridoru olarak görülmesi hasebiyle itilaf devletleri için önemli bir nokta olmuştur. Ayrıca bir ticaret ve liman kenti

²⁴ Zekeriya Kurşun- Ahmet Kavas- Davut Hut- Ahmet Emin Dağ, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Anadolu Üniversitesi Yayını, 1.Baskı, Eskişehir, 2013, s.62.

²⁵ Dağ, **a.g.e.** , s.32-34.

²⁶ **a.g.e.** , s.51-52.

²⁷ Nevsal Elevli, "İşte Beşşar'ın Sakladığı Esmâ", **Milliyet**, 16 Ocak, 2001, s.11.

olmasının yanında doğalgaz ve petrolün dünya pazarına açıldığı yer olması bölgenin önemini arttırmıştır.²⁸

Halkının büyük çoğunluğunun Türk olması sebebiyle Misak-ı Milli sınırları içinde olan Hatay (İskenderun Sancağı), 20 Ekim 1921’de Fransa ile yapılan Ankara Antlaşması ile Suriye topraklarından kabul edilip Fransız mandası altına girmiştir. Fakat Türkiye’nin baskısı üzerine burada en azından özerk bir yönetim kurulması sağlanmıştır. 1921’de Fransa bu sancağı Halep’e bağlamıştır. 9 Eylül 1936’da Fransa ile Suriye arasında yapılan anlaşmayla Suriye’ye tam bağımsızlık verilmiştir ve böylece Hatay Suriye yönetimine geçmiştir.²⁹

Bu durumun ardından gelinen noktanın Ankara Antlaşmasına aykırı olduğunu ortaya koyan Türkiye ile Fransa -Suriye ikilisi arasında gerginlik çoğalmış, halkın tepkisi giderek büyümüştür.

Türkiye Fransa’ya bu konunun diplomatik yollarla çözümlenmesini önermişse de Fransa bu fikre olumlu bakmamıştır. Fakat daha sonra Batı’daki birtakım gelişmelerden dolayı Türkiye’nin yakınlığına ihtiyaç duyan Fransa, diplomatik görüşmelere olumlu bakmaya başlamıştır. Bu minvaldeki görüşmeler sonrasında Hatay’ın içişlerinde bağımsız, dışişlerinde Suriye’ye bağlı olmasına karar verilmiştir. 1938 Ağustosunda Hatay Meclis seçimi yapılmış, ardından Hatay Cumhuriyeti ilan edilmiştir.³⁰

Fransa ile yapılan görüşmeler, diplomatik adımlar ve Hatay Meclisinin oy birliği ile aldığı karar neticesinde nihayet 23 Haziran 1939’da Hatay, Türkiye sınırlarına dâhil olmuştur. Aynı gün Hatay Antlaşması Fransa ile imzalanmıştır. Böylece Türkiye- Suriye sınırı kesin olarak belirlenmiştir.³¹

1.2.2. Türkiye İle Suriye Arasında Yaşanan Su Sorunu

Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasından önce, Mezopotamya’ya hayat veren Fırat ve Dicle nehirleri tamamen Osmanlı topraklarında doğup akmakta iken, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından imparatorluğun dağılması ve yeni bir siyasi oluşumun etkisi ile

²⁸ Ercan Karakoç, “Atatürk’ün Hatay Davası”, **Bilig/yaz**, S.50, 2009, s.98.

²⁹ Ahmet Atasoy, Reşat Geçen, Hüseyin Korkmaz, “Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye(Hatay)- Suriye Sınırı”, http://www.mku.edu.tr/files/1_dosya_1355572531.pdf, 2012, s.1-13. Erişim Tarihi:5 Mart,2019.

³⁰ Hakan Can, “Hatay Türkiye’ye Nasıl Katıldı” <https://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/hatay-nasil-turkiyeye-katildi-h118849.html>, Erişim Tarihi,10 Nisan, 2019

³¹ Karakoç, a.g.m. s.110.

yeni kurulan, birbirleriyle sınır komşusu olan devletlerin de ortak olacağı bir su kaynağı haline gelmiştir.

1960'lara kadar su, artık üç komşu devlet olan Türkiye, Suriye ve Irak arasında bir sorun olmamıştır. Çünkü Bu tarihe kadar inşa faaliyetleri yaparak bu nehirlerin sularından yoğun bir şekilde faydalanma durumu oluşmamıştır. Zaman içinde doğan ihtiyaçtan dolayı Fırat'ın suyundan daha iyi faydalanmak amacıyla bu ülkeler aynı dönemler içerisinde kalkınma planları hazırlamış, su sorunu tam da bu noktada doğmaya başlamıştır.³² Suriye'nin Tabga ve Türkiye'nin Keban Barajı'na başlaması bu konuda ilk krizin yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye, Keban Barajı'nın ardından 1970'lerde Karakaya Barajını da işleve koymuştur. Türkiye'nin bu adımları Suriye ve Irak'ı iyiden iyiye rahatsız etmiş, bu devletler Uluslararası kredi kuruluşlarının bahsi geçen barajlar için Türkiye'ye vereceği desteği engelleme yolunda uğraş vermiştir. Yapılan projelere engel olmak amacıyla verilen bu uğraşlar neticesinde Türkiye Dünya Bankası'ndan, sınıra 350 metreküp su bırakmak şartı ile kredi alabilmiştir.

Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirlerinden uzun vadeli faydalanmak adına büyük bir proje olan GAP gündeme getirmesi Suriye ve Irak'ı oldukça rahatsız etmiştir. Bu devletler, GAP projesi çerçevesinde Atatürk Barajı'nın yapımının başlamasıyla tepkilerini açıkça gösterip Türkiye karşıtı politikalarına hız vermişlerdir. Bu politikalar doğrultusunda, ileriki yıllarda Türkiye'yi uzun süre sarsıp PKK (Kürdistan İşçi Partisi) olaylarına sebebiyet verecek olan bölücü faaliyetlerin bölge halkı arasında yayılmasına destek vermeye başlamışlardır.

Atatürk Barajı'nın dolumu sırasında ve devamında 1993'te Birecik Barajı'nın inşasının başlamasıyla gerginlikler daha da artmıştır. 1996'da Arap Birliği de Türkiye'ye karşı Suriye ve Irak'ı destekleme kararı almıştır.³³

Türkiye, bu problemin çözümü için 1984'te Ortak Teknik Komite Toplantısı'nda Üç Aşamalı Plan'ı görüş olarak sunmuştur. Bu plana göre: 1- Üç ülkenin uzmanları tarafından, Fırat-Dicle havzasında toplam su potansiyeli, buharlaşma, yağış gibi etkenler göz önünde bulundurularak hesaplanacaktı. 2- Havzadaki toprak yapısı, tarım arazileri, elektrik üretimi için uygun noktalar belirlenecekti. 3-Her devletin kendi toprak yapısı

³² Türel Yılmaz, Mehmet Şahin, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin Yayınları, Ankara, 2004, s. 95-97.

³³ **a.g.e.**, s.99-105.

karşılaştırılarak buraya uygun projeler geliştirilecekti. Suriye ve Irak bu planı kendilerince uygun bulmamış ve çeşitli gerekçelerle karşı çıkmıştır.³⁴

Fırat-Dicle probleminin yanı sıra Suriye ve Türkiye arasında huzursuzluk yaratan bir diğer su kaynağı da Asi Nehri olmuştur. Asi Nehri'nin sularını büyük oranda Suriye kullana gelmiş ve bundan dolayı Türkiye'nin Amik Ovası'ndaki nehir yatağı yazın kuruma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum da bölge tarımına büyük zarar vermiştir. Bu problemin çözümü ancak iki ülke arasındaki yumuşamanın başladığı 2000'li yıllarda görüşülebilmüş ve Asi Nehri'nin üzerine bir "Dostluk Barajı" yapılmasına karar verilmiştir. Ancak daha sonra Suriye iç savaşı ile tekrar gerilen ilişkilerden sonra bu mesele de askıda kalmıştır.³⁵

1.2.3. PKK Sorunu ve Adana Antlaşması

PKK, Abdullah Öcalan tarafından 1970'li yıllarda kurulmuş ayrılıkçı-bölücü bir etnik terör örgütüdür. Örgütün tam kurulma tarihi hakkında görüş birliği bulunmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yakın tarihi içerisinde görülen birçok ayaklanma, ayrılıkçı-bölücü grup, dernek gibi örgütlenmeler sonrasında ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde faaliyet gösteren diğer örgütlerle rekabete girmiş, sonunda en yaygın ve etkin olarak tanımlanan bir terörist yapılanma haline gelmiştir.³⁶

Abdullah Öcalan Türkiye içinde örgütün kuruluş hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1979'da Suriye'ye kaçmıştır.³⁷ PKK terör örgütüne o dönem Suriye'nin kontrolünde olan Bekaa Vadisi'nde terör eğitimlerini gerçekleştirmeleri amacıyla bir yer tashih edilmiştir.³⁸ Abdullah Öcalan, Türkiye'ye karşı 1984 yılında başlattığı terör eylemlerini Suriye'den yönetmiştir. 1985 yılının mart ayında iki ülke arasında Türkiye-Suriye Sınır Güvenliği Anlaşması imzalanmıştır. Ancak, bu anlaşmaya rağmen teröristler sınırlar arasında rahatça geçiş yapmaya devam etmiştir.

³⁴ Dilek Elvan Öz, "Sınırı Aşan Su" Kavramı ve Bazı Örnekler Işığında Fırat Ve Dicle İçin Bir Paylaşım Planı", **TMMOB Su Politikaları Kongresi**, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Ankara, 2006, s.543.

³⁵ Yunus Eroğlu, "Irak, Suriye ve Türkiye Arasında Yaşanan Su Sorunu", https://www.academia.edu/11122295/IRAK_SUR%C4%B0YE_VE_T%C3%9CRK%C4%B0YE_ARASINDA_YA%C5%9EANAN_SU_SORUNU, erişim tarihi, 11 Nisan, 2019.

³⁶ Türkmen Törel, "PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından incelenmesi 1978-1998)", **Doktora Tezi**, Isparta, 2002, s.35.

³⁷ Cem Başar, **Terör Dosyası ve Suriye**, İnaf Yayınları, Mersin, 1996, s.50.

³⁸ Harp Akademileri, "**Türkiye, Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını**", Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 1994, s.73.

Suriye, Türkiye'nin Fırat ve Dicle'den feragat etmesini sağlamak için PKK'yı bir koz olarak kullanmıştır. Her ne kadar imzalanan birtakım güvenlik antlaşmaları olsa da Suriye 1984 yılından beri PKK'ya desteğini sürdürmüştür. Türkiye, ekonomiye ve dış politikaya epey yük olan bu sorunu çözmek için çabalamıştır. Suriye hükümetine yapılan birtakım baskılar ve Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek'in de girişimleriyle 20 Ekim 1998'de iki devlet arasında "Adana Protokolü" imzalanmıştır.³⁹

Adana protokolüne göre, 1-PKK lideri Abdullah Öcalan Suriye'den kovulacaktır. 2-Suriye'deki PKK'lı teröristlerin eylemlerine göz yumulmayacak, destek verilmeyecektir. 3-PKK'ya her türlü lojistik, parasal destek durumuna son verilecektir. 4-PKK konusunda Türkiye İle sıkı bir işbirliği içinde olunacaktır.⁴⁰

Bu antlaşma PKK için sonun başlangıcı olmuştur ve bundan sonra Türkiye-Suriye ilişkileri her geçen gün daha iyiye doğru ilerlemiştir.

1.2.4. Suriye İç Savaşı Öncesi Türkiye- Suriye İlişkilerinin Türk Basınındaki Yankıları

Daha önceleri gergin seyreden Türkiye- Suriye ilişkileri, PKK sorununun da aşılmasıyla beraber her geçen gün iyiye doğru gitmiştir. Türkiye'nin "komşularla sıfır problem" anlayışı doğrultusunda iki ülke arasında vizelerin kaldırılması, karşılıklı dostluk ziyaretleri, ortak askeri tatbikatlar gibi olumlu gelişmeler ardı ardına yaşanmaya başlamıştır.⁴¹

Yaşanan bu gelişmeler Türk basınında da ilgiyle takip edilip yorumlanmıştır. Yeni Şafak Gazetesinde Hakan Albayrak, Türkiye ve Suriye'nin ortak tatbikat kararını köşesine taşımıştır; "*Türkiye ve Suriye liderleri "kanka" oldu. 10 yıl gibi kısa bir zaman zarfı içinde siyasi, ekonomik, sosyal ve en önemlisi duygusal ilişkiler o kadar gelişti ki, Türkiye ve Suriye uluslararası platformlarda tek devlet gibi hareket etmeye başladı. Ordular arasında işbirliği de geliyor. Sonunda bunu da gördük, elhamdulillah. İki ülkenin kara kuvvetleri, şu günlerde, Kilis'teki Yüksektepe Hudut Karakolu ve Suriye'nin Şamarin-Azez bölgesinde ortak tatbikat yapıyor. Genelkurmay'ın ilgili açıklamasında "kara kuvvetleri arasındaki dostluk, işbirliği ve güveni geliştirmek" diye belirtilen hedef, şimdiden gerçekleşti: Türkiye*

³⁹ Yılmaz, Şahin, **a.g.e.**, s.111-112.

⁴⁰ Enes Demir, file:///C:/Users/q/Downloads/TURKIYE_SURIYE_ILISKILERI_ABDULLAH_OCALA.pdf, Erişim Tarihi, 14 Nisan, 2019.

⁴¹ Çağdaş Duman, https://www.academia.edu/33535813/Ortado%C4%9Fu_Denkleminde_T%C3%BCrkiye-Suriye_%C4%B0li%C5%9Fkileri, Erişim Tarihi, 25 Nisan, 2019.

askerleri Suriye topraklarında, Suriye askerleri Türkiye topraklarında... Bundan öte güven mi olur? Suriye Cumhurbaşkanı Beşşar Esed'in⁴² sağ kolu olarak bilinen Buseyna Şaban (Göçmen Bakanı ve Kongre Sözcüsü), bir görüşmemizde, "Aramızda bir sınır var, ama biz o sınırı sınır olarak görmüyoruz, birleşme hattı olarak görüyoruz" demişti. İnşallah sınır boylarındaki askeri kaynaşma bu anlayışın 'kuvveden fiile çıkmasına' hizmet eder."⁴³

Yine aynı gazetede Yasin Doğan'ın köşesinde, 4 Ağustos 2008'de Suriye'de yapılan dördü zirve konu edilmiştir. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy, Suriye Cumhurbaşkanı Esad, Katar Emiri Thani ve Başbakan Erdoğan'ın katıldığı zirveye Türkiye'nin davet edilmesiyle ilgili yazar, şunları söylüyor; "Türkiye ise bölgenin en önemli aktörlerinden biri olarak zirveye davet edildi. Özellikle İsrail-Filistin ve İsrail-Suriye ilişkilerinde Türkiye'nin katkısının giderek artması, bölgedeki denklemlerde Türkiye'yi göz ardı edilemez bir konuma taşıyor"⁴⁴ sözleriyle görüşünü dile getirmiştir.

Bu tarihlerde Suriye ve Türkiye'nin bölgedeki gelişmeler doğrultusunda karşılıklı dostluğu pekiştirici adımlar ardı ardına atılmıştır. Tüm bu gelişmeler dönemin gazetelerinde önemli yer bulmuştur. Bu adımlardan biri de iki ülke arasında vizelerin kaldırılması kararı olmuştur. Yeni Şafak gazetesi bu haberi manşetten duyurmuştur; "Türkiye ile Suriye arasında vize muafiyetini içeren anlaşma Ahmet Davutoğlu ile Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim arasında imzalanarak yürürlüğe girdi. Suriye tarafında yapılan imza törenine katılanlar, Esselame Sınır Kapısı'ndan tampon bölgeye geçti. Sınırdaki barikadı tutarak kaldıran bakanlar Öncüpınar Sınır Kapısı'ndan geçti. Anlaşmanın ardından beyaz güvercinler uçuruldu."⁴⁵ Sözleri ile iyi ilişkileri memnuniyetle karşılamıştır.

Ortadoğu Gazetesi Yeni Şafak'tan farklı olarak Türkiye-Suriye yakınlaşmasına eleştirel yaklaşmıştır. Gazete yazarlarından Orhan Karataş, köşesinde konu ile ilgili şunları kaleme almıştır: "Suriye'nin birden bire depresen Türkiye aşkı karşısında gözlerim

⁴² Esad isminin Yazılışında zaman zaman farklıklar görülmektedir. Kelimeyi "Esad" olarak yazmayı tercih edenlerin yanı sıra "Esed olarak yazmayı uygun görenler de olmuştur. Kelimenin aslı Arapça'da "aslan" anlamına gelen "Esed" tir. Batıların "Assad" olarak kullandığı kelime bizim dilimize de "Esad" olarak da kabul görmüştür. Çalışmamızda istifade edilen çeşitli kaynaklarda Esad isminin kullanımındaki çeşitlilik bu sebeptendir. Taha Kılınc, "Esad Nasıl Esed Odu", <https://www.yenisafak.com/yazarlar/tahakilinc/esad-nasil-esed-oldu-2041560>, Erişim Tarihi: 2.07.2019.

⁴³ Hakan Albayrak, "Türkiye-Suriye Orduları Ortak Tatbikatta", **Yeni Şafak**, 28 Nisan 2009, s.6.

⁴⁴ Yasin Doğan, "Dördü Zirve", **Yeni Şafak**, 5 Eylül, 2008, s.4.

⁴⁵ Aslıhan Altay Karataş, "Sınır Tanımayan Bakanlar: Suriye sınırında Vize Bayramı", **Yeni Şafak**, 14 Ekim, 2009, s. 6.

yaşardı. Meğer ne güzel bir komşumuz varmış da, bugüne kadar haberimiz olmamış. Neyse ki, Adalet Ve Kalkınma Partisi Suriye'yi fark etti ve bu güzelliği yaşamaya başladık! Türk milletinin Suriye halkıyla hiçbir zaman meselesi olmamıştır. Hatta kültür ve yaşayış olarak bize çok benzedikleri de bir realitedir. Ancak aynı şeyi Suriye yönetimi için söylemek imkansızdır. Tarihi tarihte bırakacak olsak bile, son dönemlerde yaşananları nereye koyacağız? PKK eğer bugün Türkiye'nin başına bela olmuşsa, bunda Suriye'nin çok önemli bir rol oynadığı gerçeğini unutacak mıyız? İmralı canisinin yıllarca barındığı, beslendiği, her türlü yardım ve desteği gördüğü, dağdaki eşkıyanın eğitim kampları kurduğu yer Suriye değil miydi? Açık ve aleni bir düşmanlık içinde neredeyse Türkiye ile savaşın eşiğine gelmediler mi? Sonra da zamanın Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Ateş'in resti ile tutuşup, İmralı canisini Şam'dan çıkarmak zorunda kalırken, ortalığı ayağa kaldıran da Suriye yönetimi değil miydi? Karşılıklı menfaat nerede?''⁴⁶

Yaşanan gelişmeleri takip edip okurlarıyla paylaşan Cumhuriyet gazetesi ise Türkiye'nin KİPTAŞ (İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret A.Ş) 'a Suriye topraklarında konut yaptırma kararını eleştirmiştir. İlgili haber gazetede şu şekilde sunulmuştur; "Kuruluş amacı İstanbul'a ev yapmak olan şirket, Şam için proje hazırlıyor KİPTAŞ sınırı aştı Siirt'e de konut İstanbul Büyükşehir Belediyesi iştiraki olan KİPTAŞ, Başbakan'ın seçim bölgesi Siirt ve Suriye'nin başkenti Şam'da konut yapmak için çalışmalar yapıyor. İstanbul'da konut açığı ve çarpık yapılaşma sorunları henüz çözülememişken kuruluş amacı İstanbullulara hizmet olan şirketin Siirt ve Şam'da konut üretmesi, "İstanbulluların Siirt ve Şam'da konut talebi mi var" sorusunu akla getiriyor. Sermayesi İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan KİPTAŞ, İstanbulluların konut ihtiyacını karşılamak yerine Siirt ve Suriye'nin başkenti Şam'da konut üretmeye hazırlanıyor. İstanbul'un konut ve gecekondular sorununu çözmek amacıyla kurulan İstanbul Büyükşehir Belediyesi iştiraki KİPTAŞ, hızını alamayıp Siirt ve Şam'ın konut sorununu ve çarpık yapılaşmasını önlemeye çalışıyor. Kuruluş amacına aykırı hareket eden KİPTAŞ'ın bu girişimi, "İstanbullular Siirt ve Şam'da mı oturacak" sorusunu akla getiriyor"⁴⁷

Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri düzeltip birçok işbirliği anlaşmaları yapması ile bir takım yetkililer artık AB'ye ihtiyaç kalmadığı yönünde açıklamalar yapmaya başlamıştır. Bununla ilgili Cumhuriyet Gazetesinin haberi şöyledir; "Devlet Bakanı ve Baş müzakereci

⁴⁶ Orhan Karataş, "Şam'ın Şekeri", **Ortadoğu Gazetesi**, 18 Eylül, 2009, s.5.

⁴⁷ Miyase İlknur, "Kiptaş Sınırı Aştı", **Cumhuriyet Gazetesi**, 8 Ocak, 2007, s.8.

Egemen Bağış, Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yönelik tutumuna ilişkin olarak "Türkiye alternatifsiz değildir" derken Suriye'yi örnek gösterdi. Bağış, vizelerin kaldırılmasından sonra Gaziantep'te bir lokantada günde 200 Suriyelinin yemek yediğini söyledi. Bağış, "dün sınırına 300 bin asker yığdığımız Suriye bize bugün kapılarını açmış durumda. AB süreci sadece Avrupa açısından değil, bu bölge açısından da önemli olmuştur" dedi. Bağış, "Belediyeler AB'ye Hazırlanıyor" projesinin Gaziantep'te gerçekleştirilen ilk bilgilendirme toplantısında AB'ye sert mesajlar gönderdi. Hiçbir ülkenin AB'den müzakere tarihi almak için 45 yıl beklemek zorunda kalmadığını, hiçbir ülkenin önüne müzakere başlıklarının yarısından fazlasının siyasi sebeplerle kapandığı bir ortam konmadığını dile getiren Bağış, Türkiye'nin artık ne AB'nin kapısında yalvaracak ne de demokratikleşmeyi, çağdaşlaşmayı, korku olarak gören zihniyetlere ödün verecek bir ülke olmadığını savundu"⁴⁸

Suriye iç savaşı öncesinde iki ülke yöneticilerinin birbirlerine olan olumlu sözleri de dönemin basınında yer almıştır. İktidar ve hükümet olan Adalet ve Kalkınma Partisi İstanbul İl Başkanlığı'nın 2009 Eylül ayında Esad onuruna verdiği iftar öncesinde, Esad, bu davet öncesi Şam'da gazetecilerle bir araya gelmiştir. Bu toplantıda Suriye ile Türkiye arasında dostluk ilişkilerinin artarak devam edeceğini belirtmiş, ayrıca o zaman gündemde olan, Erdoğan'ın Davos çıkışıyla ilgili soruya da şöyle cevap vermiştir; *"Sayın Başbakan'ın tavrı halk arasında duygusal bir coşku yarattı. Ama ben devlet başkanı olarak duygusal konuşmam. Burada bir eylemsel durum ve bunun sonucu var. Sayın Başbakan o tavrı sergilerken kişisel tavrını sergilemedi. Türkiye Cumhuriyeti'nin Başbakanı olarak o tavrı sergiledi. Bu Türkiye'nin kendi egemen kararıyla ne kadar saygın bir tavır alabildiğini kanıtlamıştır. Bu tavır tam anlamıyla Made in Turkey bir tavidir"*⁴⁹

Görüldüğü gibi iki ülke arasındaki dostluk ilişkileri farklı birçok alanda atılan adımlarla devam ederken, Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti ve Suriye'de Esad Yönetimi basına birbirlerini öven açıklamalarda bulunmuştur. Suriye İç savaşı öncesi bu düzlemde devam eden ilişkiler, iç savaş ile beraber tam tersi yönde ilerlemeye başlamıştır.

⁴⁸ Bahadır Selim Dilek, "AB'ye "Alternatifsiz Değiliz" Mesajı" **Cumhuriyet Gazetesi**, 4 Şubat, 2011, s.6.

⁴⁹ "Silahı Bırakın Kucaklarız: Gelin Silahı Bırakın, Devlet Sizi Affetsin", **Yeni Şafak**, 15 Eylül, 2009.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ORTADOĞU'DA ARAP BAHARI SÜRECİ

2010 yılının sonlarında Tunus'ta başlayan halk ayaklanması baskıyla yönetilen diğer Arap ülkelerinde de yankı bulmuş, halklar yönetimin diktasına karşı eylemlere başlamıştır. Özelde Tunus'ta yaşanan devrime “Yasemin Devrimi”, Mısır'da yaşanan devrime “Nilüfer Devrimi” denmişse de, genel olarak Arap Coğrafyasında birbiri ardına patlak veren bu hareketler uluslararası basında “Arap Baharı” olarak nitelendirilmiştir.⁵⁰

Arap baharının ortaya çıkma nedenleri şu şekilde sıralanabilir: 1) Ekonomik Nedenler: İşsizlik, yaşam koşullarının zorluğu, gıda sıkıntısı, enflasyon. 2) Siyasal Nedenler: Diktatör rejimin otoritesi, demokrasinin uygulanmaması, bireysel hak ve özgürlüklerin kısıtlanması, usulsüzlüklerin halk nezdinde tepki toplaması. 3) Kültürel Nedenler: Küreselleşmenin etkisiyle halkın dünyadaki yönetimlerden haberdar olması ve demokratik toplumlara özenmeleri ile içinde oldukları baskıcı yönetime karşı başkaldırmaları. 4) Uluslararası Nedenler: Batı dünyasının, Başta ABD olmak üzere, aktif siyasi desteği, NATO'nun Libya'daki muhalif kuvvetlere yaptığı stratejik askeri yardım.⁵¹

Arap ülkelerinde hükümet karşıtı bu olayların yaşanmasının altındaki sebep, yönetimlerin sürekli darbelerle değişmesi ve kurulan hükümetlerin devamının sağlanabilmesi adına baskı ve zorbalığa başvurulması olmuştur. Bu gibi durumlar halkı öfkeye sürüklemiş ve halkın protestolarına zemin hazırlamıştır. Bakıldığında, halk nezdinde meşruiyet kazanmış hükümetlere sahip ülkelerde durum daha farklı olmuştur. Bu ülkelerde Arap Baharı doğrudan etkili olmamış, bölge ülkelerinden İsrail, İran ve Türkiye'de mevcut iktidarı değiştirmek adına büyük bir halk hareketi yaşanmamıştır.⁵²

2.1. ARAP BAHARI SÜRECİNDEN ETKİLENEN ÜLKELER

2.1.1. Tunus'ta Arap Baharı

Tunus 1956 yılında bağımsızlığını kazanmış ve ilk cumhurbaşkanı Habib Burgiba olmuştur. Habib Burgiba 1987 yılına kadar iktidarda kalmış ve ülkeyi tek adam anlayışıyla yönetmiştir. Dönemin başbakanı Zeynel Abidin bin Âli, 1987 yılında sivil bir darbeyle yönetimi Habib Burgiba'dan devralmıştır.

⁵⁰ Duygu Dersan Orhan, “Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği”, **Atılım Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 3, S.1-2,2013, s. 18.

⁵¹ Sadettin Paksoy, H.Mustafa Paksoy, Erdal Alancıoğlu, “Küreselleşmenin Sosyo-Politik etkileri: Arap Baharı”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013, s. 177-178.

⁵² Tarık Oğuzlu, “Arap Baharı ve Yansımaları”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt3, S.36, 2011, s.9.

Zeynel Abidin bin Âli, Aralık 2010 protestolarına kadar iktidarda kalmıştır. İlk olarak Tunus'ta halk ayaklanmasına sebep olan olay şu şekilde cereyan etmiştir:26 yaşındaki asıl mesleği mühendislik olan Muhammed Buazizi, işsiz olduğundan pazarda meyve-sebze satarak ailesini geçimini kazanmaya çalışırken, 17 Aralık 2010 tarihinde, tezgâhına ruhsatsız olduğu gerekçesi ile el koymak isteyen güvenlik güçlerine ve zabıtalara diremiştir. Maruz kaldığı aşağılanma, hakaret ve şiddet nedeniyle o gün kendini ateşe vererek yakmıştır. Hastaneye kaldırılan Muhammed Buazizi'nin vücudunun yüzde doksanı yanmış ve 4 Ocak 2011 tarihinde hayatını kaybetmiştir.

Tunus halkı bu olay üzerine sokaklara dökülmüş, işsizlik, yüksek enflasyon, ifade özgürlüğü, yolsuzluk ve kötü yaşam şartları gibi sorunları protesto etmek için gösteriler düzenlemiştir. Ayaklanan halk ile güvenlik güçleri arasında yoğun çatışmalar yaşanmış, “Yasemin Devrimi” adını verilen bir devrim ile 23 yıldır iktidarda bulunan Zeynel Abidin Bin Ali, 14 Ocak 2011 tarihinde iktidarı bırakarak yurt dışına kaçmıştır. Sonrasında yapılan halk seçimlerini Nahda Partisi kazanarak yönetime gelmiştir.⁵³

2.1.2. Mısır'da Arap Baharı

Tunus'tan sonra Mısır'da da işsizlik, yolsuzluk, açlık ve diktatörce yönetim gibi sorunların varlığından dolayı “öfke günü” olarak adlandırılan 25 Ocak 2011'de halk isyanları başlamıştır. İsmail Numan Telci, Mısır'daki hareketin nedenini üç unsurla açıklamıştır. Buna göre ilk neden, 2000'li yıllarda Hüsnü Mübarek yönetiminin yürüttüğü neoliberal politikaya karşı halkın memnuniyetsizliği idi. Özelleştirmeler ve buna bağlı olarak işten çıkartmalar, artan gıda ve ulaşım fiyatları, artan enflasyon zaten yaşam kalitesi çok iyi olmayan halkın daha da fakirleşmesine sebep olmuştu. Rejimin sendikalaşmayı kısıtlaması ve çalışma şartlarının kötülüğü işçi hareketlerinin doğmasını kaçınılmaz kılmıştır ve bu hareket devrimci grubun çekirdeğini oluşturmuştur. Ayaklanmaların ikinci nedeni, Mısır'da Hüsnü Mübarek'in ardından yönetime Mübarek'in oğlu Cemil'in geleceği söylentileri olmuştur. Bu söylentilerin daha sonra kesinlik arz etmesi ile halkın rejime olan tepkisi daha da artmıştır ve halk bu durumu çeşitli şekillerde protesto etmiştir. İsyanın üçüncü nedeni ise halk içindeki sivil toplum kuruluşları üzerinde rejimin baskı kurması ve siyasette rejime muhalif hiçbir gruba göz açtırılmamasıdır. Hüsnü Mübarek kendisine karşı özellikle İslami muhalefeti tehdit olarak görmüş ve onları saf dışı bırakmaya çalışmıştır.

⁵³“ 18 Aralık 2010: Arap Baharının Başlangıcı”, <https://www.ihh.org.tr/haber/18-aralik-2010-arap-baharinin-baslangici-1975> , Erişim Tarihi, 28 Nisan, 2019.

Siyasi ortamın güvensizliği halkın tepkisine sebep olmuştur.⁵⁴1981 ve 2011 yılları arasında ülkeye hükmeden Hüsnü Mübarek'in, bu otuz yıl içinde bitmeyen bir olağan üstü hal uygulaması ülkede tedirginliğin süregelmesine, toplumu koruyan yasaların işlevsiz kalmasına, böylece de haksızlık ve zulmün had safhaya çıkmasına sebep olmuştur.⁵⁵

Halk yaşadığı zorlukları internet üzerinden tüm dünyaya yaymaya başlayınca yönetim, internet erişimini tamamen engellemiştir. Halk içinde tepkilerin daha da artmasıyla polis ile çatışmalar olmuştur. Giderek büyüyen isyan sonucunda Mısır'daki Hüsnü Mübarek yönetimi 11 Şubat 2011'de son bulmuştur. Ardından yapılan seçimlerde Mısır halkı, Hürriyet ve Adalet Partisi Başkanı Muhammed Mursi'yi cumhurbaşkanı seçmiştir. Muhammed Mursi, Mısır'da seçim ile başa geçen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Fakat bu gelişmeden sonra da Mısır'da sular durulmamış, 3 Temmuz 2013'te Mısır ordusu yönetime el koymuştur.⁵⁶

2.1.3. Bahreyn'de Arap Baharı

Arap baharı, bir başka Ortadoğu ülkesi olan Bahreyn'de de etkisini göstermiştir. Bahreyn, 19.yy sonlarından beri İngiltere'nin kendi çıkarları doğrultusunda sömürgeleştirdiği ve bu amaçla o dönem buradaki güçlü aşiret aileler ve yöneticiler ile anlaşmalar yaptığı bir ülkedir. Ülkedeki Şii çoğunluğa rağmen İngiltere'nin desteği ile yönetimi uzun yıllar Sünni el-Halife ailesi elinde tutmuştur.1950'li yıllarda ülkede başlayan sömürgecilik karşıtı eylemlerde İngiltere el- Halife'ye bu eylemlerin bastırılması için destek vermiştir. 1960'lı yıllarda baş gösteren işçi hareketleri İngiltere sömürgeciliğine karşı kuvvetli bir ayaklanma olmuştur. Bu ayaklanmalardan sonra 1971'de Bahreyn resmiyette İngiltere sömürgesinden bağımsızlaşsa da ülkede demokratik bir yapılanma sağlanamamıştır.⁵⁷

Bahreyn'de 1970'lerden itibaren Şii-Sünni gerginlikleri süregelmiştir. Ülkedeki Şiiilerin yılladır Sünni yönetim altında yaşadığı memnuniyetsizlik, 2011'in Şubat ayından itibaren Arap Baharı'nın etkisiyle birleşerek bir isyana dönüşmüştür. Tunus, Mısır gibi

⁵⁴ İsmail Numan Telci, **Mısır Devrim Ve karşı Devrim**, 2. Baskı, SETA Kitapları, TurkuvaZ Haberleşme ve Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.46-47.

⁵⁵Burcu Değirmencioğlu Yıldız, **John Locke'un İhtilal Teorisi Bağlamında Arap Baharı Sürecinin Değerlendirilmesi**, 1. Baskı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2016, s.177-178.

⁵⁶ Ahmet Hüsrev Çelik, "Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları", **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, cilt 6, S.2, 2015, s. 39-41.

⁵⁷ Arap Baharı'nın Gözden Kaçan Ülkesi: Bahreyn, <http://isyandan.org/makaleler/arap-baharinin-gozden-kacan-ulkesi-bahreyn/>, Erişim Tarihi, 6 Mayıs, 2019.

ülkelerde henüz Arap Baharı isyanları başlamamışken, 2010'da Bahreyn'de bir genel seçim yapılmıştır. Seçim öncesinde Şii liderler, Sünniler için pozitif ayrımcılık içeren seçim yasasının değişmesini talep etmişlerdir. Seçim öncesi gösterilerin yasaklanması, Sünni Arplara vatandaşlık verilerek ülkedeki mezhepsel nüfusun değiştirilmek istenmesi, güvenlik güçlerinde Şii kökenli kişilerin yeterince istihdam edilmemesi gibi sebepler seçim arifesi tepkilerin ortaya çıkmasına neden oldu. Şiiilerin üzerindeki baskı giderek artmış, Ağustos, Eylül aylarında 160 Şii muhalif tutuklanmıştır. Bahreyn'deki Şiiiler arasında kendisine itibar edilen ünlü din adamı Ayetullah Hüseyin Mirza al-Necati, Bahreyn vatandaşlığından çıkartılmıştır. Tüm Bu sebeplerden ötürü gergin bir ortamda gerçekleşen seçimlerde, Sünni taraf yine çoğunluğu elde edememiş ve seçim sonuçlarına dair protestolar yaşanmıştır. Tam da bu gergin ortam devam ederken Tunus ve Mısır'da patlak veren halk ayaklanmaları, Bahreyn'deki Şiiilere ilham olmuş ve Şii gruplar, 15 Şubat 2011 gününü "Öfke Günü" ilan etmiş, protestolar başlamıştır. 15 Şubat günü güvenlik güçlerinin protestoculara karşı müdahalesinde iki gösterici hayatını kaybetmiştir. Göstericiler, seçim yasası değişmedikçe ve Şiiilere olan ayrımcılık son bulmadıkça eylemlerini sürdürecekleri yönünde açıklamalar yapmışlardır. Gerginlikler artarak devam etmesi ve ölü sayısında da artış yaşanmasından sonra güvenlik güçleri uluslararası tepkiler üzerine bir müddet geri adım atmıştır.⁵⁸

Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nin göstericilere karşı Bahreyn yönetimine destek vereceğini açıklaması gerginliği tekrar tırmandırmış, halk içinde Şii ve Sünni gruplar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Bunun üzerine Veliht Prens Salman diyalog girişimlerinde bulunmuşsa da muhalefetin eylemleri artarak devam etmiş, 1 Mart 2011'den itibaren büyük gösteriler düzenlenmiş ve halk güvenlik güçlerinin silahlı müdahalesiyle karşı karşıya kalmıştır. Suudi Arabistan'daki Şiiilerin de bu olaylardan esinlenerek bir takım ayaklanmalar başlatması karşısında Arabistan yönetimi halkına karşı katı önlemler almış ve Bahreyn yönetimin de talebi üzerine Bahreyn'deki muhaliflere askeri ekip ve araçlarla müdahale etmiştir. Bu müdahale sonucu olağanüstü hal ilan edilmiş, birçok Şii lider tutuklanmıştır. Yaşanan gelişmeler Şii grupların sindirilmesini sağlamışsa da bu memnuniyetsizlik içinde ülkenin her an yeni bir kaosa sürüklenmesi olası görülmüştür.⁵⁹

⁵⁸Sertif Demir, Oktay Bingöl, **Yeni Orta Doğu Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları**, Barış Kitap, Ankara, 2017, s.104-106.

⁵⁹a.g.e. , s.107.

2.1.4. Libya’da Arap Baharı

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinde olan Libya, 1911 Trablusgarb Savaşı'nın ardından İtalya tarafından işgal edilmiştir. 1951 yılında bağımsızlığını kazanan Libya, 1969 yılından 2011 yılının sonlarına dek Muammer Kaddafi tarafından yönetilmiş ve Kaddafi'nin oğulları yönetiminde önemli görevlere yerleştirilmiştir.⁶⁰

Libya’da yetersiz ekonomik sistem, az gelişmişlik, baskıcı yönetim politikaları, Tunus ve Mısır devrimlerinin etkisi gibi sebepler halk ayaklanmalarının doğmasında etkili olmuştur. Tam bir baskıcı yönetim altında hayatlarını sürdürmeye çalışan Libya halkı, Tunus ve Mısır’daki göstericilerin elde ettiği başarıyı görüp cesaretlenmiş, 15,16 Şubatta sokaklara çıkmaya başlamışlardır. 17 Şubat 2011’de ise muhalif siyasi grupların da katıldığı bir “öfke günü” düzenlenmiştir. Bu gösterilere ordu ateş açarak müdahale etmiş ve bunun sonucunda birçok gösterici hayatını kaybetmiştir. Trablus Askeri Konseyi lideri Abdül Hekim Belhac’ın önderliğinde İslamcılar da resmi olarak gösterilere destek vermeye başlamıştır. Belhac, El kaide bağlantılı militan İslamcı hareket olan Libya İslami Mücadele Grubunun Lideriydi.⁶¹

Şubat ayında varlığını ilan eden, devrimin siyasi kolu olarak görülen Ulusal Geçiş Konseyi, Mart ayında kendisini ülkenin tek temsilcisi ilan etti. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı karar ile Fransa, İngiltere ve ABD'nin desteğiyle Libya hükümetine karşı 18 Mart 2011’de hava harekâtı başlatıldı. Bu sürecin devamında Kaddafi 22 Ağustos 2011'de devrilmiş, Muammer Kaddafi, saklandığı bir geçitten çıkartılarak isyancılar tarafından yakalanarak linç edilmiştir. Ulusal Geçiş Konseyi geçici bir hükümet kurulmasını kararlaştırmış ve bu görevi de Abdurrahim El Kib'e vermiştir.⁶²

Devamında yaşanan süreçte Libya, siyasi istikrarı sağlayamamıştır. İsyanlar sırasında silahlanmanın hat safhada oluşunun etkisi Kaddafi sonrası dönemde sıkıntılar yaratmış, ülke içinde bir takım terörist saldırılar düzenlenmesini olası kılmıştır. Ekonomisi büyük oranda petrole dayanan Libya’da isyan süresince durma noktasına gelen petrol üretimi Mart 2012’de artmış, bu sayede ekonomi iyileşmiştir. Fakat bu iyileşme halka

⁶⁰ Ülke Profili: Libya, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-libya>, Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2019.

⁶¹ Fawaz A. Gerges, Çev: M.İkbal Saylık, Timur Demirtaş, **Yeni Ortadoğu Arap Dünyasında Protesto ve Devrim**, İyidüşün Yayınları, İstanbul, 2014, s.358-359.

⁶² a.g.e., s. 360-365.

yansımamış, yoksulluk, yolsuzluk ve işsizlik halkı ezmeye devam etmiştir. Tüm bu sebepler ülkenin ileriki zamanlarda yeni bir isyan dalgasına kapılabileceği yorumları yapılmasına neden olmuştur.⁶³

2.1.5. Yemen’de Arap Baharı

Yemen, Asya ve Afrika’nın birleşme noktasında stratejik bir konuma sahip olduğu için, ticaret güzergâhının getirdiği ve farklı etnik grupların kattığı zengin bir kültüre sahipti. Bundan dolayı “Mutlu Yemen” olarak bilinmekteydi. Ancak, dünyada yeni ticaret yollarının keşfi ve bununla beraber ilkenin merkezi otoritesinin zayıflaması sonucunda parçalanmış bir Yemen oluşmuştur. Günümüzde ise Yemen, Arap Yarımadasının en fakir ve okuma yazma oranı en düşük ülkesidir. Daha önce Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrılan Yemen, 1990 yılında birleşerek tek bir devlet olmuştur. Fakat Güney Yemen paylaşımın haksız yapıldığı gerekçesiyle dört yıl sonra yeniden ayrılmak istemiştir. Bu sebepten dolayı o dönem ülkede kısa süren bir iç savaş yaşanmış, bu iç savaş, Güney kesimin yenilmesiyle son bulmuştur. 1999’un Eylülünde yapılan seçimlerle Ali Abdullah Salih ülkenin lideri olmuştur.⁶⁴

Seçimlerdeki şaibeler ve demokrasiden yoksunluk Salih’in hiçbir zaman halk arasında meşru bir görevde olduğu izlenimi vermemiştir. 2010 yılında yoksulluğa, azalan su ve petrol kaynaklarına dair reform yapma yönünde verdiği sözünü tutmamıştır. İşsizlik ve yolsuzluk seviyesi Afrika Ülkelerini bile geride bırakmışken yöneticilerin bu durumdan habersiz gibi sarayda refah hayat sürmesi halkın gözüne batan durulardandı. Tüm bunlarla beraber 2 Şubat 2011’de Salih’in veraset sistemini benimsediğini açıklaması Yemen’de 3 Şubatta bir öfke günü yaşanmasına sebep oldu.⁶⁵

Bununla beraber Yemen içinde Kuzeyde ayrılıkçı Şii grup olan Husiler ve devlet güçleri arasında sürekli çatışmalar olmuş ve bu çatışmalarda birçok kişi hayatını kaybetmiştir. 2010’da hükümet ile Husiler arasında ateşkes yapılmış olsa da iki taraf arasındaki sürtüşme devam etmiştir.

Yemen’de yıllardır süregelen bu kargaşa ortamının yanı sıra yaşanan adaletsizlik, eşitsizlik, kayırmacılık, yöneticilerin kamu kaynaklarını kafalarına göre kendileri için

⁶³Ülke Profili: Libya, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-libya>, Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2019.

⁶⁴Arap Baharı Sonrası Yemen’in Çıkmazları, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-bahari-sonrasi-yemenin-cikmazlari>, Erişim Tarihi, 4 Mayıs 2019.

⁶⁵Gerges, **a.g.e.** , s.329-332.

kullanmaları gibi sebepler birleşince, halkın ayaklanması kaçınılmaz olmuştur. Ülkede 27 Ocak 2011’de Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih yönetimine karşı Sana Üniversitesinde gösteriler başlamış ve bu gösteriler giderek yayılmıştır. Bunların sonucunda Ali Abdullah Salih’in yardımcısı Abdurabbuh Mansur Hadi, tek aday olduğu 21 Şubat 2012 seçiminde Cumhurbaşkanı olmuştur.⁶⁶

2.1.6. Suudi Arabistan’da Arap Baharı

H.Z Muhammed’in önderliğinde Medine’de kurulan İslam Devleti, Arap Yarımadasına yayılarak zamanla bir imparatorluk olmuştur. Bu topraklarda 7. Yüzyılda Emeviler, 8. Yüzyılda ise Abbasiler hüküm sürmüştür. 13. Yüzyılda Moğol istilası ile Abbasi Devleti yıkılıp buralar Mısır merkezli Memlük İmparatorluğu hakimiyetine girmiştir. 16. Yüzyılda ise bu bölge Osmanlı İmparatorluğu’nun bir parçası olmuştur. 18. Yüzyılda Vahhabiliğin ortaya çıkması ve yayılması Osmanlı İmparatorluğuna karşı büyük bir ayaklanma başlamasına neden olmuştur. Vahhabilik hareketi Arap Yarımadasında etkin olan Es-Suud ailesi tarafından benimsenmiş ve Birinci Dünya Savaşında Osmanlı’nın karşısında durarak buranın Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasını sağlamıştır.⁶⁷

İbn Suud olarak bilinen Abdülaziz Bin Abdulrahman El Suud, 1924’te Hicaz Kralı olmuş ve 1932 Yılında Suudi Arabistan krallığını oluşturup bu krallığın lideri olmuştur. Ülkede zengin petrol kaynaklarının 1938’de keşfedilmesiyle petrol üretimi başlamıştır. Bu üretim, bir ABD şirketi olan Aramco şirketi (Arabian American Oil Company) yapılmıştır. 1960’ta Suudi Arabistan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)’in kuruluşunda yer almıştır.⁶⁸

Monarşi ile yönetilen ülkede hükümet Kral tarafından atanmış ve kararlar ona bağlı alınarak yürürlüğe konmuştur. 150 üyeli bir şura meclisi olmasına rağmen burada alınan kararlar ancak kralın onayıyla yürürlüğe girebilmiştir. Bu durumun zaman içinde küreselleşmenin etkisiyle oluşan baskı sonucu bir nebze yumuşatılması çabalarıyla sonuçlanmıştır. Kral Abdullah’ın 2005 yılında tahta geçmesi ile din adamlarının eğitimdeki etkisinin azaltılması, müfredatta modernleşme, sosyal alanlarda kadın haklarının

⁶⁶ Ülke Profili: Yemen, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-yemen>, Erişim Tarihi, 30 Nisan, 1019.

⁶⁷ Muhittin Ataman, Yurdanur Kuşçu, “Suudi Arabistan’daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler”, *Alternatif Politika*, cilt4, S.1, 2012, 1-26, s.3-5.

⁶⁸ Ülke Profili: Suudi Arabistan”, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-suudi-arabistan>, Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2019.

geliştirilmesi gibi bir takım sınırlı reformları hayata geçirmek durumunda kalmıştır. Tüm bu adımları atarak yönetim, halkın ve Batı'nın Baskılarından kurtulmak istemişse de her şeye rağmen ülke içindeki bunalım son bulmamıştır.⁶⁹

Çevre ülkelerde başlayan Arap Baharı furyasına Suudi Arabistan'ın verdiği tepkinin sebebi, kendi ülkesindeki halkın da bu isyanlardan ilham almasının olası olması düşüncesi olmuştur. Bu amaçla yönetim, bir dizi önlem almıştır ve Tunus, Mısır ve Libya'da ayaklanmaların yayılmasını önlemek için destek verirken, Bahreyn, Yemen ve Suriye'de karşı devrime destek vermiştir. Alınan önlemlere rağmen krallığın Doğu Vilayetinde Şiiler ayaklanma başlatmış ve Bahreyn'deki Şiiler ile bir dayanışma içine girmiştir. Bu isyan Sünni çoğunluğun içine sızmadan bastırılmıştır. Aksine Şii ayaklanması, zaten Şiilere karşı tepkili olan Sünni çoğunluğun rejimin arkasında durmasını sağlamıştır.⁷⁰

Ülkedeki halk içerisinde bölünmüşlük ve sivil toplum örgütlenmesinin kısıtlanmış oluşu beraber hareket etme imkânını ortadan kaldırmıştır. Bu durum, yönetime karşı oluşabilecek ayaklanmaların zayıf ve yetersiz kalmasına sebep olmuştur. 2011 yılında siyasi değişim talebi ile halkın düzenlediği imza kampanyaları engellenmek istenmiştir. Bu imza kampanyasının amacı, eşitlikçi ekonomik kalkınma, yolsuzluk ve yoksulluğun ortadan kaldırılması, hukukun üstünlüğünün sağlanması, demokratik bir meclis oluşturulması gibi bir dizi reformun hayata geçmesini sağlamak olmuştur. Bu imza kampanyalarının dikkat çeken yönü, rejimin indirilmesinden ziyade sadece reform taleplerinin dile getirilmiş olmasıdır. İmza kampanyası başlatanların amacı Mısır ve Tunus gibi sokağa dökülmek değil, sadece seslerini radikal davranmadan ve göze batmadan yönetime duyurmak olmuştur. Bu çaba, yönetimde bir karşılık bulmamış, bahsedilen talepler karşılanmamış ve halk kral Abdullah karşısında hayal kırıklığına uğramıştır. Tüm bunlar dolayısıyla Suudi Arabistan'daki başkaldırı hareketleri ufak çaplı protestolar ve isyandan uzak bir şekilde yönetime sesini duyurmaya çalışmaktan öteye gidememiştir. Aşiret, mezhepçilik, ideolojik düşmanlık gibi etkenlerle bir araya gelemeyen Suudi Arabistan halkı, rejime karşı ciddi bir eylem yapabilme gücünü kendinde bulamamıştır.⁷¹

⁶⁹ Kuşçu, a.g.m. , s.18-19.

⁷⁰ Gerges, a.g.e. , s.404-405.

⁷¹ Gerges, a.g.e. , s.418-420.

2.2. SURIYE’DE ARAP BAHARI

Arap baharının yaşandığı bölge ülkelerinin Suriye ile ortak noktası olan siyasi ve ekonomik problemler, Suriye halkının da bahsi geçen devletlerdeki halk hareketlerinden etkilenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu ülkelerde çok partili sistem egemen gibi görülse de uygulamada tek parti egemenliği var olmuştur. Bu nedenle halklar ile yönetimler arasında huzursuzluklar artarak devam etmiştir. İşsizlik, gelir dağılımındaki dengesizlik, yüksek enflasyon, zor yaşam koşulları gibi sebepler de bölge ülkelerinin ortak kaderi olmuştur. Tüm bu sebepler adeta kelebek etkisi yaparak adı geçen ülkeleri ardı ardına hareketlendirmiştir.⁷²

2011 Mart’ında Suriye’nin Deraa şehrinde iki gencin hükümet aleyhine yazdıkları duvar yazıları sebebiyle tutuklanıp işkence görmesi mensup oldukları aşiretlerin sokağa dökülmesine sebep olmuştur. Devlet güçlerinin bu kişilere oldukça sert müdahalesi, diğer vatandaşların da tepkisine yol açmıştır. Olaylar günden güne büyümüş ve diğer şehirlere de sıçramıştır. Beşar Esad yönetiminin muhaliflere şiddetli karşılık verme politikası sonucunda, isyan kanlı bir iç savaşa dönüşmüştür. Geçmişte de kendi hükümetleri tarafından büyük katliamlar yaşayan Suriye halkı için, direniş göstermek çok kolay olmamıştır. Bir ay içinde 50 kişinin ölmesi halkı daha da galeyana getirmiştir. Diğer yandan ülkede eskiden beri var olan Müslüman Kardeşler hareketi, kuzey bölgelerdeki Kürt gruplar, Nasırcı gruplar, Marksist gruplar, muhalefetin bölünmüşlüğüne ortaya koymuştur ve bu çok başlılık muhalefet için olumsuzluk arz etmiştir. Bu grupların ortak amacı Esad iktidarını düşürmek olsa da her birinin gündemleri farklı olmuştur. Hükümet ve muhalifler mücadelesinde halka kurşun sıkmak istemeyen Suriye ordusundan bir grup asker “Özgür Suriye Ordusu” adıyla muhalif bir ordu kurmuş ve hükümete karşı mücadeleye başlamıştır. Bu olaylar ekseninde Arap Birliği Suriye’nin üyeliğini askıya alırken, İran ise Esad yönetimine taraf olmuştur. Şii ve Sünni cepheler ise iyice ayrılmıştır.⁷³

2.2.1. Suriye’deki İsyanın Sosyo-Ekonomik Nedenleri

Suriye, eskiden beri toplumu oluşturan farklı etnik yapıdaki ve farklı dinlere mensup insanların beraber yaşadığı bir ülke olmuştur. 22,5 milyon nüfusa sahip Suriye’nin

⁷² Ahmet Salih İkiz, “Arap Baharının Kelebek Etkisi: Batı Dünyasında Beklenen Gelişmemeler”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi**, S.35, 2015, s.64.

⁷³ Dağ, a.g.e., s.87-88.

yaklaşık %90'ını Arap, %9'unu Kürt ve %1'ini de Ermeni, Çerkez ve Türkmen gibi diğer etnik gruplar oluşturmuştur. Toplam nüfusun yaklaşık %74'ü Sünni Müslümanlığı, %13'ü Nusayriliği, %10'u Hıristiyanlığı ve %3'ü Dürzilik inancını benimsemiştir.⁷⁴ %13'lük kesimi oluşturan Nusayriler, yönetimin elit kısmındadır. Bununla beraber rejim sadece Nusayri gruplardan oluşmamıştır. Nusayri grup yönetimin önemli kademelerinde olsa da Suriye rejiminde bununla birlikte ülkedeki diğer azınlıklar, bazı Sünni gruplar, Şam ve Halep'in zengin tacir kesimi de yer almıştır. Nusayri kesim ile Sünni tacir sınıfın ileri gelenleri arasındaki ittifak, rejimin korunması ve devamında önemli bir unsur olmuştur.⁷⁵

Esad rejimi, yönetimde rol alan Sünni tacir kesimi rejime yandaş tutabilmek ve onlar sayesinde topluma ulaşabilmek için ekonomiyi bir araç olarak kullanmıştır. Suriye rejiminin ülkede tutunabilmesi ve köklenmesi için kırsal kesim Hafız ve Beşar Esad dönemlerinde kalkındırma yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda Hafız Esad döneminde toprak reformu, eğitim ve sağlıkta fırsat eşitliği gibi politikalar sayesinde kırsal kesim kısmen de olsa ilerlemiştir. Burada rejimin amacı gerekli politikalarla görünürde bir rahatlık oluşturmaktır. Suriye rejimi ekonomide ancak sınırlı bir liberalleşme sağlamıştır.⁷⁶

Eğitim, okuryazarlık durumu ve şehirleşmedeki artışın yanında sosyal medya kullanımı gibi unsurlar siyasette olup bitenlerin halk nezdinde anlaşılmasını sağlamış, böylece siyasi talepler artmış ve siyasete katılım da çoğalmıştır. Suriye rejimi uzun vadeli değişim stratejileri yerine kısa vadeli politikalar tercih etmiştir. Baas Partisi ekonomik politikasını uygulama noktasında gelir dağılımının eşitliğini göz ardı etmiş, böylece ülkede sınıflar arası uçurum oluşmaya başlamıştır.⁷⁷

Yaşanan ekonomik reform süreci toplumsal yapıda farklılaşmaya neden olmuştur. Bu ekonomik süreç, yönetimdekileri, özellikle de Esad ailesini kapitalistleştirmiştir. Bir yandan bu kapitalist sınıf için özel okullar, üniversiteler ve hastaneler yapılırken, diğer yandan kamusal alandaki hizmetlerde kalitesizlik artarak devam etmiştir. Bununla birlikte ekonomi politikaları sonucunda halkın yaşam kalitesi düşmüş, alım gücü azalmıştır. Suriye'de nüfusun çoğu 34 yaş altı eğitilmiş gençlerden oluşmuştur ve bu gençlerin çoğu

⁷⁴ Yağmur Şen, "Suriye'de Arap Baharı", *Yasama Dergisi*, S.26, 2013, s. 55-79.

⁷⁵ a.g.m. , s.60.

⁷⁶ Özgür Sarı, "Beşar Esad Döneminde Suriye'nin dış Politikası ve AB'nin Yeri", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1119/besar_Esad_doneminde_suriyenin_dis_politikasi_ve_abnin_yeri , Erişim Tarihi, 30 Nisan, 2019.

⁷⁷ Şen, a.g.m. , s.61.

işsizdir. Bu sebeplerden ötürü yaşanan yolsuzluk ve rüşvet durumları ekonomiyi daha bir çıkmaza sokmuştur. Ekonominin bu kötü gidişatı ülkede ayaklanmaların başlamasıyla daha da artmış, gıda maddelerinde ve ocak gazında fiyat artışı, elektrik kesintileri yaşanmaya başlamış ve halk giderek yoksullaşmıştır.⁷⁸

Savaş öncesi ve devamındaki beş yıl içindeki ekonomik durumu analiz etmek amacıyla ESCWA (Batı Asya için Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Komisyonu) ve “St Andrews” Üniversitesi’nin ortak hazırladığı “Savaşın Beşinci Yılında Suriye” raporunda 2010 yılında Suriye’de 28%’i yoksulluk sınırı altında iken, şimdi 80%’inin yoksulluk sınırı altında yaşadığını, ayrıca Suriye’de 13.5 milyon kişinin yardıma muhtaç olduğunu açıklamıştır. Savaşın beşinci yılında sağlık hizmetlerinin geldiği nokta da raporda yer almıştır. 2010 yılında Suriye’de 493 büyük hastane hizmet verirken, 2015 yılında ise bu hastanelerin 165 tanesi yıkıma uğramış, 170 hastanede hizmet durmuş, kalan 69 hastane ise sınırlı hizmet verebilecek duruma gelmiştir. Bunun yanında nitelikli doktor sayısında da belirgin bir azalma olmuştur.⁷⁹

2.2.2. Suriye’deki İsyanın Siyasi Nedenleri

Suriye’de Sünni nüfusun Nusayri nüfusa oranla daha fazla olmasına rağmen yönetimde uzun yıllardır Nusayri kökenli Esad ailesinin bulunması başlı başına bir memnuniyetsizlik hali olmuştur.⁸⁰ Diğer taraftan Baas Partisi, ordu ve bürokrasinin mevcut rejimde bir olup Esad’ı tek söz sahibi yapması her alanda kontrolü elinde tutan bir yönetim olmasını sağlamıştır. Bu yapı devleti baskıcı bir görünüme sokmuştur ve halk birçok yaptırım altında ezilen duruma gelmiştir. Esad yönetimi bu baskıcı tutumu yumuşatmayı düşünmemiş aksine daha da sağlamlaştırmaya uğraşmıştır. Oluşturulan bu rejim, tüm halkı ve kurumları denetim altında tutmak istemiştir. Bunu gerçekleştirmek adına Milli İstihbarat Örgütü, Hava Kuvvetleri İstihbaratı, Askeri İstihbarat gibi oluşumlarla ülkeyi adeta bir polis devleti durumuna getirmiştir. Hafız Esad, bunların yanında rejimin devamını sağlamlaştırıp koruyuculuğunu yapacak özel bir muhafız birliği kurmuştur (Cumhur

⁷⁸ Çağatay Özdemir, “Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?”, **Bilgi**, S.33, 2016, s.81-102.

⁷⁹ “Rakamlarla Suriye’nin Sosyo-Ekonomik Durumu”, <http://www.suriyegundemi.com/2016/05/04/rakamlarla-suriyenin-sosyo-ekonomik-durumu/>, Erişim Tarihi, 1 Mayıs, 2019.

⁸⁰ “Suriye Alevileri: Katliamdan İktidara” https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130314_suriye_alevileri_1, Erişim Tarihi: 3 Temmuz,2019.

Başkanlığı Muhafız Birliği). Böylece baskıcı politikalarını uzun vadeli korumayı başarmıştır.⁸¹

Hafız Esad ve oğlu Beşar Esad dönemleri, değişen dünya koşullarına uyum sağlamak yerine var olan rejimi korumaya ve sürdürmeye yönelik tutumlarda karar kılmıştır. Rejimin devamı her zaman yönetimin ilk hedefi olmuştur. Fakat Suriye toplumunun küreselleşmenin, haberleşmenin etkisiyle halkın git gide bu sisteme bilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Değişen, yenilikçi toplum ile çizginin dışına çıkmayan baskıcı yönetim arasındaki uçurum giderek artmış ve rejim bu açığı yaptırım ve baskılarla toplumu sindirerek kapatma yoluna gitmiştir. Bu amaç için tüm imkânlarını kullanan rejim, uzun yıllar halkı susturmayı başarmıştır.⁸²

Hafız Esad döneminde, 1978-1982 yılları arasında ülkedeki istikrarsız ortama, baskı ve zor yaşam koşullarına tepki olarak Müslüman Kardeşler örgütünün rejime karşı ayaklanması on binlerce kişinin ölmesiyle sonuçlanmıştı. Bu ayaklanma 1982 Şubatında rejimin Hama'da yaptığı katliamla son bulmuştur.⁸³ Esad rejimi, yaşanan tüm bu kötü olaylara rağmen Arap milliyetçiliği ideolojisi ile kendine kısmi bir toplumsal destek sağlamıştır. Aynı zamanda Suriye'nin İsrail'e karşı tepkisel tutumu ve direnişi toplum nazarında iyi bir tutum olarak görülürken, Körfez ülkelerinin de İsrail'e karşı Suriye'ye ekonomik destek vermesini sağlamıştır. Tüm bu reformlar kısa vadede ülkedeki rejimin korunmasını sağlamışsa da uzun vadede yeni bir ayaklanma ile beraber bir iç savaşa sürüklenmenin sebebi olmaktan çıkamamıştır. Arap Baharı ile birlikte rejime karşı memnuniyetsizlikler gün yüzüne çıkmış ve halkın tepkisinin önüne geçilememiştir.⁸⁴

Hafız Esad'dan sonra yönetimin başına geçen Beşar Esad'ın, babasından devraldığı yönetimde süregelen kadro ile nasıl uyum sağlayacağı merak konusu olmuştur. Beşar Esad'ın babasına nazaran daha yenilikçi ve reform yanlısı oluşu, Hafız Esad döneminden beri süregelen kadronun köklü değişimlere karşı oldukça katı olmasıyla karşı karşıya kalması, Beşar Esad'ın kendi kararlarını yürürlüğe koymasını zorlaştıran bir durum oluşturmuştu. Beşar Esad'ın devletin başına geçtiği ilk zamanlarda almış olduğu kararlar,

⁸¹ Berna Süer, "Suriye'de değişim Çabaları; Bir Bağlam ve Süreç Analizi", **Akademik Ortadoğu Dergisi**, S.12, 2012, s. 6.

⁸² Yağmur Şen, "Suriye'de Arap Baharı", **Yasama Dergisi**, s.23, 2013, s.63.

⁸³ Süer, a.g.m. , s.5.

⁸⁴ Muhammed Hüseyin Mercan, "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası'nda Süreklilik ve Değişim", **Akademik Ortadoğu**, Cilt4, S.2, 2010, s. 115.

demokratikleşme ve reform adına atılacak adımların habercisi olmuş ve bu gelişme uzun yıllardır baskı ve zulüm altındaki Suriyelilerin yanı sıra uluslar arası topluma da ümit vermişti. Esad, reform karşıtı köklü yönetim kadrosunda kısmen de olsa bir değişiklik yapabilmıştır. Buna ek olarak internet erişiminde serbestlik, birtakım siyasi suçluların cezasına son verilmesi gibi kararlar ümitleri daha da pekiştirmiş, Suriye'nin yönetim anlayışında yeni bir sayfa açığının düşünülmesine neden olmuştur. Dış politika açısından bakıldığında da Beşar Esad'ın babasının çizgisinden dışarı çıktığı görülmektedir. Hafız Esad'ın çok önem verdiği Arap milliyetçiliği, Beşar Esad'ın üzerinde durduğu bir konu olmamıştır. Bu gelişmeler yine de Beşar Esad'ın tıpkı babası Hafız Esad gibi yönetimde tek söz sahibi olmasına engel olmamıştır. Bu da demokrasinin Beşar Esad döneminde de tam anlamıyla yönetime hakim olamayacağını göstergesi olmuştur. Nitekim eskiden beri süregelen rejimde gözle görülür bir değişiklik olmamış, reformlar uzun soluklu olmamakla beraber yönetimin tehlike olarak gördüğü Müslüman kardeşler gibi örgütlerin de etkisiyle sıkıyönetim devam ettirilmiştir. Bu da ülkedeki güvensizlik ortamının sürmesine neden olmuştur. Bu durum Beşar Esad'ın her ne kadar reform yanlısı gibi görünüp bu istikamette kısmi adımlar atsa da, babasının kurduğu geleneksel baskıcı yönetim yapısından sıyrılmadığını ortaya koymuştur. Uzun yıllar süregelen baskı yönetimi altında ezilen Suriye halkının şikâyetleri Beşar Esad döneminde de devam etmiş ve bu durum her an bir halk isyanının çıkmasını olası kılmıştır.⁸⁵

⁸⁵Mercan, a.g.m. , s. 115-116.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SURİYE İÇ SAVAŞINDA TÜRKİYE’NİN SURİYE POLİTİKALARI

3.1. ORTADOĞU ÖZELİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Türkiye, Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarında, komşu ülkelerle ilişkilerde ve bölgesel konularda uluslararası stratejik çevrelerle uyumlu, daha aktif ve yapıcı bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Bu dönemde, ülkenin dış politikasına yön veren isimlerin başında Ahmet Davutoğlu gelmektedir. Ahmet Davutoğlu, 2003 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın dış politika baş danışmanı olmuştur.⁸⁶ Davutoğlu’nun dış politika konusunda aktif bir göreve gelmeden önce yazdığı “Stratejik Derinlik” adlı kitabı, dış politika konusunda aktif görev yaptığı dönem boyunca yol haritası olmuştur denebilir. Davutoğlu’nun bu kitapta değindiği teoriler, göreve geldiği günden itibaren pratiğe dökülmeye çalışılmıştır.⁸⁷

Ahmet Davutoğlu, 1 Mayıs 2009’dan 28 Ağustos 2014 tarihine kadar Dışişleri Bakanı, 29 Ağustos 2014’ten 24 Mayıs 2016 tarihine kadar ise Türkiye’nin Başbakanı olarak görev yapmıştır.⁸⁸ Davutoğlu, Türkiye’nin tarihsel mirası ve jeopolitik konumunu referans alarak bölgesinde “merkez ülke” olabileceğini ifade etmiştir. Aynı zamanda Türkiye’nin “arabuluculuk rolü” ile bölge ülkelerinin sorunlarının çözümünde rol oynaması gerektiğini savunmuştur.⁸⁹ Türkiye’nin AB ve ABD ile ilişkilerini geliştirmeye devam etmesi ve Balkanlar, Ortadoğu, Kafkasya ve Afrika bölgelerinde bulunan ülkelerle de diplomatik ve ekonomik ilişkilerini geliştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda bağımsız, daha aktif ve çok taraflı bir dış politika izlemeye çalışılmıştır.⁹⁰

Davutoğlu’nun Dışişleri Bakanlığı döneminde, "Komşularla Sıfır Sorun" politikası izlenilmeye çalışılmış, Ortadoğu’daki komşu devletler ile ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmıştır.⁹¹

Davutoğlu, Foreign Policy Dergisinde yayımlanan “Yeni Dönemde Sıfır Sorun Politikası” isimli makalesinde, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yaşanan demokratik

⁸⁶ Hilal Akgüller, Burçin Tarcan, Kübra Işık, “Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası”, **Econder International Academic Journal**, S.2, 2018 Kış, s.252.

⁸⁷ Murat Yeşiltaş, Ali Balcı, “ AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, **Bilgi**, S.23, 2011 Kış, s.12.

⁸⁸ “Ahmet Davutoğlu Biyografisi”, <https://www.haberler.com/ahmet-davutoglu/biyografisi/>, Erişim Tarihi: 17 Mayıs, 2019.

⁸⁹ Yeşiltaş- Balcı, a.g.m. , s.12-13.

⁹⁰ Akgüller- Tarcan-Işık, a.g.m. , s.252.

⁹¹ Nasuh Uslu, “Türkiye’nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı”, **Bilgi**, Kış, 2010, S.52, s.149.

değişim sürecinde “Komşularla Sıfır Sorun” politikasını değerlendirerek Türkiye’nin dış politikasının altı temel ilkeye dayandırılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu altı temel ilkeyi: güvenlik ve özgürlük arasında dengesi, pro-aktif bir bölgesel politika, çok boyutlu bir dış politika, komşularla sıfır sorun, yepyeni bir diplomatik tarz ve ritmik diplomasi olarak belirtmiştir.⁹²

Bu dönemde Türkiye’nin dış politika anlayışı, ülkenin potansiyel gücünü bilen ve bu güçle beraber olabildiğince aktif olmasını öngören bir anlayıştır. Bu özgüvenin sebebi, Türkiye’nin jeopolitik ve jeostratejik konumunun verdiği güç, çok kültürlü tarihsel geçmişe sahip olması ve bu özellikler sayesinde de farklı bölgelere ulaşabilecek bir devlet olması olarak söylenebilmektedir.⁹³

Aynı dönemde, bölge ülkeleri üzerindeki etkinliğini ve güvenilirliğini artırdığının en önemli göstergeleri olarak Filistin meselesine, İran’ın nükleer enerji sorununa, Irak’taki gelişmelere ve İsrail-Suriye sürtüşmesine ilişkin olarak taraflar arasında gerçekleştirdiği arabuluculuk rolünü göstermek mümkündür. Aynı şekilde Hamas, Irak Kürt Yönetimi ve Suriye ile ilişkilerini geliştirerek, bölge ülkeleriyle doğal ve petrol antlaşmaları imzalanmıştır.⁹⁴

Yürütülen dış politika sürecinde, bölge ülkelerinin otoriter rejim anlayışları dikkate alınmamış, İç işlerine karışmama ve bölge ülkeleri arasındaki meselelerde tarafsızlık ilkesi benimsenmiş, diğer bir ifadeyle bölgedeki stratejik dengeyi değiştirmeye yönelik bir politika izlenilmemiştir.⁹⁵ Özellikle, Türkiye’nin Ortadoğu’da etkisi arttığında, Batı ülkeleri gözündeki stratejik önemi de artmıştır. Bu kapsamda Türkiye, tüm bölgede, siyasi ve sosyo-ekonomik prestijini arttırmaya çalışmış, üyesi olduğu uluslar arası platformlarda bölgedeki İslam ülkelerinin savunucusu olmuş ve bölgesel örgütlerin ve yapıların toplantılarına aktif ve yapıcı bir şekilde katılan bir görünüm çizmiştir. Bu durum

⁹²“Yeni Dönemde Sıfır Sorun Politikası”, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/yeni-donemde-sifir-sorun-politikasi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 17 Mayıs, 2019.

⁹³Burçin Hafize Tarcan, Hilal Akgüller, Kübra Işık, Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası, **International Academic Journal**, cilt 2, S. 2, Aralık 2018, s.250-271.

⁹⁴Meliha Benli Altunışık, “Ortadoğu’da Bölgesel Düzen ve “Arap Baharı”, **Ortadoğu Analiz**, Mayıs 2013, Cilt 15, S. 53, s. 75.

⁹⁵Zafer Akbaş, “Ortadoğu’da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, Cilt 3, S.1, 2012, s.66.

Türkiye’yi zaman zaman Batı ile karşı karşıya getirmiş olsa da Türkiye’nin Batı ile askeri, siyasi, ekonomik münasebetlerinin son bulmasına sebebiyet vermemiştir.⁹⁶

Türkiye’nin coğrafi ve stratejik anlamda öneminin farkında olan bunu bölgede etkin bir şekilde kullanmak gerektiğini düşünen Dışişleri Bakanı Davutoğlu, önceki hükümetlerin izlediği “çevremiz düşmanlarla çevrili” inancındaki politikaları bir yana bırakıp, Türkiye’nin, Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Avrasya’da bulunan stratejik hinterlandı ile diplomatik, siyasi ve ekonomik ilişkiler kurması gerektiğini savunmuştur.⁹⁷ Ortadoğu’daki var olan ulus-devlet sisteminin, Batı’nın sömürgeci anlayışının sonucu olduğunu ve Batı’nın mevcut çıkarlarını koruduğunu savunarak bölgede meydana gelen sorunların temelinde, Batılı devletlerin tarihi sorumluluğunun yattığını ifade etmektedir. Ayrıca Davutoğlu, önceki hükümetlerin Osmanlı coğrafyasında bulunan ülkelere sırtını dönmesini ve Batılı ülkeler ile aşırı şekilde yakın bir ilişki kurmasını eleştirmiştir. Bu sebeplerden dolayı Davutoğlu, bölge ülkelerinin kendi halklarını temsil etmesi gerektiğini ve yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmakta ve Ortadoğu’nun yeniden inşa edilmesinde Türkiye’nin aktif rol oynaması gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının Ortadoğu anlayışı, Mısır ve Suriye’deki olaylarda daha aktif ve oyun kurucu olmaya yönelik politikalar oluşturmasına neden olmuştur.⁹⁸

Bu politikaya uygun bir şekilde Türkiye, Filistin davasını sahiplenerek Ortadoğu halkları nazarında saygınlığını pekiştirmek istemiş ve diğer yandan İsrail’e karşı söylemlerini sertleştirmiştir. Türkiye’nin, Hamas ile diplomatik ve siyasi ilişkilerini geliştirmesi ve 2006 yılında Filistin genel seçimlerini kazanmasıyla birlikte, Batılı ülkelerin eleştirilerine rağmen, Hamas’ı meşru hükümet olarak görmesi ve Hamas’ın Türkiye’de temsilcilik açmasına olumlu bakılması, bununla beraber Hamas’a para yardımı yapılması gibi söylentilerin sıklıkla gündeme gelmesi Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümeti’nin Filistin’e açık desteğinin kanıtları olarak değerlendirilmiştir.⁹⁹

Yine bu dönemin en önemli dış politika konuları arasında şüphesiz Arap Baharı yer almaktadır. Ortadoğu’ya yönelik olarak takip edilen dış politikada, komşularla sıfır sorun

⁹⁶Bayram Sinkaya, “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi”, **Adam Akademi**, S.1. , 2011, s.96.

⁹⁷Nasuh Uslu, “Türkiye’nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı”, **Bilig**, Kış, S. 52 , 2010, s.149-150.

⁹⁸Ertan Efegil, “AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri” **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 9, S.18, 34-57, Yaz 2016, s.51-54.

⁹⁹ Bezen Balamir Coşkun, ”Arap Baharının Gölgesinde İsrail-Filistin Sorunu ve Türkiye- İsrail İlişkileri”, **Ortadoğu Analiz**, cilt 4, S.42, 2012, s.30-31.

politikası benimsenmiş olsa da, Arap Baharı tüm dünya genelinde büyük yankı uyandırmış ve büyük değişimlere neden olmuştur. Bu gelişmeler karşısında, Türkiye, halk gösterilerini desteklemek ya da bu kalkışmayı görmezden gelip bölge rejimlerinin yanında olmak gibi iki tercihle karşı karşıya kalmıştır. Sonuçta ise Türkiye'nin bölgede artık etkin bir güç olması gerektiği düşünülmüş, toplumsal eylemlere sessiz kalınması halinde, bölge halkları nezdindeki elde edilen güvenin ve itibarın zedeleneceği nedeniyle otoriter rejimlerden demokrasiye geçiş sürecini desteklemiştir. Bu sayede Türkiye, bölgedeki kurulmuş düzeni değiştirme potansiyeline ulaşabilecek ve yeni bir bölgesel düzenin kurulmasında önemli bir rol oynayabilecekti.¹⁰⁰

Türkiye, Libya örneğinde olduğu gibi, bir dönem bölge devletlerinin ve bölge dışı devletlerin askeri müdahalelerine karşı duran ve sadece bürokratik ve barışçıl yöntemlerle sorunlara çözüm bulmaya çalışan bir anlayışı benimsemiştir. Bu dönemde, mevcut bölgesel düzeni ve istikrarı bozmadan, ekonomik ve siyasi reformların gerçekleştirilmesini savunmuş ve bu amaçla taraflar arasında arabuluculuk görevleri üstlenmeye çalışmıştır. Bu kapsamda, 2010 Aralık'ta Tunus'ta başlayan halk protestolarına, başlangıçta sessiz kalınmıştır. Bahreyn'de ise siyasi çözüm bulunması amacıyla, çatışan taraflar arasında arabuluculuk yapmayı önermiştir. Libya ayaklanmalarında ise Türkiye, başlangıçta Libyalı muhaliflerin yanında tavrı almamış, askeri müdahale girişimlerine şiddetle karşı çıkarak muhalifler ve Kaddafi rejimi arasında arabuluculuk yapmaya çalışmıştır. Ancak Türkiye, Libya'daki Türklerin tahliyesinin ardından tavrını değiştirerek NATO ile beraber askeri operasyonlara katılıp lojistik destek vermiş ve Libyalı muhaliflere insani yardımda bulunmuştur.¹⁰¹ Suriye'de başlayan gösterilerde ise, ilk aylarda muhalifler ve Esad yönetimi arasında arabuluculuk görevi üstlenmiş ve Esad'ın, düzenli ve hızlı bir şekilde bazı ekonomik ve siyasi reformları yerine getirmesini istemiştir. Geçen süreçte Esad tarafından bu istekler doğrultusunda bir adım olmadığı gibi halka olan baskının artması ve Esad'ın Türkiye'ye karşı kendi iç işlerine karışmaması gerektiği yönündeki konuşmaları Türkiye'nin Suriye hükümetine karşı sert söylemler geliştirmesine sebep olmuştur.¹⁰²

¹⁰⁰Erol Kurubaş, "Arap Baharında Türk Dış Politikası ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Konumuna Etkisi", **Uluslararası 1. Ortadoğu Sempozyumu Bildirileri**, cilt 1, 2014, Ankara, s.469.

¹⁰¹Abdulgani Bozkurt, "Türkiye'nin Libya Olaylarında İzlediği Politikayı Realizmin İnsan Doğası, Güç ve Ahlak Tanımları Üzerinden Açıklamak", **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, S.7, 2013, s.15.

¹⁰²Nuri Salık, "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği", **Ortadoğu Analiz**, cilt3, S35, 2011, s.27.

3.2. TÜRKİYE’NİN SURİYE KRİZİNE YAKLAŞIMI VE TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ

3.2.1. Suriye Krizi Öncesinde Türkiye – Suriye İlişkilerine Bakış

Türkiye'nin en uzun kara sınırını paylaştığı komşusu Suriye ile ilişkileri her zaman inişli-çıkışlı olmuştur. Türkiye ve Suriye ilişkilerinin 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığını deklare ettiği tarihten bu yana karşılıklı tehdit algılamasına dayandığını söylemek mümkündür. İki ülke arasındaki ilişkiler, bir taraftan birinci dünya savaşından sonra yaşanan olayların, diğer taraftan su ve toprak rejimi konusunda karşılıklı iddia ve talepler ile devam etmiştir.¹⁰³ Hatay'ın 1939 yılında Türkiye'ye katılmasını Suriye kabullenememiş ve Hatay, iki ülke arasında sürekli bir sorun olarak var olmuştur.

Güneydoğu Anadolu Projesine 1980'li yıllarda, Türkiye topraklarında doğup Suriye'ye doğru akan Fırat Nehri ile beraber Dicle Nehri'ni de kapsayan iki büyük nehir üzerinde başlanması planlandığında, bu durum iki ülke arasında var olan gerginliği daha da artırmıştır. Türkiye, Güneydoğu Anadolu Projesini ülkedeki su kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılması olarak değerlendirmiş ve Fırat Nehri'nin hukuksal olarak sınır aşan sular bağlamında değerlendirilmesini savunmuştur. Suriye ise, Fırat Nehri'nin uluslararası sular kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmiştir.¹⁰⁴ Suriye su meselesini bir Arap meselesi haline getirerek “Türkler Arap suyunu kontrol ediyor” algısı ile Arap Birliğinde Türkiye aleyhinde çeşitli kararlar çıkmasına neden olmuştur.¹⁰⁵

Türkiye-Suriye arasındaki bir başka sorun da Şam rejiminin PKK lideri Abdullah Öcalan'ı 1979 yılında ülkesine kabul etmesiyle ortaya çıkmıştır. Suriye 90'lı yılların sonuna kadar PKK'ya çeşitli açılardan destek vermiştir. Bu dönemde PKK Lübnan topraklarında barınmış, kamplar kurmuş ve eğitim almıştır. Ayrıca Suriye, maddi destek ve silahlanma konusunda da PKK'ya yardımda bulunmuştur. İki ülke 90'lı yılların sonuna kadar birbirlerinden karşılıklı tehdit almışlardır ve bu durumun yarattığı gerginlikle savaşın eşiğine gelmişlerdir.

İki ülke arasındaki ilişkilerin dönüm noktası, 1998 yılında Türkiye'nin Suriye'ye karşı uyguladığı PKK'ya olan desteğini kesmesi ve terör örgütü elebaşı Abdullah

¹⁰³ A. Öner Pehlivanoglu, **Ortadoğu ve Türkiye**, Kastaş Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2004, s. 113.

¹⁰⁴“Türkiye- Suriye İlişkileri İnişler ve Çıkışlar”, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar>, Erişim Tarihi:5 Nisan,2019.

¹⁰⁵“Geçmişten Günümüze Türkiye-Suriye İlişkileri ve İç Savaşın İlişkilere Etkisi”, https://www.academia.edu/12028558/Ge%C3%A7mi%C5%9Ften_G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze_T%C3%BCrkiye-, Erişim Tarihi: 15 Nisan, 2019.

Öcalan'ın ülkesinden çıkarması yönündeki baskı politikaları olmuştur. Bu politikalar sonucunda Suriye tutumundan vazgeçerek, Öcalan'ın ülkeden çıkması için baskı uygulamış ve PKK ya olan desteğini çekmeye başlamıştır. Bu dönem sonunda, Türkiye ile Suriye arasında, güvenlik kaygılarını gidermek ve PKK terör örgütüne karşı işbirliği yapma amacıyla Adana protokolü¹⁰⁶ imzalanmıştır. İyi ilişkilerin gelişmesiyle, karşılıklı diyalog gelişmiş, 2004'te Beşar Esad'ın Türkiye ziyareti ve ardından dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in¹⁰⁷ 2005'te Suriye ziyareti, ilişkilerin daha da normalleşmesi sağlamıştır. Bunun paralelinde ekonomik ve askeri alanda da işbirliği yönelik atılan adımlar, karşılıklı üst düzey ziyaretler, o dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişim göstermesine yol açmıştır.¹⁰⁸

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı ile başlayan süreçte ise ilişkilerin olumlu seyri artış göstermeye devam etmiştir. Amerika Birleşik Devletlerinin Irak'ı işgal ettiği sırada, Türkiye topraklarını kullanmayla ilişkili tezkerenin 1 Mart 2003 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde oylanarak reddedilmesi, bu işgale karşı tavır takınan Şam ile Ankara'nın yakınlaşmasını daha da artırmıştır. Aradaki tüm sorunların çözülmesi adına iki taraf da olumlu adımlar atmıştır. Nitekim aynı yıl İslam Konferansı Örgütü'nün Malezya'da yapılan zirvesinde konuşan Esad, yıllardır Türkiye ile yaşanan Hatay Sorunu ile ilgili Türkiye açısından olumlu cümleler söylemiştir. Esad, konunun çözümü için zamana ihtiyaç olduğunu, Hatay'ın hiçbir zaman Suriye toprağı olmadığını ve burası için Türkiye ile savaşıacaklarını söylemediklerini vurgulamış ve iki ülke arasında karşılıklı olarak çok büyük bir güven sağlandığını ifade etmiştir.¹⁰⁹ 2004 yılında Beşar Esad'ın Türkiye ziyareti sonrası Hatay sorununun aşılması ilişkileri daha da iyileştirmiştir.

¹⁰⁶ Adana Protokolü, 20 Ekim 1998 tarihinde Suriye ve Türkiye arasında imzalanan bir anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre Suriye PKK'ya olan bütün desteğini kesecek, PKK'ya parasal desteği kesecek, PKK lideri Abdullah Öcalan'ı sınır dışı edecek ve bu bağlamda Türkiye ile işbirliği içinde olacaktı. Türel Yılmaz-Mehmet Şahin, Ortadoğu Siyasetinde Suriye, Platin Yayınları, 1.Baskı, Ankara, 2004, s.112-113.

¹⁰⁷ Ahmet Necdet Sezer, 1941 Afyon doğumludur. Hukuk fakültesini bitirmiş, hakimlik görevinde bulunmuştur. Sırasıyla Yargıtay üyeliği, Anayasa Mahkemesi üyeliği, Anayasa mahkemesi başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 5 Mayıs 2000 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye'nin Onuncu Cumhurbaşkanı Olarak seçilmiştir. 28 Ağustos 2007 Tarihine kadar görevini sürdürmüştür. A. Necdet Sezer, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/ahmet_necdet_sezer/ (Erişim Tarihi:27 Mayıs 2019).

¹⁰⁸ Sedat Benek, "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı", **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, S.15, 2016, s.188.

¹⁰⁹ İbrahim Akkan, **Arap Baharı Sonrası Suriye ve Türk Dış Politikası Açısından Türkiye -Suriye İlişkileri**, İstanbul Arel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016, s.76.

2004 yılından itibaren iki ülkenin ilişkileri başta sınır illeri olmak üzere gelişme eğilimini sürdürmüştür. Bu gelişmeleri takiben 23 Aralık 2004 yılında Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Antlaşması yürürlüğe girmiştir.¹¹⁰ 2007 yılında Dışişleri Bakanı Ali Babacan Suriye'ye ziyaret gerçekleştirmiş, ardından Esad'ın Türkiye'ye gelmesi ve bu ziyaret esnasında iki ülke arasında İşbirliği Mutabakat Zaptı imzalanması ilişkilerin daha da gelişmesini sağlamıştır.¹¹¹

2008 yılında İsrail'in Gazze'ye saldırısı, 2009 yılında Davos Krizi ve 2010 yılında yaşanan "Mavi Marmara Krizi"¹¹² sonrasında ortak düşmana karşı Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkiler iyice gelişmiştir. 2009 yılında vizeler kaldırılmıştır. İki ülke arasındaki vizelerin kaldırılması ve vatandaşlarının sadece kimlikle seyahat edebiliyor olmaları, iki ülke arasındaki ekonomik ve kültürel etkileşimin artmasına neden olmuştur. Yine 2009 yılında Türkiye ve Suriye arasında Stratejik İşbirliği Konseyi Anlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte ilişkiler zirveye ulaşmıştır. 2010 yılında Asi Nehri üzerinde inşa edilmesi planlanan Türkiye-Suriye Dostluk Barajı önünde iki ülke başkanları tarafından dostluk ve kardeşlik mesajları verilmiştir.¹¹³

Aralık 2008'de İsrail tarafından Gazze'ye karşı başlatılan, Dökme Kurşun Operasyonu¹¹⁴ adı verilen saldırıya kadar İsrail ile Şam arasında gerçekleştirilen dolaylı müzakerelerde arabuluculuk yapan Türkiye,¹¹⁵ Suriye'de Mart 2011'de başlayan halk ayaklanmalarının hemen öncesine kadar Suriye ile ortak kabine toplantıları gerçekleştirirken, vizeleri de karşılıklı olarak kaldırmıştır.¹¹⁶ İki ülke arasındaki bu olumlu ilişkiler, 2011 yılında başlayan Arap Baharı'nın Suriye'yi de etkisi altına almasıyla birlikte

¹¹⁰ Mustafa Akal, "Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim", **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 7, S.2, 2008, s.287.

¹¹¹ Mehmet Tan, Aziz Belli, Abdullah Aydın, "2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları", II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 2012, s.70.

¹¹² Mavi Marmara krizi, 2010 yılının Mayıs ayında İsrail tarafından abluka uygulanan Gazze'deki Filistinlilere yardım götürmek amacıyla birtakım uluslar arası sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek Mavi Marmara adlı gemi ile Gazze'ye doğru yola çıkmalarından sonra uluslar arası sularda İsrail Askerleri tarafından durdurulması ve İsrail askerlerinin açtığı ateş sonucu sekizi Türkiye vatandaşı olan dokuz kişinin öldürülmesi olayıdır. Türel Yılmaz, "Türkiye-İsrail İlişkileri:Tarihten Günümüze", **Akademik Ortadoğu**, Cilt5, S.1., 2010, s.20.

¹¹³ Tan, Belli, Aydın, a.g.m. s.71.

¹¹⁴ Dökme Kurşun operasyonu, 2008 yılı Aralık ayında İsrail'in Gazze'deki Hamas güçlerine karşı başlattığı ve büyük kısmı sivillerden oluşan 1300 kişinin ölümüyle sonuçlanan harekattır. Bir Bakışta Dökme Kurşun Operasyonu, 2009, <https://t24.com.tr/haber/bir-bakista-dokme-kursun-operasyonu,25247>, (Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2019).

¹¹⁵ Fatma Sarıaslan "Türkiye-İsrail ilişkilerinde değişmeyen dinamik: ekonomi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Erken Görünüm. DOI: 10.33630/ausbf.536442, 2019, s.11.

¹¹⁶ Atilla Sandıklı, Ali Semin, "Tüm boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", **BİLGESAM**, Rapor No: 52, 2012, s.40.

gerilimli bir havaya girmiştir. Bu dönemde Türk siyasilerin Suriye'nin reforma ihtiyacı olduğunu hatırlatmaları ve bu yönde tavsiyelerde bulunmaları Ankara-Şam arasındaki ilişkilerin bozulmaya başlayacağını göstermiştir.¹¹⁷

3.2.2. Suriye İç Savaşı Sürecinde Türkiye-Suriye İlişkilerindeki Değişim

Ortadoğu bir parçası olan ve aynı zamanda bölge ülkeleri ve halklarıyla güçlü bağları olan Türkiye, 2000'li yılların başından itibaren Ortadoğu ülkeleri ile yakın ilişkiler kurma politikası izlemiştir. Bu kapsamda Türkiye, Arap Baharı süreci boyunca da bölgedeki sorunlara kayıtsız kalmamaya başlamıştır. Türkiye, Arap Baharı olaylarını bölge halklarının meşru talepleri ve beklentileri olarak algılamıştır.¹¹⁸

2000'li yılların başından itibaren artarak gelişen iki ülke ilişkilerini göz önünde bulunduran Türkiye, başlangıçta Suriye'deki rejimin reform yaparak devam etmesinden yana tavır almıştır. Suriye rejimi tarafından verilen reform sözlerinin tam olarak yerine getirilmeyişi ve 15 Mart 2011 tarihinde Dera'da başlayan olayların şiddet kullanarak bastırılmaya çalışılması, Türkiye'nin Suriye politikasındaki temel değişim noktalarını oluşturmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin koptuğu noktaya kadar Türkiye, reform yapılması konusunda sürekli olarak çağrıda bulunmuş, Suriye bu çağrılar karşısında gerçekleştirdiği reformlar hem Suriyeli muhalifler hem de Türkiye tarafından samimi ve yeterli bulunmamıştır.¹¹⁹

Suriye'deki gelişmelerle ilgili Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye adına yapılan ilk açıklama 25 Mart 2011 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'nın Resmi internet sitesinde olmuştur. Açıklamada, yaşanan olayların kaygı verici olduğu belirtilmiş ancak Esad rejiminin reformlar konusunda attığı adımların ve verdiği sözlerin desteklendiği ve bu süreçte gerekli desteğin verileceğini bildirilmiştir.¹²⁰ Esad yönetimine, yapacağı reform sürecinde Türkiye'nin yardımcı olacağı mesajı gerekli makamlarca verilmiş olmakla birlikte, Esad'ın Sünni bir eşi olmasının da onun halkı içindeki Sünni grupları da

¹¹⁷ a.g.m. , s.41.

¹¹⁸ Hakan Arıdemir, Alper Turhan, "Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yaşanan Sürekliliğin Değerlendirilmesi", 11. Uluslar Arası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Haziran 2013, s.6.

¹¹⁹ Sandıklı, Semin, a.g.m. , s.42.

¹²⁰ "25 Mart 2011, Suriye'deki Olaylar Hk." , http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-25-mart-2011_-suriye_deki-olaylar-hk_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 19 Mayıs, 2019.

kucaklayıcı, daha ılımlı bir tavırda olduğunun göstergesi kabul edilmiş, bu evlilik ulusal birlik ve beraberliğin bir sembolü olarak görülmüştür.¹²¹

Tüm dünyanın Esad rejimini kınadığı, yaptırım kararları aldığı bir zamanda reform konusunda Türkiye'nin Esad yönetimine duyduğu güven, Türkiye'nin Suriye'deki dönüşümün Esad yönetimi liderliğinde olmasını tercih ettiğini ve mevcut rejimin devam etmesinden yana olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 10 Mayıs 2011'de yaptığı bir açıklamada, Suriye olaylarının bir dış politika olarak görülmediği vurgulanmış, Türkiye açısından bir iç politika olarak görüldüğü belirtilmiştir.¹²² Suriye'deki olaylar başlangıçta Türkiye için mevcut çıkarlara tehdit olarak algılanırken, konuyla ilgili yapılan açıklamalar sonrası Suriye meselesinin Türkiye açısından ayrıca bir prestij sorunu da olduğu görülmüştür. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, "Suriye'deki değişimi biz yönetmeliyiz" şeklinde demeçler vermiş ve dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ise 21 Nisan'da benzer açıklamalar yaparak, reformların zaman kaybetmeden hayata geçirilmesi gerektiğini ve hala vakit olduğunu vurgulamıştır.¹²³

Türkiye, Suriye'nin Arap Baharı'ndan etkilenmesi sonrasında Esad rejimine yumuşak bir geçiş süreci için reform yapmaları gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur. Fakat Suriye yönetiminin muhaliflere karşı güç kullanması ve devamında iç savaşın ortaya çıkması, Türkiye'yi önemli bir tercih yapma noktasına getirmiştir: bir tarafta reform taleplerine şiddet göstererek karşılık veren bir Suriye rejimi ve ülke sınırına akın eden on binlerce mülteci, diğer tarafta ise Esad ve ailesi ile stratejik ortaklığa devam edilmesi. Sonuçta Türkiye'nin tercihi, Suriye'de beklediği rejim değişikliği beklentisinden dolayı, muhalifler tarafında olmuştur. İç savaşın giderek artması ve daha kanlı bir görünüm kazanması, Türkiye'ye mülteci göçünü daha da arttırmış, Ankara-Şam ilişkilerini düzeltilemeyecek şekilde daha da bozmuştur. Bu durum Türk basınında farklı gazetelerde farklı yaklaşımlarla kamuoyuna sunulmuştur.

Suriyeli muhalifler tarafından Antalya'da 31 Mayıs - 2 Haziran 2011 tarihleri arasında düzenlenen "Değişim için Suriye" konferansına Türkiye'nin herhangi bir resmi teması olmasa da Suriye tarafından bu konferansa tepki gösterilmiştir. Ahmet Davutoğlu, 7 Haziran 2011'de "Neden Esad'dan çekilmesini istemiyoruz?" sorusunu, Ortadoğu'daki

¹²¹ Nevval Elevli, "İşte Beşşar'ın Sakladığı Esmâ", **Milliyet**, 16.01.2011. , s.11.

¹²²"Erdoğan'dan Bahçeliye: Okyanus Ötesinde Ne var", <http://www.radikal.com.tr/politika/erdogandan-bahceliye-okyanus-otesinde-ne-var-1048841/> , Erişim Tarihi: 28 Nisan,2019.

¹²³ "Suriye'deki Değişimi Biz Yönetmeliyiz", **Yeni Şafak**, 29.05.2011.

barış ortamı için Suriye'nin önemli bir ülke olduğu yönünde cevaplarırken, Suriye rejimi ile görüşmelere ve iletişime devam edeceklerini söylemiştir.¹²⁴ Ancak, aynı süreçte dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan ise, Suriye'deki gelişmeleri eleştirerek, olayların artması halinde Suriye yönetimine artık destek olamayacaklarını “sabrın sonuna geldik” sözleriyle vurgulamış, Erdoğan'ın bu sözleri Türk basınından Ortadoğu gazetesinde eleştiri konusu olmuştur. Gazetede dönemin Milliyetçi Hareket Partisi Grup Başkan Vekili Oktay Vural'ın konuya ilişkin yorumları haber yapılmıştır. Oktay Vural, Erdoğan'ın ifadesini Suriye'ye yapılacak olası müdahaleleri meşrulaştırma çabası olarak yorumlamıştır.¹²⁵

Türkiye'nin reformlar konusunda telkinlerini ve baskılarını arttırdığı ve çok sayıda sığınmacının Suriye'den Türkiye'ye göç etmeye başladığı dönemde, Suriye tarafından tepkilerin yükselmesiyle birlikte ikili ilişkilerde çözümler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmeyi haber yapan Yeni Şafak Gazetesi, sığınmacıların Türkiye'yi “kurtarıcı” olarak gördüğünü yazmış, haberi “Kurtarıcı Türkiye” başlığı ile okurlarına sunmuştur.¹²⁶

Milliyet Gazetesi yazarı Melih Aşık ise köşesinde dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ardı ardına yaptıkları açıklamalarda Suriye'ye sessiz kalınamayacağı yönündeki sözlerini eleştirmiş, daha önce Suriye ile birçok anlaşmalar yapılırken son derece yakın ilişkiler kurulduğu dönemlerde Suriye'nin daha demokratik olmadığını, bu durumda Türk hükümetinin tepkisini ABD ve Batı'ya yaranmak olarak gördüğünü dile getirmiştir.¹²⁷

Suriye'de insanların hayatlarını kaybetmesi ve Suriye yönetimiyle görüşmelerin zarar gördüğü bir dönemde Türkiye, Suriyeli muhalif gruplarla iletişimini ve verdiği desteği her geçen gün daha da artırmıştır. Bu amaçla, Antalya'da Haziran ayında gerçekleştirilen bir toplantıda Suriyeli muhalifler tek çatı altında toplanmışlardır. İstanbul'da ise Temmuz ayında “Suriye İçin İstanbul Buluşması” adı altında bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Böylelikle Türkiye, muhalif grupların ülkesinde birleşmesine olanak sağlayarak Suriye rejiminin tepkisini almıştır. Eylül ayına gelindiğinde ise İstanbul'da gerçekleştirilen bir dizi toplantılar sonucunda, Suriye rejimi karşıtları bir bütün altında birleştirilerek Suriye Ulusal Konseyi (SUK) kurulmuştur. Türkiye ve Suriye muhalefeti

¹²⁴“Davutoğlu Der Spiegel'e Konuştu”, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2011/06/06/davutoglu-der-spiegele-konustu>, Erişim Tarihi: 28 Nisan, 2019.

¹²⁵ “PKK'ya Sabırlı, Suriye'ye Sabırsız”, **Ortadoğu**, 11.08.2011.

¹²⁶ “Kurtarıcı Türkiye”, **Yeni Şafak**, 26.06.2011.

¹²⁷ Melih Aşık, “Aferin Uğruna”, **Milliyet**, 03.08.2011. , s.13.

arasında ilk resmi iletişim, Suriye Ulusal Konseyinin 14 Aralık 2011’de İstanbul’da resmi ofis açmasıyla birlikte yaşanmıştır.¹²⁸

Nihai olarak Türkiye-Suriye ilişkilerinde dönüm noktası, 21 Eylül 2011’de gerçekleşen Erdoğan-Obama görüşmesi sonrası Erdoğan’ın Esad yönetimi ile görüşmelerin bitirildiğini ve Türkiye’nin Suriye rejimine karşı tavrının değiştiğini ifade etmesi olmuştur. Erdoğan, Suriye yönetiminin Türkiye aleyhinde karalayıcı propaganda yaptığını, bundan dolayı Esad yönetimine güvenmediklerini, Suriye rejimi ile ilişkilerini kestiklerini ve Suriye’ye karşı yaptırımlar konusunda Dışişleri Bakanlığı’nın yetkilendirildiğini açıklamıştır.¹²⁹ Bu tarihten sonra iki ülke arasındaki ilişkiler hiçbir zaman eskisi gibi olmamıştır. Suriye’deki protesto gösterilerinde Esad rejiminin halka karşı şiddet kullanımını artırması sonucu Türkiye’nin de rejime karşı tavrı sertleşmiştir.¹³⁰ Süreç içerisinde, Türkiye ile Suriye yönetimleri arasında aile dostluklarına kadar varan sıcak ilişkiler, ani bir değişimle yerini karşılıklı nefret söylemlerine bıraktığı izlenmiştir. İki ülke karşılıklı olarak diplomatik ilişkileri kesmiş, yaptırım kararları almış ve Türkiye, Suriyeli muhalif gruplarla ilişkilerini açık bir şekilde doğrudan kurmaya başlamıştır.

Suriye’de yaşanan olayların hemen yanı başında yaşanması ve Türkiye aleyhinde oluşturduğu güvenlik sorunları, yeni bir stratejinin üretilmesi zorunluluğunu oluşturmuştur. Bu aşamadan sonra, reformların hızlı bir şekilde gerçekleştirilmemesi halinde Esad rejiminin değişmesi gerektiği dile getirilmeye başlanmıştır. Bu noktada, Türkiye yönetiminde Esad rejimine karşı yapılan en sert açıklama Erdoğan tarafından yapılmış, Erdoğan, Suriye Devlet Başkanı’na çekilmesi yönünde çağrı yapmıştır.¹³¹ Dışişleri Bakanlığı’nın yaptığı açıklamada, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Suriye Soruşturma Komisyonu raporuna yer verilmiş ve Suriye’deki şiddet olaylarında, güvenlik güçlerinin insanlığa karşı suç işlediği dile getirilmiştir.¹³² Türkiye tarafından Suriye yönetimine karşı yapılan bu dönemdeki eleştirilerin dozu iyice arttırarak sert ithamlara dönmüştür.

¹²⁸ İbrahim Toraman, **Arap Baharı ve Suriye**, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Yalova, 2015, s.54-55.

¹²⁹ Benek, a.g.m. , s.189-190.

¹³⁰ Yavuz, C., Erdurmaz,., **Arap Baharı ve Türkiye**, Berikan Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 2012, s. 116-120.

¹³¹“Erdoğan’ın Suriye Sözleri Dış Basında Yankılandı”, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-in-son-suriye-sozleri-dis-basinda-yankilandi-siyaset-1466401/>, Erişim Tarihi: 30 Nisan, 2019.

¹³²“BM İnsan Hakları Konseyi Suriye Uluslararası Soruşturma Komisyonu Tarafından Yayınlanan Rapor”, http://www.mfa.gov.tr/no_275_-29-kasim-2011_-bm-insan-haklari-konseyi-suriye-uluslararası-sorusturma-komisyonu-tarafından-yayınlanan-rapor-hk_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 30 Nisan, 2019.

Suriye'ye karşı yürütülen ekonomik ve diplomatik yaptırım süreçlerini 2012 yılından itibaren uluslararası baskıyı arttırma stratejisi takip etmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye, uluslararası toplumları Suriye rejimine karşı harekete geçirmeye çalışmıştır. Uluslararası kurum ve örgütler nezdinde, Suriye'ye karşı beklenen sonuçların alınamaması, Türkiye'nin eleştirilerinin daha da artmasına neden olmuştur. Birleşmiş Milletlere karşı yapılan eleştiriler artarken, gerçekleştirilen sert politikalar Suriye yönetimini destekleyen İran, Rusya ve Çin gibi ülkelerle ilişkilerde sorunlara neden olmuştur. Aynı dönemde Suriye rejimi ile muhalifler arasındaki şiddet olayları Suriye yönetimi tarafından gerçekleştirilen terör olayları olarak tanımlanarak uluslararası toplumun desteğinin alınması amaçlanmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin (BMGK) dikkatini çekmek ve Suriye konusunda daha aktif olmasını sağlamak için Arap Dışişleri Bakanları Konseyi'nin Suriye konusunda 22 Ocak 2012'de aldığı kararı örnek gösteren Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada, Suriye rejiminin şiddete hemen bir son vermesi, ülkedeki tüm siyasi tutukluları serbest bırakması, askeri güçlerini tüm şehir ve yerleşim yerlerinden çekmesi, basın mensupları ile uluslararası toplum ve kuruluşların serbestçe faaliyet göstermesine olanak sağlaması gerektiği vurgulanmıştır.¹³³ Bu tarihten BMGK'nın Suriye oturumu ile toplandığı tarih olan 4 Şubat 2012 tarihine kadar, Türkiye tarafından Birleşmiş Milletlerin (BM) Suriye konusunda toplanması ve karar alması yönünde birçok çağrı yapılmıştır. BMGK nihai olarak 4 Şubat 2012 tarihinde toplanmış olsa da Türkiye'nin beklediği karar Çin ve Rusya'nın vetosu ile alınamamış Suriye rejiminin uluslararası alanda kınanması sağlanamamıştır.¹³⁴ Rusya ve Çin' in vetosu sonrası alınan BMGK kararı her ne kadar Türkiye'yi hayal kırıklığına uğratsa da, uluslararası camianın dikkatlerini Suriye'de yaşanan drama çekme konusundaki kararlılığından vazgeçirememiştir. Türkiye bu çabaların sonucunu, 16 Şubat 2012 tarihinde gerçekleştirilen BM Genel Kurulunda, Suriye'deki şiddetin bir an önce sona ermesini isteyen ve Esad rejiminin yaptığı insan hakları ihlallerini kınayan karar tasarısını 137 oyla kabul edilmesi ile almıştır.¹³⁵

¹³³“ 24 Ocak 2012, Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 22 Ocak 2012 Tarihinde Suriye Konusunda Aldığı Karar”, http://www.mfa.gov.tr/no_26_-24-ocak-2012_-arap-ligi-disisleri-bakanlari-konseyi_nin-22-ocak-2012-tarihinde-suriye-konusunda-aldigi-karar-hk_.tr.mfa, Erişim Tarihi: 30 Nisan, 2019.

¹³⁴“BM'nin Suriye Karar Taslağına İkili Veto”,

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/02/120204_syria_2ndupdate, Erişim Tarihi: 30 Nisan, 2019.

¹³⁵“BM Esad'ı Çekilmeye Çağırıldı”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/bmEsad-cekilmeye-card-139472768/903426.html>, Erişim Tarihi: 2 Mayıs, 2019.

Şubat 2012’de Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ile Suriye konusunda bir görüşme gerçekleştirmiş, sonrasında yapılan basın toplantısında Suriye’de yaşanan drama kayıtsız kalamayacaklarını beyan etmiştir. İlgili haber Türk basınından Yeni Şafak’ta “Suriye’ye İnsani Harekât Başlıyor” başlığı ile verilmiş,¹³⁶ Clinton- Davutoğlu görüşmesi olumlu dille kaleme alınmışken, Ortadoğu Gazetesinde ise tam tersi bit görüş ortaya konmuş, haber “Kaddafi’yi Linç Ettiler Sıra Esat’a geldi” başlığıyla Yıldırım Çiçek’in köşesinde yer bulmuştur. Yıldırım Çiçek yazısında Adalet ve Kalkınma Partisi’ni Batı’nın ve ABD’nin çıkarları doğrultusunda hareket etmekle itham etmiş, Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun da Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi’nin linç edilmesine onay verdiğini ve Esad’ı da aynı sonla tehdit ettiğini savunmuştur.¹³⁷

Bu dönemde Türkiye’nin Suriye konusunda yürüttüğü önemli stratejilerden birisi de, Suriye muhalefetinin örgütlenmesi ve bu örgütlü muhalefetin uluslararası toplumlar tarafından daha fazla kabul görmesi yönünde olmuştur. Türkiye’nin yönlendirmesi ile 2012 yılının Mart ayında Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ve Suriye Ulusal Konseyi (SUK)’un, Suriye muhalefetinin siyasi ve askeri kanatlarının birleştirilmesi yönündeki kararı, Türkiye’nin gelecek yıllarda Suriye’de elini güçlendirecek önemli gelişmelerin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. İstanbul’da 30 Mart 2012 tarihinde gerçekleştirilen Suriye Halkının Dostları Grubu’nun konferansı ise Türkiye’nin Suriye ile birlikte İran ile olan ilişkilerinde önemli bir gerilime sahip olmuştur. Suriye rejiminin meşruiyetini kaybettiği ve SUK’un tüm Suriyelilerin temsilcisi olduğunun karar olarak çıktığı konferans, İran tarafından çok sert bir dille eleştirilirken Suriye’nin BM Daimi Temsilcisi Beşar Caferi, Türkiye’nin politikalarını savaş ilanı olarak yorumlamıştır.¹³⁸

Suriye ile gerilen ilişkilerin sonucu olarak en sonunda Türkiye tarafından Suriye Büyükelçilik Geçici Maslahatgüzarına nota verilerek Ankara Büyükelçiliği’nde bulunan diplomatik personelinin Türkiye’yi terk etmeleri talep edilmiştir.¹³⁹ Suriye, Türkiye’nin bu kararına karşılık gecikmeden cevap vererek Türk diplomatların Suriye’den ayrılmalarını talep etmiştir.

¹³⁶ “Suriye’ye İnsani Harekat Başlıyor”, **Yeni Şafak**, 14.02.2012.

¹³⁷ Yıldırım Çiçek, “Kaddafi’yi Linç Ettirdiler, Sıra Esat’a Geldi”, **Ortadoğu**, 27.10.2011.

¹³⁸ “Suriye: Türkiye’nin Yaptığı Savaş İlanıdır”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriye-turkiyenin-yaptigi-savas-ilanidir-20264735>, Erişim Tarihi: 2 Mayıs, 2019.

¹³⁹ “Türkiye Suriyeli Diplomatları Sınırdışı Ediyor”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-suriyeli-diplomatleri-sinir-disi-ediyor-20656698>, Erişim Tarihi: 2 Mayıs, 2019.

Suriye iç savaşının başından beri iki ülke arasında gerilim sürmüştür. Türkiye-Suriye ilişkilerinde, yaşanan bu gerilimin sebepleri arasında sınır ihlalleri ve sınırın Türkiye tarafına düşen mermilerin oluşturduğu hoşnutsuzluk yer almaktadır. Rejim Ordusu ve ÖSO arasında devam eden çatışmalar zaman zaman Türkiye sınırına kaymış, Türkiye'ye yakın köylerde gerçekleştirilen operasyonlarda birçok Türk vatandaşlarından ölen ya da yaralananlar olmuştur. Türkiye, bu duruma müdahale etmiş, sınırdaki topçu birlikleri ile bu saldırılara karşılık vermiştir.¹⁴⁰

11 Ekim 2012 tarihinde Türkiye'nin, Rusya'dan Suriye'ye giden yolcu uçağına Esenboğa Havalimanında mecburi iniş yaptırması, Rusya ve Suriye'nin tepkisine neden olsa da ABD ve Avrupa ülkeleri bu olayda Türkiye'yi destekledikleri yönünde açıklamalar yapmışlardır.¹⁴¹ Türkiye ile Suriye arasında yaşanan en önemli olaylardan bir diğeri de kuşkusuz Suriye'nin 22 Haziran 2012'de Lazkiye civarında Türk savaş uçağını düşürmesi olmuştur. Bu olay uluslararası kamuoyunda ve Türkiye'de büyük tepkiler meydana getirmiştir. Tanıtma sistemi açık ve silahsız olmasına rağmen uçak, Suriye tarafından sınır ihlalleri gerekçesiyle düşürülmüştür. Uçak, Hatay sınırının 80 km kadar güneyindeki Suriye'nin önemli liman kenti olan Lazkiye açıklarında deniz seviyesinin 1260 metre altında bulunmuş ve Hasan Hüseyin Aksoy ile Gökhan Ertan adlı pilotların naaşları çıkarılmıştır.¹⁴² Bu olay, Türkiye'nin muhalifleri desteklemesinden dolayı ortaya çıktığı yorumlarının yapılmasına ve Esad Rejiminin bu gibi kışkırtmalar ile Türkiye'yi savaşa sokma girişimi olarak değerlendirilmesine sebep olmuştur. Uluslararası kamuoyuna göre yaşanan bu olayda Rus hükümetinin parmağı olduğu belirtilse de, Türkiye bu yorumlara kulak asmayıp sıcak savaşa girme girişiminde bulunmamıştır.

2012 yılının Eylül ve Ekim aylarında iki ülke arasındaki askeri gerilim artarak savaş riski taşımaya başlamıştır. Türkiye bu dönemde krizi uluslararası platforma taşıma stratejisine devam etmiştir. Suriye'den 3 Ekim de ateşlenen bir havan mermisi Akçakale'ye düşmüş ve sonuçta 10 kişi yaralanmış ve 5 kişi hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu olaylar sonucu NATO, Türkiye tarafından acil toplantıya çağırılmış, NATO'dan iki ülke arasındaki krizle ilgili daha aktif rol alması istenilerek, patriot füzelerinin sınıra yerleştirilmesi talep

¹⁴⁰ Nureddin Altundeğer, M.Ertuğrul Yılmaz, "İç Savaşın Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye'ye Faturası", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 21, S.1, 2016, s.291.

¹⁴¹"F-16'lar Suriye Uçağını İndirdi", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/f-16lar-suriye-ucagini-indirdi>, Erişim Tarihi:3 Mayıs, 2019.

¹⁴²Sandıklı, Semin, a.g.m. , s.237.

edilmiştir. Bu amaçla NATO, 14 Aralık tarihinde Türkiye'ye 2 savunma sistemi ve 2 patriot füze bataryası ile birlikte 400 asker göndermiştir. 6 patriot füze bataryası 21 Ocak 2013'de İskenderun'a gelmiştir. Bu süreçte Türkiye, Esad rejimine karşı NATO kozunu ön plana çıkarmış ve NATO'nun savunma sistemlerini Türkiye'ye kurması ise NATO'yu Türkiye-Suriye arasındaki krizde doğrudan taraf haline getirmiştir.¹⁴³

Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde 11 Mayıs 2013 tarihinde meydana gelen terör saldırısında 50 kişi hayatını kaybetmiş onlarca kişi yaralanmıştır. Bu saldırı ile Suriye sorununun Türkiye'yi doğrudan etkilediği bir kez daha görülmüştür. İlgili haber Türk basınında yankı bulmuş, Cumhuriyet Gazetesi "Katiller" başlığı ile haberi manşetine taşımıştır. Gazete, yapılan bu vahşeti iktidarın yanlış Suriye politikasının bir sonucu olarak görmüş, bu katliamın sorumlusu olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'ni göstermiştir.¹⁴⁴ Ortadoğu Gazetesi köşe yazarı Neval Kavcar Reyhanlı olayını kaleme almış, yazısında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ı yapılan saldırıya kayıtsız kaldığı yönünde eleştirmiştir. Yaşanan olaylarda Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin yanlış adımlarının etkisi olduğunu vurgulamış, Erdoğan'ı ulusal yas ilan etmesi gerektiği konusunda da eleştirilerini sürdürmüştür.¹⁴⁵ Yine Ortadoğu Gazetesi, Reyhanlı saldırısıyla ilgili Milliyetçi Hareket Partisi Grup Başkan Vekili Oktay Vural'ın sözlerini haber yapmıştır. Vural, Başbakan Erdoğan'ın saldırının ardından Reyhanlı'ya gitmeyip ABD'ye gitmesini şu sözlerle eleştirmiştir; "Başbakan şunu diyor: "Memleket yanmış neyime, ben giderim beyime"."¹⁴⁶ Reyhanlı Saldırısı Yeni Şafak Gazetesinde de manşetten duyurulmuş, gazete haberi "Hesabı Sorulacak" başlığı ile vermeyi uygun görmüştür. Gazetenin haberine göre Başbakan Erdoğan bu saldırıyı çözüm süreci ve Türkiye'nin sığınmacılara ev sahipliği yapmasını hazmedemeyenlerin düzenlemiş olduğu bir saldırı olarak değerlendirmiştir.¹⁴⁷

Reyhanlı saldırısı ile ilgili 33 kişi hakkında başlatılan soruşturma ve yargılama süreci 23 Şubat 2018'de karara bağlanmıştır. Buna göre 9 sanığa 53 kez ağırlaştırılmış müebbet, 13 sanığa da 15 ile 22 yıl 6 ay arasında değişen sürelerde hapis cezası verilmiştir.¹⁴⁸

¹⁴³ a.g.m. s.237.

¹⁴⁴ "Katiller", **Cumhuriyet**, 12.05.2013, s.1.

¹⁴⁵ Neval Kavcar," Suriye İç Savaşına Taraf Olmanın Bedeli, Reyhanlı", **Ortadoğu**, 28.05.2013, s.2.

¹⁴⁶ "Memleket Yanmış Neyime, Ben Giderim Beyime", **Ortadoğu**, 17.05.2013. , s.9.

¹⁴⁷ "Hesabı Sorulacak", **Yeni Şafak**, 12.05.2013. , s.1.

¹⁴⁸ "Reyhanlı Saldırısının Firari Sanığı Yakalandı", <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/reghanli-saldirisinin-firari-sanigi-yakalandi/1399827>, Erişim Tarihi: 2 Temmuz,2019.

Suriye’de başlayan iç savaş sonrasında Türkiye sınır güvenliği için birtakım tedbirler alması gerekmiştir. Özellikle sınır boylarındaki hava sahasında yaşanan sıkıntılar iki ülkeyi karşı karşıya getirmeye devam etmiştir. Suriye, 22 Nisan 2012’de Türkiye’den kalkan askeri keşif uçağını Lazkiye tarafında düşürmüştür. Bu olay ardından iki taraf ta sert söylemlerde bulunmuştur. Sonrasında 16 Eylül 2013 tarihinde Türk hava sahasını ihlal eden bir Suriye askeri uçağı uyarılara rağmen çekilmemiş ve bunun üzerine Türkiye tarafından vurulmuştur. 23 Mart 2014 ve 16 Ekim 2015 tarihlerinde de yine aynı sebeplerden iki Suriye uçağı daha düşürülmüştür. Sınırdaki yaşanan bu sıkıntılar gerginliğin boyutunu oldukça arttırmıştır.¹⁴⁹ Hava sahasında var olan bu gerginlik karada da devam etmiş, sınır güvenliği PKK ve başka yapılanmaların varlığıyla tehdit altında kalmıştır. Sınırdaki bu güvensizlik Türkiye’de sınır kentlerinde ardı ardına birçok olumsuz durum yaşanmasına, Türk sivilin can kaybına sebebiyet vermiştir. Bu olayların bir kısmı kaza ile olmuş gibi görünse de Türkiye’nin bir takım güçler tarafından savaşa çekilmek istendiği yönünde yorumlara sebep olmuştur.¹⁵⁰

İç savaş süresince Suriye’de yaşanmaya devam eden sıkıntıların Türkiye’ye olan bir başka etkisi de rejim güçlerinin çekildiği bölgelerde oluşan otorite boşluğu ve bu boşluktan doğan problemler olmuştur. Yasa dışı grupların, bir takım dini ve etnik kökenli azınlıkların hâkimiyetiyle sorunlu bir resim sergileyen Suriye toprakları, bölge ile ilgili aktörler ve sınırdaş ülke Türkiye için yeni sorunların yaşandığı bir bölge durumuna gelmiştir. Suriye, Türkiye için onun Ortadoğu’ya açılan penceresi olması ve en uzun sınırlarına sahip komşusu olması nedeniyle önemlidir. Şu haliyle Suriye, Türkiye açısından birçok güvenlik tehdidini içermekte ve Türkiye’ye yansıtılmaktadır.¹⁵¹

Zaman içinde geline süreçte Suriye’de birçok dengeyi değiştiren Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)¹⁵² terör örgütünün oluşumu, Türkiye’nin Suriye politikası açısından

¹⁴⁹ M.Ezgi Erten, “Türkiye Suriye Sınırı Hava Sahasında Türkiye’nin Uyguladığı Angajman Kuralları”, **EÜHFD**, Cilt12, S.1. , 2017, s.103-105.

¹⁵⁰ Osman Ağır, Murat Sezik, “Suriye’den Türkiye’ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları”, **Birey Ve Toplum**, Cilt5, S.9. ,2015, s.108-109.

¹⁵¹ Murat Köylü, “Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekâtı”, **ASSAM**, S.11, 2018, s. 83.

¹⁵² Daha önce farklı isimler kullanmış olan örgüt, 8 Nisan 2013’te Irak ve Şam İslam Devleti adını almıştır. Ebu Musab El Zerkavi tarafından kurulmuştur. Şimdiki lideri, Ebu Bekir El Bağdadi’dir. Irak ordusundan uzaklaştırılan alanında profesyonel askerlerin bu örgüte dâhil olmaları örgütün askeri açıdan güçlü olmasının sebeplerindedir. ABD’nin Irak’tan çekilmesi ile doğan otorite boşluğundan faydalanarak kendisini “devlet” ilan etmiştir. Dini fanatizm ve Batı karşıtlığı ilkeleriyle hareket eden örgüt, Suriye’deki iç savaşın verdiği kaostan faydalanarak Suriye’de ve bunula beraber Dünya’nın çeşitli yerlerinde terör olaylarına imza atmıştır. Dolunay Şenol, Sezgin Erdem, Elif Erdem, “İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt26, S.2, 2016, s.278-284.

önem arz etmiştir. IŞİD'in Türkiye'de yaptığı eylemler sonucunda pek çok insan hayatını kaybetmiş olması, IŞİD'in Türkiye açısından başlı başına bir tehdit olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra Suriye sınırında bulunan IŞİD, IŞİD'den kaçıp Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin sorunları, Hatay'a atılan havan topları ve Türkiye'de yapılan bombalı saldırılar bu güvenlik tehditlerinin sadece bir kaçıını oluşturmaktadır. Aynı zamanda, Türkiye-Suriye sınırında bulunan gümrük kapılarının IŞİD kontrolünde olması sebebiyle bu kapılar Türkiye tarafından kapatılmıştır. IŞİD'e katılmak amacı ile Türkiye üzerinden Suriye'ye geçmek isteyen yabancı savaşçıları engellemek adına Türk hava limanlarında Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından Risk Analiz Merkezleri oluşturulmuş, böylece Batılı yabancı savaşçıların tespiti sağlanarak sınır dışı edilmiştir.¹⁵³ IŞİD yapılanması, Türkiye'nin Irak ile olan ticaretini de olumsuz etkilemiştir. Bu yapılanmanın mevcut ticaret yollarını kapatmasıyla ihracat hacminde daralma görülmüştür. Irak petrolünün ithalatı da bu durumdan bir süre etkilenmiş, IŞİD'in Musul'u işgaliyle petrol ithalatı konusunda sıkıntılar yaşanmış, o dönem petrol fiyatlarında artışlar gözlemlenmiştir.¹⁵⁴

IŞİD'in 20 Temmuz 2015'te Şanlıurfa'nın Suruç ilçesinde canlı bomba eylemi düzenlemesi ve bunun sonucunda 32 kişinin hayatını kaybetmesi Türkiye'yi yasa boğmuştur.¹⁵⁵ 20 Ağustos 2016'da ise Gaziantep'in Şahinbey İlçesinde Kürt bir ailenin düğününe düzenlenen canlı bomba eyleminde 40'ı çocuk olmak üzere 57 kişi hayatını kaybetmiş, birçok kişi de yaralanmıştır. Bu saldırıyı da IŞİD üstlenmiştir.¹⁵⁶

Türk kamuoyunda IŞİD ile ilgili ardı ardına yaşanan gelişmeler doğrultusunda hükümetin tavrı ile ilgili farklı görüşler oluşmuştur. Halkın bir kısmı hükümeti Sünni mezhepçilikle suçlayıp IŞİD'e yardım ettiği görüşünderken, diğer kısım Kürt oluşumuna karşı hükümetin IŞİD'i kullandığı görüşüne sahiptir. Bir kısım görüş de IŞİD'in ABD ve İsrail'e karşı bir başkaldırı hareketi olduğu yönündedir.¹⁵⁷ Türk basınında da bu konuda farklı görüşler yer almış, Cumhuriyet Gazetesi Yazarı Ali Sirmen köşesinde Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT)'nin, Suriye'deki IŞİD ve El Kaide'ye silah ve mühimmat

¹⁵³ Derya Kap, "AB ve Türkiye'nin IŞİD ve Yabancı Savaşçılarla Mücadele Politikası", **İktisadi Kalkınma Vakfı**, S.108, 2015, s.15.

¹⁵⁴ Hatice Karahan, "Türkiye-Irak Ekonomik İlişkileri, IŞİD ve Ötesi", **Seta Perspektif**, S.56, 2014, s.4-5.

¹⁵⁵ "Suruç'ta Katliam", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/isidden-suruca-katliam-29597281>, Erişim Tarihi: 2 Temmuz, 2019.

¹⁵⁶ "Gaziantep'de Katliam", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gaziantepde-patlama-40203650>, Erişim Tarihi: 2 Temmuz, 2019.

¹⁵⁷ Atilla Sandıklı, "Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği", **Bilgesam**, Rapor No:67, 2015, s.41.

gönderdiğini ve bunun jandarmanın gizli raporunda belirtildiğini yazmıştır.¹⁵⁸ Diğer yandan Ortadoğu Gazetesi de 2014'ün Şubat ayında Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Halep Şehrinde yapılan bir intihar eylemini haber yapmış, haberde Türkiye'nin yanlış politikaları sonucu sınır güvenliğinin tehlikede olduğu, IŞİD terörünün giderek yaygınlaştığı ve bu sebeple Türkmenlerin zarar gördüğü yorumu yapılmıştır.¹⁵⁹ Yeni Şafak Gazetesi ise IŞİD'in Esad güçlerine karşı savaşmak yerine Muhalif grupları hedef almasını eleştirmiş, Halep'te gerçekleşen katliamı, ilgili haberinde okuyucusuna bu yorumla sunmayı tercih etmiştir.¹⁶⁰

IŞİD, Suriye'de tarihi ve kültürel mirasa da büyük zarar vermiştir. Suriye sınırları içinde bulunan, Palmira antik kentinde önemli eserler tahrip olmuştur. IŞİD'in 2015'te ele geçirdiği antik kenti, Suriye Ordusu Rusya'nın da desteğiyle 2016'da geri alabilmiştir. IŞİD işgali boyunca antik kentteki pek çok anıt yıkılmış, 2000 yıllık iki tapınak, birçok tarihi mezar harap olmuştur.¹⁶¹ Suriye iç savaşı birçok İslam kültür ve mirasının da yerle bir olmasına neden olmuştur. Bu konuyu Türk basınından Ortadoğu gazetesi haber yapmış, tahribatın boyutunu "Suriye'de İslam Kültür ve Mirası Katliamı" başlığı ile okuyucusuyla paylaşmıştır. Gazetenin haberine göre, özellikle Osmanlı'nın birçok eser bıraktığı Halep kentinde tarihi eserlerin yıkımı oldukça fazladır. Bunlar arasında Halep Kalesi, Halep Kapalıçarşısı, Emevi Cami, han ve hamamlar, kiliseler gibi önemli eserler vardır.¹⁶²

Suriye'de IŞİD'in yanı sıra farklı isimler altında örgütlenen İran destekli birçok Şii grubun varlığı görülmektedir. Bu gruplar doğrudan İran'a bağlı hareket etmektedir. İrili ufaklı grupların en önemlileri şunlardır: Lübnan Hizbullahı, Suriye Hizbullahı, Bedr Ordusu, Fatimiyyun Tugayı, Zeynebiyyun Tugayı, Seyyide Rukiya Tugayı, Kataib-i İmam Ali, Abul Fazl Taburu, Kataib-i Hizbullah, Irak Hizbullahı. Bu gruplar Esad İktidarına destek amaçlı savaşıyor gibi görünse de gerçekte İran'ın çıkarlarını korumak amaçlı hareket etmişlerdir.¹⁶³

¹⁵⁸ Ali Sirmen, "Terör İhracı Terör İthali", **Cumhuriyet**, 25.07.2014. , s.4.

¹⁵⁹ "4 Türkmen Komutana İntihar Saldırısı", **Ortadoğu**, 4.02.2014, s.10.

¹⁶⁰ "IŞİD Terörü", **Yeni Şafak**, 8.01.2014. , s.10.

¹⁶¹ "Suriye: IŞİD Antik Kent Palmira'da Ünlü Anıtı Yıktı", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38688672>, Erişim tarihi: 2 Temmuz, 2019.

¹⁶² "Suriye'de İslam Kültür ve Mirası Katliamı", **Ortadoğu**, 12.09.2013, s.13.

¹⁶³ "Suriye'de İran'ın Şii Milisleri", <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriye-de-iran-in-sii-milisleri/1089525>, Erişim Tarihi:3 Temmuz, 2019.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SURİYE İÇ SAVAŞINDA TÜRKİYE’NİN DİĞER DEVLETLERLE OLAN İLİŞKİLERİ

4.1. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

4.1.1. Suriye İç Savaşı Öncesinde Türkiye-ABD İlişkileri

Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler, 1947’de Soğuk Savaş’ın başlamasından 1991’de Sovyetler Birliği’nin yıkılışına kadar birtakım iniş çıkışlara sahne olsa da genel olarak müttefiklik anlayışı temelinde yürütülmeye çalışılmıştır. 1947- 1960 yılları arasında Sovyetler Birliği’nin Boğazlar üzerindeki emelleri doğrultusunda Türkiye’nin karşısında hareket etmesi, Türkiye’yi ABD ile yakınlaştırmış, Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu’da etkin olma çabası ABD için de Türkiye’yi yanında tutmasının bir gerekçesi olmuştur. Bu dönemde Türkiye, Batılılaşmayı, NATO, BM ve Avrupa’nın temel ilkelerine ters düşmeden Amerikan dış politikasına uyumlu bir gidişatı dış politika olarak benimsemiştir. Dolayısıyla soğuk savaş sürecinde hem ABD hem de müttefiki olan Batı, Ortadoğu’da ve Karadeniz çevresinde Sovyetler Birliğinin olası etkinliğini önlemek amacıyla Türkiye’yi bölgesel bir güç olarak yanında tutmuştur. Bu durum, Sovyet tehdidi karşısında Türkiye’nin de kendisini güvende hissetmesine, ABD’ den mali ve askeri yardımlar almasına zemin hazırlamıştır.¹⁶⁴ 1960 ile 1980 dönemi ABD ile gerilim yaşanmış, Türkiye’nin 1964’te Kıbrıs’a askeri müdahaleyi gündeme getirmesi ABD’nin Türkiye’ye karşı tavır almasına sebep olmuştur. 1980 ve 1990 yılları aralığında ise iki ülke arasında buzlar tekrar erimiş, ABD’nin Ortadoğu politikasına odaklanması, Jeopolitik öneminden dolayı Türkiye’nin yanında olması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.¹⁶⁵

Sovyetler Birliği’nin yıkılması ve artık Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından Batı ve aynı zamanda ABD için bu bölgede tehlike unsuru kalmaması, Türkiye’nin stratejik açıdan bir yalnızlık içerisine girmesi yorumlarına neden olsa da Türkiye’de bulunan askeri üslerin ABD’nin Ortadoğu politikası için halen önem arz etmesi Türkiye’yi Amerika gözünde önemli bir ülke kılmaya devam etmiştir. Bununla beraber Ortadoğu’da yaşanan “Körfez Krizi”¹⁶⁶ ile Türkiye’nin bulunduğu stratejik konum itibariyle önemli bir

¹⁶⁴ Murat Yeşiltaş, “Soğuk Savaş Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri”, Anlayış Dergisi, 2007, S.55. , <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=55&makaleid=864>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs, 2019.

¹⁶⁵ A.g.m. , <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=55&makaleid=864>, Erişim Tarihi: 21 Mayıs, 2019.

¹⁶⁶ Körfez Krizi, 2 Ağustos 1990 tarihinde, dönemin Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin’in Kuveyt’i işgal etme isteğiyle başlamış, Amerika’nın öncülüğünde Fransa, Suudi Arabistan, Suriye, Mısır gibi ülkelerin de

noktada olduğundan Amerika için yanında tutulması gereken bir ülke idi. Yalnızlık döneminin sonunda, Körfez Savaşına dâhil olarak, Batı nezdindeki önemini tekrar elde eden Türkiye'nin yönetim sistemi açısından çevre ülkelere model teşkil ediyor olması, Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya ülkelerinin istikrarı için ABD açısından önemli idi. Gelişen bu süreç içerisinde doğan yeni cumhuriyetlerde özgür yönetimin sağlanması, bölgede istikrar ortamının egemenliği ve buna bağlı olarak terörle mücadele konularında Türkiye önem arz etmekteydi.¹⁶⁷

11 Eylül terör saldırıları sonrasında ABD, terörle mücadeleyi öncelmiş ve diğer taraftan da Ortadoğu'daki ülkelere yönetimlerin demokratikleşmesine dair bir politika benimsemiştir. Fakat zamanla bu bölge devletlerinde İslamcı partilerin etkisinin artması, ABD'yi bu politikadan uzaklaştırmıştır. ABD' dış politikada, Ortadoğu'da nükleer silahlanmayı engellemek, İsrail'in güvenliğini ve zengin Ortadoğu petrolünün dünya piyasalarına sunulmasını sağlamak gibi konulara adapte olmuştur.¹⁶⁸

2010 yılında başlayan Arap Baharını birçok Batılı ülke gibi olumlu karşılayan ABD, ilk başta muhalif eylemlere destek verme yoluna gitmiş, böylece demokratik değişimden yana bir görüntü sergilemiştir. Libya ve Mısır'da demokratik yönetime geçilmesini desteklerken, bu ülkelerdeki darbe girişimlerine ise kendi çıkarları doğrultusunda sessiz kalmayı tercih etmiştir. Bu noktada baştan beri Mısır'daki darbe girişimine karşı olan Türkiye ile ters düşmesi kaçınılmaz olmuştur. Diğer taraftan, ABD, körfez ülkelerindeki çıkarlarını korumak adına Bahreyn'de yaşanan gösterilere Suudilerin askeri müdahalesini uygun görmüş ve bunu görmezden gelmiştir.¹⁶⁹

Arap Baharı öncesinde Irak, İran ve Hamas konuları haricinde ABD ile Türkiye arasında çok ciddi şekilde görüş ayrılıkları oluşmamıştır. Genel hatları ile bu hususlar dışında iki ülke paralel politikalar izlemiştir. Türkiye'nin Filistin'e maddi ve politik yardımı, İsrail'in Gazze'ye uyguladığı ambargoya karşı sert çıkışları, Hamas ile yapılan

aralarında bulunduğu 28 koalisyon ülkesinin Irak'a savaş açmasıyla devam etmiştir. Türkiye bu savaşta Irak karşısında olan müttefik ülkelere stratejik destek sağlamıştır. Bu savaş, Çöl Fırtınası adı ile de anılmıştır. Erol Özdemir, "Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: I. Körfez savaşı ve Türkiye'ye Gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar", **Bölgesel Çalışmalar**, Cilt1, S.1, 2016, s.231-232.

¹⁶⁷ Alptekin Molla, "Soğuk Savaş Sonrası Körfez krizleri ve Türkiye- ABD- NATO İlişkileri", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, S.11, 2013, s.31.

¹⁶⁸ Ertan Efegil, "AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri" **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 9, S.18, Yaz 2016, s.53-54.

¹⁶⁹ Demir, Bingöl, **a.g.e.** , s.453.

görüşmeler ABD'nin onaylamadığı bir durumsa da, bu tavır ABD tarafından Türkiye'nin dış politikasının köklü bir değişimi gibi görülmemiştir.¹⁷⁰

Türkiye, kimi zaman İran'ın yanında yer alıyor gibi görünerek İran'ın nükleer enerji konusundaki çabasını desteklemiş, aynı zamanda da İsrail ve ABD'nin de desteklediği, Ortadoğu'nun nükleer silahtan arındırılması anlayışına destek vermiştir. ABD ile Türkiye arasında bölge politikaları bağlamında genel anlamda bariz farklılıklar olmamıştır. Birçok alanda olduğu gibi Arap Baharına ilişkin gelişmeler her iki ülke tarafından da olumlu karşılanmış, demokratikleşme çabaları desteklenmiştir. Ancak Suriye'de yaşanan gelişmeler ve Mısır'da Mursi yönetimine karşı yapılan darbe sonrasında iki ülke arasındaki önceliklerde farklılaşma daha belirgin hale gelmiştir. Bölgedeki etkisini hissedilir seviyeye çıkarmak düşüncesinde olan Türkiye, ABD'nin aksine Mısır'da Mursi yönetimine karşı yapılan askeri darbeye karşı sert tepki gösterirken, Suriye'deki yaşanan iç savaşta da Esad hükümetinin devrilmesi ve demokratik bir anlayışın hakim olması adına muhaliflere destek verme yolunu benimsemiştir.¹⁷¹

ABD, Mısır'daki olaylarda kendi çıkarlarına ters düşmeyecek bir yönetim istediğinden darbe yanlılarından taraf olup, demokratik reformların sistemli bir şekilde yürürlüğe girmesi görüşüne paralel olarak Mısır'daki darbeyi destekleyici tavır takınmıştır. Türkiye'nin olayla ilgili tavrının tam aksi yönünde olan bu durum ve devamında Suriye iç savaşında da farklı politika izleyen ABD ile Türkiye arasında sorun teşkil etmiştir.¹⁷²

4.1.2. Suriye İç Savaşı Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri

Arap Baharı'nın Suriye'de etkisini gösterdiği ilk süreçte halk ile rejim arasında yaşanan çatışmalara dönemin Amerika Birleşik Devletleri başkanı Barack Obama yönetimi ve diğer Batılı ülkeler tepkiyle yaklaşmış, halkın ayaklanmasını mevcut demokrasiden yoksun mevcut diktatör rejime karşı siyasi hak ve özgürlükleri elde etme çabası olarak görmüş, yaşanan eylemleri protestoları bu bağlamda anlamlandırmış olsa da aslında Obama yönetimi Suriye'de tam bir etkin siyaset gösterememiştir. Bu doğrultuda çatışmaların artması ile Suriye Devlet Başkanı Esat'a

¹⁷⁰ Tuğçe Ersoy Öztürk, "Yeni Dönem Türkiye- ABD ilişkileri Fırsatlar ve Riskler", **TASAM**, 2011, file:///C:/Users/q/Downloads/Turkiye-ABD_Iliskileri_ve_Ortadoğu.pdf, Erişim Tarihi:21 Mayıs, 2019.

¹⁷¹ Efeğil , a.g.m. , s.54-55.

¹⁷² a.g.m. , s:55.

demokratik oluşumu sağlama yahut istifa etme yolunda çağrıda bulunurken, diğer yandan muhaliflere gereken desteği tam anlamıyla vermemiştir.¹⁷³

Arap devrimlerinin ABD’de Obama dönemine denk gelmesi bu bölgede daha yüzeysel ve geçiştirici türden bir politika izlenmesine sebep olmuştur. Obama Suriye’de Arap Baharının ilk yıllarında mevcut Esad yönetimine karşı sert çıkışlarda bulunmayı göze almayıp bundan ziyade diplomatik bir takım baskılar ile yüzeysel bir demokrasi çağrısını yeterli görmüştür. Oluşan krizin çözülmesi için bu derece bir katkıyı makul görmüştür. Arap Baharının Suriye’ye sıçraması döneminde, Türkiye’nin başlayan krizi diplomatik girişimlerle ve yapılacak siyasi reformlarla çözülebileceği yönündeki ABD ile aynı çizgide seyreden görüşleri eleştirilmiştir. Bu sebepten dolayı Türkiye, Esad karşıtı söylem geliştirmek konusunda kamuoyunda bir baskı hissetmiştir. Zaten zamanla bu girişimlerin krizin çözümüne katkı sağlamayacağına inanan Türkiye 2012’den itibaren yılının Suriye’deki rejime yönelik daha sert bir politika benimsemiş, bu çizgide adımlar atmıştır.¹⁷⁴

Suriye’deki olaylara Batı’lı devletlerin tepkisi farklılaşma göstermiştir. Bazı Batılı devletlerin muhaliflere silah yardımı yapmayı istemesi AB zirvesinde konu edilmiş, bu durum Yeni Şafak gazetesinde şu şekilde haber olmuştur; *“Bürükseldeki AB zirvesine Suriye damgasını vurdu. Fransa ve İngiltere, muhaliflere silah verilmesi için bastırdı. Başını Angela Merkel’in çektiği bazı liderler ise “daha erken!” diyerek karşı çıktı.”*¹⁷⁵

Türkiye ve ABD arasındaki uzlaşmazlık, Suriye iç savaşının ileriki dönemlerinde görünür olup derinleşmeye başlamıştır. Söz konusu dönemlerde Suriye ve Ortadoğu’nun durumuna yönelik görüşler ve bu farklı bakış açıları ekseninde hayata geçirilen politikalar iki ülke arasında derin anlaşmazlıklar ortaya çıkarmış ve ilişkileri oldukça germiştir.

Terörist bir yapılanma olan Irak Şam İslam Devleti (İŞİD)’in Irak’ta 2014 yılında ortaya çıkması ve askeri imkanlarını güçlendirerek etkisini Irak’tan sonra Suriye topraklarında da göstermeye başlaması, ABD’nin Ortadoğu politikasında farklılaşmaların oluşmasını sağlamıştır. Böyle bir gelişmeden sonra artık ABD’ nin Ortadoğu politikasının odağını Suriye’de yaşanan krizden ziyade İŞİD’in

¹⁷³ Hasan B. Yalçın, “Obama Stratejisi ve Ortadoğu”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt9, S.2. , 2015, s.58.

¹⁷⁴ Gerges, **a.g.e.** , s.478.

¹⁷⁵ “AB’de Şam Çatlağı”, **Yeni Şafak**, 16 Mart 2013, s.1.

durdurulması ve mağlup edilmesi almıştır. Çünkü ABD, IŞİD’i 2003 sonrasında Ortadoğu’da kurduğu düzene karşı büyük bir tehdit olarak görmüştür. IŞİD’in kanlı terör eylemlerinin giderek daha da yayılması, bu eylemlerin Ortadoğu ile sınırlı kalmayıp ABD ve Batı ülkelerinde de gerçekleştirilmesi, bu hareketin ABD ve Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslümanları etkisi altına alıp radikalleştirme riski, ayrıca IŞİD güçlerinin Musul’a yönelmesi ABD’nin Suriye krizini tekrar değerlendirilmesine neden olmuştur. Suriye’de yaşanan kaos ABD açısından baskıcı yönetime karşı demokrasi talebi olarak değil, terörist eylemler gerçekleştiren radikal bir örgütün olduğu ülkeyi ve bununla beraber dünyayı tehdit eden yapılanmanın sakıncalı varlığı olarak görülmüştür.¹⁷⁶

ABD ve Batılı ülkeler, doğan bu sebepten ötürü, Suriye’deki Esad rejimini radikal IŞİD terörüne karşı kendisinin yanında olacak bir müttefik olarak görmeye başlamıştır. Bu bakış açısı, Türkiye ile ABD arasındaki politik farklılaşmanın artmasına neden olmuştur. ABD her ne kadar IŞİD’in Suriye’deki yapılanmasını tehdit olarak görse de bu tehlikeyi PKK terör örgütünün Suriye yapılanması olan PYD ile bertaraf etmek istemiştir. Uzun yıllardır PKK ile mücadele içinde olan Türkiye için ABD’nin bu tavrı ve bu terörist örgütlere olan silah yardımı kabul edilemeyecek bir durumdur. Bu gibi sebepler Suriye konusunda Türkiye’nin ABD ile ortak bir strateji yürütmesine engel teşkil etmiştir. Türkiye’nin güvenlik konusundaki talep ve isteklerine karşı ABD’nin suskunluğu, Türk - Amerikan ilişkilerinin daha da gerginleşmesini kaçınılmaz kılmıştır.¹⁷⁷

Bu süreçte ABD’nin Suriye’deki yanlış politikaları, Eskiden beri Türkiye’nin başına bela olmuş PKK ile bağlantısı olan, PYD’ye askeri destek sağlaması, Suriye’deki Türkmenlerin geleceğine dair duyarsızlığı ve Türkiye’nin talep ettiği birtakım silahları satmayı çeşitli gerekçelerle ertelemesi ya da reddetmesi Türk kamuoyunda, Türkiye’nin yalnız bırakıldığı düşüncesinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Bu konu ile ilgili Yeni Şafak Gazetesi köşe yazarı İbrahim Karagül, “*Merak etmeyin, Türkiye’nin bulunduğu coğrafyada yalnızlık mümkün değildir. İsteseniz de yalnız kalmazsınız. Bunu bari bilin.*” Satırları ile noktaladığı yazısında Türkiye’nin yalnızlaştığı, Suriye politikası sonucu İran,

¹⁷⁶ Rıdvan Kalaycı, Recep Tayyip Güler, “Irak 2014”, **Ortadoğu Yılığ**, S.10, 2015, s.24-25.

¹⁷⁷ Okan Turaman, Ahmet Hüsrev Çelik, “Türkiye ve ABD’nin Ortadoğu Dış Politikası: Irak ve Suriye Örnekleri Üzerinden Çatışan ve Örtüşen Değerler İkilemi”, **Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.1, 2018, s.131.

Irak ve ABD'nin Türkiye'ye sırt çevirdiği yönündeki eleştirileri yorumlamış, şimdiki durum bunu gösterse de yakın gelecekte bu durumun değişeceğinin altını çizmiştir.¹⁷⁸

Cumhuriyet Gazetesi'nden Mustafa Balbay ise, "İflasın Fotoğrafları" başlığı altında Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin dış politikada yalnızlaştığı yönündeki düşüncelerini "İç kargaşalar nedeniyle çok öne çıkmıyor ama Adalet ve Kalkınma Partisi'nin en başarısız olduğu alan dış politika. Çevremizdeki ülkelerle sorunlarımız bir yana uluslar arası kurumlarla ilişkilerimizde de geriliyoruz" şeklinde kaleme almıştır. Ayrıca yazısında Avrupa Birliğine üyelik konusunda da Adalet ve Kalkınma Partisi'ni işleri "boz", "kır" mantığıyla yürüttüğü, bu konuda kararlı bir strateji ortaya koyamadığı yönünde eleştirmiştir.¹⁷⁹

ABD, Suriye'de yaşanan olayları DEAŞ'ın¹⁸⁰ varlığı ile birlikte terör olarak tanımladıktan sonra, bu yapılarla mücadele etmek üzere bölgede mevcut her türlü güç ile işbirliği yapmaya başlamıştır.¹⁸¹ PKK ile bağlantılı olan Suriye Demokratik Güçleri adı altında oluşturduğu silahlı grubu, ağırlıklı olarak YPG/PYD militanlarından temin etmiştir. Türkiye, ABD'nin bu gruplara silah ve malzeme yardımı yapmasını ve bu gruplarla işbirliği yaparak Suriye'nin kuzeyinde silahlı gruplar oluşturmasını kabul etmemiş ve bu konudaki kararlılığını her fırsatta dile getirmiştir.¹⁸²

10 Ağustos 2014'te yapılan halk seçimi ile Cumhurbaşkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan, o dönem ABD'yi hedef aldığı konuşmalarında, "Biz kabile devleti değiliz. Biz size muhtaç değiliz. Biz sizden paramızla silah istediğimizde 'kongre' diyorsunuz ama

¹⁷⁸İbrahim Karagül, "Türkiye'yi Kim Yalnız Bıraktı", **Yeni Şafak**, 20.09.2013, s.15.

¹⁷⁹ Mustafa Balbay, "İflasın Fotoğrafları", **Cumhuriyet**, 04.05.2015, s.11.

¹⁸⁰ DEAŞ, Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) örgütünün anılan diğer adıdır. Bahsi geçen örgütün İslam ile ilgisi olmadığını düşünen bir takım çevreler tarafından kullanılmıştır. Açılımı Devletül Irak ve Şam'dır. Bu kullanım ile örgütün adından "İslam" kelimesinin çıkarılması hedeflenmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da 2015 yılında, "Türkiye'nin asla DEAŞ (İŞİD) gibi bir terör örgütüne destek vermek gibi bir yanlışı olmamıştır. Bazıları DEAŞ'ı İslami örgüt gösterme gayretine giriyor. Kusura bakmasınlar İslam, anlamı barış olan kelimeden türemiştir. Anlamı barış olan bir din asla teröre müsaade etmez. ve DEAŞ bir terör örgütüdür. Dikkat edin İŞİD ismini de kullanmıyorum DEAŞ diyorum." Diyerek, örgüt için DEAŞ kelimesinin kullanılmasını uygun gördüğünü açıklamıştır. Örgütün kendisi ise bu kullanımı asla kabul etmemektedir. "Cumhurbaşkanı Erdoğan, İŞİD değil, DEAŞ dedi, Hangisi Doğru?", <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-erdogan-isid-degil-deas-dedi-8874739-haberi/>, Erişim Tarihi: 3 Temmuz, 2019.

¹⁸¹ Dinçer Bayer, Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Krizlerin Müttefiklik İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi: İlişkilerin Geleceğine İlişkin Düşünceler, **Journal Of Social And Humanities Sciences Research**, 2018, S.462-465.

¹⁸² Turaman, Çelik, **a.g.e.**, s.131.

terör örgütüne ücretsiz silah veriyorsunuz. Terör koridorunun DEAŞ ile mücadele olduğunu kim iddia edebilir. Terör koridorunun amacı Türkiye'yi kuşatmaktır.” diyerek ABD'nin YPG'ye silah yardımı yapmasını eleştirmiştir.¹⁸³ Bölgede terörist bir oluşum olan YPG'ye ABD'nin desteği, o günlerde Ortadoğu gazetesinin haberlerine yansımış, gazete “ABD'den Bir İki Yüzlülük Daha!” sözleriyle konuyu manşetine taşımıştır. Haberde, Şanlı Urfa'nın Akçakale ilçesi ile sınırdaş ve YPG'nin denetiminde olan Tel Abyad şehrinde evlerin çatılarına ve sokaklara ABD bayrakları asılması eleştirilmiştir.¹⁸⁴

Bu ayrışmalar Türkiye ve ABD için Ortadoğu haricindeki meseleler ve bölgedeki ortak çıkarlar açısından tam anlamıyla bir stratejik ayrılık olmasa dahi, iki ülke için de ilişkilerde yeni bir sürecin başladığını söylemek mümkündür. Bu tarihten sonra Türkiye'nin Suriye politikası, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “Kendi göbeğimizi kendimiz keseceğiz”¹⁸⁵ ifadeleri ile şekillenmiştir. 8 Kasım 2016 ABD başkanlık seçimleri sonrasında, Donald Trump'ın iş başına gelmesiyle birlikte, ABD'nin Suriye konulu politikalarında bir değişim olabileceği beklentisi gelişse de Trump yönetiminin süregelen politikayı aynen devam ettirmesi beklentilerin aksi bir durum oluşturmuştur denebilir.¹⁸⁶

Türkiye'nin güvenlik açısından beklentileri doğrultusunda ABD'nin askeri ve diplomatik olarak Suriye krizine müdahalede bulunmaması Türkiye hükümetini radikal kararlar almaya sevk etmiştir. Bununla beraber ABD'nin görünürde IŞİD'le mücadele için terör örgütü YPG'ye silah ve mühimmat yardımı yapmaya devam etmesi ve aynı zamanda binlerce askerini eğitmesi gibi konular diplomatik yollarla çözüm bulunamayan sorunlara askeri adımlarla çare aramaya sebebiyet vermiştir.¹⁸⁷

Terör örgütleri PKK-PYD-YPG'nin Cerablus'u alarak, Türkiye sınırı boyunca Kürt koridoru oluşturma ve Akdeniz'e açılan bir Kürt bölgesi oluşturma çabaları ve IŞİD' in Türkiye'nin sınır bölgesine yaptığı füze saldırılarının verdiği rahatsızlık neticesinde, 24 Ağustos 2016 tarihinde sınırdaki Cerablus, Azez, Çobanbey gibi bölgeleri IŞİD teröründen

¹⁸³ <https://www.cnnturk.com/dunya/erdogan-biz-paramizla-abdden-silah-alamiyoruz-abd-terror-orgutune-silah-veriyor>, erişim Tarihi: 2 Mayıs, 2019.

¹⁸⁴ “ABD'den Bir İki Yüzlülük Daha!” **Ortadoğu**, 17.09.2016. s.1.

¹⁸⁵“Cumhurbaşkanı Erdoğan: kendi göbeğimizi kendimiz keseceğiz”, <https://www.timeturk.com/cumhurbaskani-erdogan-kendi-gobegimizi-kendimiz-kesecegiz/haber-785524>, Erişim Tarihi, 3 Mayıs, 2019.

¹⁸⁶Veysel Kurt, Trump ve Suriye Krizi, **Seta yayımları**, 2019, s.7, setav.org/assets/uploads/2019/04/A275_TrumpSuriye.pdf, Erişim Tarihi: 22.05.2019.

¹⁸⁷ Muharrem Ekşi, “Ak Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk- Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik”, **Akademik Bakış**, Cilt9, S.18, Yaz 2016, s.71.

temizlemek amacı ile “Fırat Kalkanı Harekâtı”nın başlamasına neden olmuştur.¹⁸⁸ ABD, Kuzey Suriye’de Türkiye’nin başlattığı Fırat Kalkanı Harekâtı’nı kısmen desteklemiştir. ABD’nin buradaki amacı DAESH’ten temizlenen bölgeye YPG’nin hâkim olmasını sağlamak ve bunun üzerinden Suriye’de söz sahibi olmaktır.¹⁸⁹

Türk basınında Fırat Kalkanı Operasyonu, o dönemlerde geniş yankı bulmuştur. Cumhuriyet Gazetesi yazarı Deniz Kavukçuoğlu köşesinde “*Şu hale bakın, devlet yurt içinde PKK’ya, FETÖ’ye IŞİD’e irili ufaklı daha birçok terör örgütüne karşı çok cepheli bir savaş yürütüyor*” diyerek bu operasyon ile ilgili devletin çok cepheli bir savaş içinde olduğunu yazmış, o dönemde yurt içinde ortaya çıkan FETÖ (Fethullah Gülen Terör Örgütü) olaylarının yanı sıra bir de IŞİD ve PKK ile baş edilmeye çalışılmasına eleştirilerini kaleme almıştır.¹⁹⁰ Diğer yandan Ortadoğu Gazetesi Fırat Kalkanı Operasyonunu manşetten vermiş ve “*Türkiye, Suriye sınırındaki en büyük tehdidi ortadan kaldırmak için harekete geçti*” alt başlığıyla operasyonun ayrıntılarını okuyucularıyla paylaşmıştır.¹⁹¹ Ayrıca gazete Milliyetçi Hareket Partisi lideri Devlet Bahçeli’nin operasyonu destekleyici sözlerini de haber yapmıştır. “*IŞİD’in Yerini PKK/PYD Almasın*” başlığı ile verilen haberde Devlet Bahçeli’nin, “ABD’nin daha önce verdiği sözlerde durmadığı, Cerablus bölgesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir güvenli bölge oluşturmasının üzerinde durulması gerektiği” gibi sözleri yer almıştır.¹⁹² Yeni Şafak ise internet haberciliğiyle “*21. Yüzyılda Bir Zafer: Fırat Kalkanı*” başlığı ile haberi okuyucularına sunmuş, Bu operasyonu Türkiye’nin bir başarısı olarak yorumlamıştır.¹⁹³

Günümüzde Türkiye ile ABD arasındaki sorun iki ülkenin özellikle Ortadoğu politikalarındaki anlaşmazlıktan kaynaklanmaktadır. Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi yeni bir ortak tehdit algısının gelişmemesi durumunda, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin çalkantılı halde devam etmesi olası görülmektedir.

¹⁸⁸ Ufuk Ulutaş, Burhanettin Duran, 1Türkiye’nin DEASH’la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekâtı”, **Türk Dış Politikası Yıllığı**, 2016, s.19.

¹⁸⁹Mustafa Özalp,” Türkiye’nin Suriye’ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu”, **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt9, S.18, 2018, s.182-183.

¹⁹⁰ Deniz Kavukçuoğlu, “Terör”, **Cumhuriyet**, 14.02.2016, s.13.

¹⁹¹ “Kuşatma Yarılıyor”, **Ortadoğu**, 24.08.2016, s.1.

¹⁹² “IŞİD’in Yerini PKK/PYD Almasın”, **Ortadoğu**, 26.08.2016. , s.8.

¹⁹³ “21. Yüzyılda Bir Zafer: Fırat Kalkanı”, www.yenisafak.com/dunya/21nci-yuzyilda-bir-zafer-firat-kalkani-2784901, Erişim Tarihi:22 Mayıs, 2019.

4.2. TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

4.2.1. Suriye İç Savaşı Öncesinde Türkiye-Rusya İlişkileri

Tarih boyunca gerek Osmanlı – Rus ilişkileri gerekse de Türkiye – Rusya ilişkileri dönemsel etkenler ile yakınlaşan ve gerginleşen bir seyir altında, genel olarak karşılıklı rekabet ve çatışma ortamında ilerlemiştir.¹⁹⁴ I.Dünya Savaşının ardından Çarlık Rusyası'nın ve Osmanlı Devleti'nin sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyet Rusya devletleri bir dönem sorunsuz ilişkiler içinde olmuşken, II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Boğazları üzerindeki emellerinden ötürü ters düşmüşlerdir. Türkiye böyle bir durumda Batı ittifakına meyletmek durumunda kalmış ve Batı ittifakının askeri kanadı NATO'ya üye olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ise bu olumsuz hava dağılmış, iki ülke arasında ticaret ve ekonomi alanında ilişkiler gelişmeye başlamıştır.¹⁹⁵

2000'li yıllardan itibaren Türkiye ve Rusya ilişkileri stratejik ortaklık ve işbirliği üzerine kurulmuştur. 2000 yılında Rusya'da Vladimir Putin'in iktidar oluşu, sonrasında Türkiye'de 2002 yılında AK Parti hükümetinin tek başına iktidara gelmesi, iki ülkenin yenilikçi politikalarla ilişkilerini geliştirmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. İki ülke de yeni dönemde ekonomi, ticaret, güvenlik alanlarında işbirliği içinde olmayı uygun görmüştür. ABD'nin Irak'a karşı yürüteceği operasyon için Türkiye'nin toprak ve hava sahasını kullanmak istemesi üzerine 2003 yılında yapılan 1 Mart tezkeresinin kabul edilmemesi, 2008 yılındaki Rusya – Gürcistan savaşı gibi olaylar dizisi ile iki ülkenin ABD ile ters düşmesi Türkiye-Rusya ilişkilerini şekillendiren etkenler olmuştur.¹⁹⁶

2010 yılının sonlarında Kuzey Afrika'da başlayan ve Arap Baharı olarak tanımlanan toplumsal hareketin 2011 yılı itibariyle Suriye'ye sıçraması, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilere de farklı bir boyut kazandırmıştır. Sürecin başlangıcında, Esad rejiminin kalması taraftarı Rusya ile Esad rejiminin gitmesi taraftarı Türkiye sürekli karşı karşıya gelirken, bölgede yaşanan değişimler iki ülkenin aynı masa etrafında birleşmesine ve birlikte yürütülen bir sürece dönüşmesine zemin hazırlamıştır.¹⁹⁷

¹⁹⁴Demir, Bingöl, a.g.e. , s.477-478.

¹⁹⁵ Salih Yılmaz, Abdullah Yakşi, “Osmanlı Devletinden Günümüze Türk- Rus İlişkileri”, **TYB Akademi**, S.17, 2016, s.10-11.

¹⁹⁶ Melih Kazdal, “Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye- Rusya İlişkileri (2002-2017): Dış Politikada Çatışma ve İşbirliği”, **Journal Of Awareness**, Cilt3, S.2, 2018, s.53.

¹⁹⁷ a.g.m. , s.57.

4.2.2. Suriye İç Savaşı Sürecinde Türkiye-Rusya İlişkileri

Suriye Krizi ile ortaya çıkan durumda, Türkiye'nin NATO ile uyumlu ve sınırlarının ötesinde kendi güvenliğini tehdit edebilecek oluşumların ortaya çıkmaması ve sivil halkın mevcut iç savaştan daha fazla zarar görmemesi üzerine geliştirdiği politikasını, Rusya'nın Soğuk Savaş döneminden beri kullandığı Tartus askeri üssünü ve dolayısıyla Suriye'deki Akdeniz'e açılan varlığını koruma politikası ile karşı karşıya getirmiştir.¹⁹⁸ Ancak, zaman içerisinde Suriye'nin kuzeyinde meydana gelen gelişmeler ve oluşan terör yapılanmaları, Türkiye'nin kendi sınır güvenliğini ön plana almasına neden olmuş; bu durum Suriye'ye dönük politikalarında Rusya ile birlikte hareket etmesinin zeminini oluşturmuştur.

Rusya'nın, krizin başladığı günden itibaren Suriye'yi desteklemesinin en büyük nedenlerinden birisi kuşkusuz Suriye'nin en önemli silah tedarikçisi olmasıdır. Suriye, 1956 yılından itibaren Rusya'dan silah temin etmiştir ve 2015 yılından itibaren ise silahların %80'i Rusya'dan almıştır. Sadece silah ticaretinde yaşanan bu gösterge bile Rusya ile Suriye arasındaki sıkı ilişkiyi açıklamak için yeterlidir.¹⁹⁹

Diğer bir önemli neden ise bölgede yaşanan kontrol mücadeleleridir. Rusya, 1971 yılından itibaren Suriye'nin Tartus Limanında bulunan askeri varlığı ile bölgenin kontrolünü elinde tutmaktadır. Ayrıca bu liman aracılığı ile Rusya, tarih boyunca boğazlar üzerinden elde etmeye çalıştığı Akdeniz'e inme hayalini gerçekleştirmekte, karayolları bağlantılarına ve demiryolu bağlantısına sahip liman aracılığı ile uluslararası sulara açılabilir. Dolayısıyla Rusya'nın Esad rejimini desteklemesindeki sebeplerden biri de Tartus üssünü terk etmek istemeyişidir.²⁰⁰ Hakan Özden'in Yeni Şafak Gazetesinde kaleme aldığı Yeni Suriye'nin İnşasında ABD ve Türkiye'nin Rolü başlıklı makalede bu husus şu şekilde dile getiriliyor: “...*Batı, kaba tabirle, 'ne şiş yansın, ne de kebab' türü bir siyaset izliyor. Bir yandan, Suriye rejimini devirerek, Rusya'nın, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'dan uzaklaşmasını, İran'ın bölgede yalnızlaşmasını, İsrail'in ve enerjinin güvenliğini sağlamaya çalışıyor ama öte yandan, kurulması planlanan yeni sistemde radikalleri*

¹⁹⁸ İnat, Aslan, Duran, a.g.e. , s.235.

¹⁹⁹ Mehmet Sait Dilek, “Rusya Federasyonu- Suriye İlişkilerinin Temelleri”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt16, S.2, 2017, s.71.

²⁰⁰ Bülend Aydın Ertekin, “Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap Baharındaki Rolü”, **Bilge Strateji**, Cilt4, S.7, 2012, s.149.

*kesinlikle istemiyor.”*²⁰¹ Diğer taraftan, Romanya ve Bulgaristan’ın NATO’ya üyeliği sonrası NATO gemilerinin Karadeniz’de açılması Rusya’yı rahatsız etmiş, dolayısıyla Ortadoğu’da yaşanan gelişmelere daha önem vermesine sebep olmuştur. Bu nedenle Rusya, Suriye Krizinde uyguladığı politika ile Suriye’nin tek müttefiki olmayı ve bölgedeki mevcut kontrolünü ABD’ye kaptırmamayı hedeflemiştir.²⁰²

Rusya’nın önemseydiği konulardan birisi de, Suriye’de muhalif güçlerin rejim karşısında elde edebileceği başarının, Rusya’nın etrafında bulunan Ukrayna, Sırbistan, Gürcistan gibi devletlerde yaşanan devrimlere örnek teşkil edebileceği ve kendi bölgesinde de istikrarsızlığa yol açarak DAEŞ terörünün kendi ülkesinde de yayılabileceği endişesi olmuştur.²⁰³

Genel olarak bakıldığında, Rusya’nın Suriye Krizi’nin başlamasıyla birlikte izlediği politika iki döneme ayrılmaktadır. 2011–2015 yılları arasında Rusya Suriye’yi daha çok siyasi ve ekonomik olarak desteklerken 2015 yılından itibaren askeri gücü ile de desteklemiş, Suriye’deki savaş ortamının yeni aktörü olarak boy göstermiştir.²⁰⁴

Rusya’nın Suriye’ye siyasi desteğinin merkezinde, veto yetkisine sahip olduğu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bulunmaktadır. Rusya, Birleşmiş Milletlerdeki veto hakkını Suriye krizinde daha etkin kullanmış, Libya da yaptığı gibi bekle-gör politikasının yerine aktif bir politika izlemiştir. Rusya, 4 Ekim 2011 ve 4 Şubat 2012’de tarihlerinde Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunulan Suriye’ye karşı ağır yaptırımları içeren tasarı ile yine Suriye yönetimini açık ve yaygın insan hakları ve temel özgürlük ihlallerinden sorumlu tutan ve Suriye ordusunun tüm şehirlerden çıkarılmasını ve diğer silahlı gruplarında devlet dairelerine misilleme eylemleri yapmasının engellenmesini öngören tasarımı veto ederek bir anlamda Esad rejimine sahip çıkmıştır.²⁰⁵ BM Genel Kurulunda Rusya’nın vetosu ile kabul edilmeyen Suriye kararı sonrasında bölgede yaşanan şiddet olaylarının arttığını dile getiren dönemim Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Yeni Şafak Gazetesi verdiği röportajda “*Hem bizimle hem Arap Ligi’yle hem BM ile yürüttüğü*

²⁰¹ Hakan Özden, Yeni Suriye'nin İnşasında ABD ve Türkiye'nin Rolü, **Yeni Şafak**, s.7, 18.05.2013.

²⁰² Doğan Şafak Polat, “NATO ve Rusya Federasyonu’nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt5, Özel sayı, 2017, s.55-56.

²⁰³ Dilek, a.g.m. , s.68-69.

²⁰⁴ Mehmet Tolga Kılıçarslan, **Suriye Krizi Denklemine Türkiye – Rusya İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi 2016, s. 24-25.

²⁰⁵ Ali Onur Tepeciklioğlu, Elem Eyrice Tepeciklioğlu, “Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum” , **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt5, S.1, 2015, s.12-13.

müzakerelerle Suriye hep zaman kazanmaya çalıştı. Suriye yönetimi uluslararası toplumun ataletinden yararlandı. Rusya ve Çin vetolarından sonra şiddeti daha da artırdı. Cesaret kazandı. Önce keskin nişancılarla öldürülüyordu; sonra şehirler top ateşine, tank ateşine tabi tutuldu. Şimdi bu bir tiyatro mu, bunu görmüyor mu insanlar? Türkiye'deki muhalefet de dahil Suriye'nin yanında yer alanların bunu görmesi lazım.”²⁰⁶ İfadelerine yer vermiştir.

Son olarak 65 ülke tarafından imzalanan ve Suriye yönetimini insanlığa savaş suçu ve karşı suç işlediğinden dolayı Uluslararası Ceza Mahkemesin gönderilmesini ön gören 22 Mayıs 2014 tarihli tasarıyı da veto eden Çin ve Rusya, Esad rejimini rahatlatmıştır. Bu veto için, böyle bir tasarının durumu daha da kötü hale getireceği ve dışarıdan askeri müdahaleye sebep olacağından ötürü siyasi çözüm bulma çabalarına destek olunması gerekçesi belirtmiştir.²⁰⁷

Birleşmiş Milletler (BM)'de Esad aleyhine kararın çıkmayışi dönemin BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay tarafından tepkiyle karşılanmış, ilgili haberi Cumhuriyet Gazetesi okurlarıyla paylaşmıştır. Haberde Navi Pillay'in, Suriye'deki iç savaşta o güne kadar 191 bin 369 kişinin hayatını kaybettiği, uluslararası toplumun Suriye'deki olaylar karşısında “paralize” olduğu, ölü sayısının bir önceki yıla göre iki katına çıktığı, bu kaosun BM Güvenlik Konseyi tarafından Uluslararası Ceza Mahkemesine götürülmemesi nedeniyle soruşturulamadığı, dolayısıyla suçluların cezalandırılmadığı yönündeki açıklamalarına yer verilmiştir.²⁰⁸ Rusya'nın Suriye'deki rejime BM içindeki diplomatik desteğinin yanı sıra muhalefete karşı askeri destek sağlaması Ortadoğu Gazetesinde haber yapılarak okuyucuya sunulmuştur. “*Rus Askerler Suriye İçin Savaşıyor*” başlıklı haberde, Rusya ordusuna bağlı askerlerin, Esad güçleriyle beraber muhaliflere karşı savaştığı, Rusya'nın Suriye'de bin askeri olduğu bildirilmiştir.²⁰⁹

Suriye Krizinin başlamasından sonra, Türkiye-Rusya ilişkileri, Soğuk Savaş sürecine benzer şekilde ABD'nin Türkiye üzerindeki etkisi ile ilerlemiştir. Suriye tarafından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türkiye'nin Suriye sınırına Patriot füzelerin yerleştirilmesi kararının NATO Dışişleri Bakanları toplantısında kabul edilmesi, Rusya'nın

²⁰⁶ Esad Gitmezse Suriye Bölünür, Yeni Şafak, 23.03.2012, s.8.

²⁰⁷ Tepeciklioğlu, a.g.m. , s. 13.

²⁰⁸“ BM Yetkilisi BM'yi Suçladı”, **Cumhuriyet**, 23.08.2014, s.12.

²⁰⁹ “Rus Askerler Türkiye İçin Savaşıyor”, **Ortadoğu**, 11.09.2015, s.7.

tepkisine neden olmuş Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerde gerilmelere neden olmuştur.²¹⁰ Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un, Türkiye ziyareti sırasında Ahmet Davutoğlu ile yaptığı basın açıklaması sayfalarına taşıyan Cumhuriyet Gazetesinde Lavrov'un açıklamalarına şu şekilde yer vermiştir: *“Lavrov, son dönemin en önemli gündem maddesi olan Patriot konusunu özel bir gündem maddesi olarak görüşmeye taşımadı. Davutoğlu da bu konuyu Suriye bağlamında dile getirip ‘Biz Suriye’den risk gördüğümüz için Patriotları istedik’ dedi. Bunun üzerine de Lavrov, Rusya’nın bu konuya ilişkin bilinen pozisyonunu tekrarlayıp ‘Bölge güvenliği açısından silahlanmanın istikrara katkı sağlamayacağını düşünüyoruz’ görüşünü dile getirdi. Lavrov ayrıca, ‘Bunun bize karşı olmadığını biliyoruz’ diyerek Moskova yönetiminin gerginlik yaratmayacağı mesajını vermiştir.”*²¹¹

22 Haziran 2012’de uluslararası sularda Suriye tarafından Türkiye’ye ait savaş uçağının vurulmasıyla Türkiye, artık angajman²¹² kurallarının değiştiğini ve sınıra yakın bölgelerde Suriye güçlerinin varlığının tehdit olarak tanımlanacağı gerekçesiyle Suriye sınırının güvenliğinin sağlanması gerekliliğini ileri sürmüştür. Haberi Yeni Şafak Gazetesi *“Türk keşif uçağının düşürülmesinin ardından Suriye’ye karşı angajman kurallarının değiştiğini açıklayan Türkiye, sınır bölgesine kısa menzilli füze bataryaları ve alçak irtifadan uçan hava araçlarına karşı etkili olabilen Stinger füzeleri yerleştirdi.”*²¹³ İçeriği ile manşetten okuyucuları ile paylaşmıştır. Abdulkadir Selvi ise konunun detaylarını Yeni Şafak Gazetesindeki köşesine taşıyarak, *“Angajman kurallarının değişmesiyle birlikte, ‘vur emri’ için artık Başbakan’dan talimat beklenmeyecekmiş. Harekât emrini veren yerel askeri birlik komutanı, ‘vur emri’ni vermeye yetkili kılınmış. Örneğin 2. Ordu’nun bulunduğu Malatya Askeri Havaalanı’ndan kalkan uçaklarsa, 2.Ordu komutanı yetkilendirilmiş.”* ifadeleri ile okuyucularıyla paylaşmıştır.²¹⁴

24 Haziran 2012 tarihinde NATO Konseyi acil toplantıya çağırılmış, BM Genel Sekreteri ve BMGK Başkanı’na eşzamanlı bilgilendirilmiş ve bu girişimlerin sonucunda

²¹⁰“NATO, Türkiye-Suriye Sınırına Patriot kararını onayladı”, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121204_nato_patriot_update2.shtml, Erişim Tarihi: 23 Mayıs, 2019.

²¹¹ Muhaliflerle Görüşüyoruz, **Cumhuriyet**, 04.12.2012, s.3.

²¹² Yapılacak işle ilgili sözlü veya yazılı anlaşma anlamına gelen “Angajman” kelimesi, herhangi bir savaş durumunda askeri komutan ya da birliklere uygulanacak kuvvetin derecesini, hangi şartlar altında kullanılıp kullanılmayacağını yetkili mercilerin belirlediği durumdur. Angajman kuralları herhangi bir askeri harekatta ulusal ve uluslar arası kanunlara uygun davranılmasını amaçlayan kurallardır. Erten, a.g.m. , s.95-96.

²¹³ Sınır Gerginliği: Sınır Harbi, **Yeni Şafak**, 30.06.2012.

²¹⁴ Abdulkadir Selvi, Vur Emrini Kim Verecek?, **Yeni Şafak**, 28.06.2012, s.7.

Suriye sınırına NATO destekli Patriot füze sistemleri yerleştirilmiştir.²¹⁵ Türkiye, 23 Mart 2014 tarihinde sınır ihlali yaptığı gerekçesiyle Suriye Hava Kuvvetleri'ne ait bir MIG-23 tipi savaş uçağını düşürmüştü²¹⁶ ve yine aynı gerekçeyle 16 Mayıs 2015 tarihinde Suriye Hava Kuvvetleri'ne ait bir askeri helikopteri Hatay sınırında düşürmüştür.²¹⁷

Ayrıca 11 Ekim 2012'de Moskova'dan Şam'a doğru sefer yapan Suriye yolcu uçağının şüpheli askeri yük taşıdığı istihbaratı üzerine Türk savaş uçaklarınca Ankara Esenboğa Havaalanı'na indirilmesi ve tespit edilen askeri yüklere el konulması Rusya tarafından unutulmamıştır.²¹⁸ Konu hakkında Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un açıklamalarını Yeni Şafak Gazetesi şu içerik ile okuyucuları ile paylaşmıştır : *“Bu arada uçak krizinin ardından ilk kez konuşan Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, uçağın kargosunda askeri malzeme olduğunu doğruladı. Basın mensuplarına açıklamada bulunan Lavrov, 'Uçak radar teçhizatı taşıyordu. Bu tür teçhizatların taşınması uluslararası kurallara aykırı değil. Uçakta, yasal Rus tedarikçiler tarafından yasal yollarla, yasal alıcıya gönderilen kargo vardı. Silah yoktu, zaten olamazdı da' dedi.”*²¹⁹

Rusya ile Türkiye arasında gerilen ilişkilere rağmen, 3 Aralık 2012 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Putin ile Erdoğan İstanbul'da bir araya gelmiştir. Her iki taraf da yaptıkları açıklamalarda, esas amaçlarının ilişkilerin Suriye krizinden etkilenmesine izin vermemek ve Suriye'de akan kanı da bir an önce durdurmak olduğunu belirtmiştir.²²⁰

2013 yılına ait ilk olumsuz gelişme, Türkiye'nin talebiyle NATO kapsamında Almanya ve Hollanda hava savunma sistemlerine ait Patriot füzelerinin Ocak ayında Türkiye'ye gelmesi olmuştur. Türkiye bu füzelerin kendi toprak bütünlüğünü koruma

²¹⁵Nasrullah Uzman, “Türkiye'nin Sınır Güvenliği Açısından Suriyeli Sığınmacılar Meselesi”, **21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum**, Cilt5, S.15, 2016, s.146.

²¹⁶“Türk Jetleri Suriye Uçağını vurdu”, <https://www.yenisafak.com/dunya/turk-jetleri-suriye-ucagini-vurdu-628082>, Erişim Tarihi: 23 Mayıs, 2019.

²¹⁷“ Türk Savaş Uçakları Sınırı İhlal Eden Suriye Helikopterini Vurdu”, <https://www.haberler.com/suriye-ye-ait-savas-ucagi-turk-savas-ucaklari-7315733-haberi/>, Erişim Tarihi:28 Nisan,2019.

²¹⁸ Mehmet Tolga Kılıçarslan, Suriye Krizi Denklemine Türkiye – Rusya İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi 2016, s.28-30.

²¹⁹ Türkiye Korkusu Şam'ı Panikletti: Şam Füzelerine Yedek Parça Taşıyordu, **Yeni Şafak**, Manşet, 13.10.2012

²²⁰ Tekin Aycan Taşçı, “Türkiye- Rusya İlişkilerinde Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK)”, **ERUSAM**, 2014, s.6,

<https://erusam.erciyes.edu.tr/icerikdosyaları/file/RUSYA/Rus%20U%C3%A7a%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n%20Vurulmas%C4%B1%20Hadisesi.pdf>, Erişim Tarihi: 23. Mayıs, 2016.

amaçlı dışarıdan gelen tehditlere karşı kurulduğunu dile getirirse de bu durum Rusya cephesinde tepkiyle karşılanmıştır.²²¹

2015 yılı içinde Rusya-Türkiye arasında yaşanan bir diğer gerilim nedeni ise Putin'in 24 Nisan'da Ermenistan'daki anma töreninde 1915 olayları ile ilgili olarak "Soykırım" ifadesini kullandığına ilişkin haberlerin çıkması olmuştur. Bu durum ilişkilerde soğuk rüzgârlar esmesine sebep olsa da krize dönüşmemiştir.^{222 223}

Cumhuriyet Gazetesi'nin internet haberciliğinde 17 Nisan 2013 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ve Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Lavrov'un bir araya geldikleri görüşme yer almıştır. Ortadoğu'da barış süreci, Suriye'deki son gelişmelerin değerlendirildiği Ortak Stratejik Planlama Grubu toplantısında Davutoğlu, Ortadoğu'da barış ve istikrarın, hem Türkiye'nin, hem de Rusya'nın ortak hedefi olduğunu dile getirmiştir. Haberin devamında Lavrov'un Esad'ın istifasının sorunu çözmeyeceğini krizin çözümü için, herkesin silah bırakması gerektiği ve dış müdahale yapılmaması gerektiği yönündeki sözleri okuyucuya sunulmuştur.²²⁴

2013 Ağustos ayında Doğu Guta bölgesinde sivillere karşı kullanılan kimyasal silah saldırısı Rusya-Türkiye arasında yeni bir tartışma konusu yaratmıştır. Türkiye, olayın derhal incelenmesi ve gerekenlerin yapılması ile ilgili açıklama yaparken Rusya'nın, Esad rejimini müdafaa etmesi Yeni Şafak Gazetesi köşe yazarı Abdulkadir Selvi tarafından konu edilmiştir. Abdulkadir Selvi yazısında, Esad'ın kimyasal silah denetimini kabul etmesini alay konusu ederek "*Az daha gayret ederek kimyasal Esad'e Nobel Barış Ödülü verin*" diyerek, Rusya ve ABD'nin şimdiye kadarki kimyasal silah ile yapılan Esad katliamını görmezden gelmelerini eleştirmiştir. Yazısının devamında Selvi, "*Aslında adı Suriye olan ABD ile Rusya'nın birbirine şah-mat çektiği bir satranç oyunu oynanıyor. Adı Suriye olan,*

²²¹"Türkiye'ye Patriot Füzelere Gönderiliyor"https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121204_nato_Patriot_update3.shtml, Erişim Tarihi: 28 Nisan, 2019.

²²² "Putin Soykırım dedi", El Cezire, 25.04.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/putin-soykirim-dedi>, Erişim Tarihi: 27.Nisan, 2019.

²²³ Ermeni meselesinin Rusya Devlet Başkanı tarafından "soykırım" olarak nitelendirilmesi, Türkiye üzerindeki uluslararası baskının artması olarak yorumlanabilir. Soykırım iddialarının kabul edilmesi halinde Türkiye tazminat vermek ve Doğu Anadolu'da bazı toprakların Ermenistan'a verilmesi gibi birtakım yaptırımları gerçekleştirmek durumunda kalacaktır. Cemalettin Taşkiran, "Uluslararası İlişkiler Açısından Ermeni Meselesinin Durumu", Türk Yurdu e- dergi, S.332, 2015, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=238>, Erişim Tarihi: 6 Temmuz, 2019.

²²⁴"Davutoğlu Lavrov İle Suriye'yi Görüştü", http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/430132/Davutoglu_Lavrov_ile_Suriye_yi_gorustu.html, Erişim Tarihi: 23 Mayıs, 2019.

askeri birliklerine İran'ın komuta ettiği, Dış politikasını Rusya'nın yönettiği bir ülke ile karşı karşıyayız" sözleriyle, Rusya ve ABD'nin Suriye'deki olaylardan çıkar sağladığını savunmuştur.²²⁵

Esad'ın kimyasal silah kullanması konusunda Ortadoğu Gazetesi köşe yazarı Necdet Sivaslı ise Rusya ve ABD'nin kafa kafaya verip Suriye'ye sınırlı operasyon kararı aldığını ve bunu uygulamaya koyduklarında ise en büyük zararı sığınmacı sayısının artacağı nedeniyle Türkiye'nin göreceği görüşünü kaleme almıştır. Yazının devamında ise Başbakan Erdoğan'ın Suriye'ye sınırlı değil, rejimin devrilebileceği bir operasyon yapılmasını istediğini fakat baştan beri Ortadoğu'da Türkiye'yi dinleyen kimse olmadığını vurgulamıştır.²²⁶

Rusya, 2015 yılının ikinci yarısında itibaren Suriye üzerindeki etkinliğini askeri olarak ta artırmaya başlamış, çıkarlarını ve güvenliğini tehdit ettiğini ileri sürdüğü terörist guruplara yönelik hava saldırıları düzenlemeye başlamıştır. Bu süreçte, 3–4 Ekim'de Türk hava sahasını iki defa ihlal etmesi üzerine Türkiye–Rusya arasında 15 Ekim tarihine kadar çok sayıda görüşmeler gerçekleştirilmiş, görüşmelerde Rus tarafına Türk hava sahasının ihlal edilmemesi gerektiği, aksi bir durumda angajman kurallarının uygulanacağı bildirilmiştir.²²⁷

Hatay'ın Yayladağı bölgesinde, 24 Kasım 2015 tarihinde Türk hava sahasını ihlal eden bir adet SU–24 tipi Rus savaş uçağı, devriye görevini icra eden 2 adet F–16 savaş uçağı tarafından ikaz edilmesine müteakip düşürülmüştür. Bu olay Rusya–Türkiye arasında yeni bir krizin doğmasına sebep olmuştur. Olayın meydana gelmesinden sonra Türkiye, *"milliyeti bilinmeyen bir savaş uçağının defalarca ikaz edilmesine rağmen cevap vermemesi üzerine"* düşürüldüğünü, Uçağın Rusya'ya ait olduğu bilirse daha farklı tedbirlerin alınacak olduğunu duyurmuşsa da bu açıklama Rusya'yı tatmin etmemiş, Rusya olaya sert tepki verirken ayı zamanda özür ve tazminat beklentisine girmiştir.²²⁸

Türkiye tarafından Başbakan Ahmet Davutoğlu yaptığı açıklamada *"Türk hava sahasında kimliği belirlenemeyen jetin düşürülmesi belirli bir ülkeye karşı yapılmış bir*

²²⁵ Abdulkadir Selvi, "Esed'e Nobel Barış Ödülü", **Yeni Şafak**, 12.09.2013, s.14.

²²⁶ Necdet Sivaslı, "Suriye Daha da Karıştırılırsa" **Ortadoğu**, 01.09.2013, s.6.

²²⁷ Taşçı, **a.g.e.**, s.1.

²²⁸ Özge Çopuroğlu, Tevfik Karpuzcu, "Krizlerin Yön Verdiği Türk- Rus İlişkilerine Uçak Krizine Kadar Analitik Bir Bakış:2004-2016", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt22, S.2. 2017, s.477-478.

eylem değildir. Türkiye, mevcut angajman kuralları temelinde, egemen olduğu toprakların bütünlüğünü korumak üzere harekete geçmiştir” ifadelerine yer vermiştir.²²⁹

Bu gelişmelerden sonra Rusya Türkiye için bir dizi yaptırım kararı almıştır. Rus vatandaşlarına Türkiye’ye gitmemeleri konusunda uyarılarda bulunmuş, Rusya tarafından 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren Türkiye’den tarım ürünleri, hammadde ve gıda ürünleri ithalatı yasaklanmış, Türk şirketlerinin faaliyetlerine kısıtlama getirilmiş, Türk vatandaşlarını Rus şirketlerinde çalışmaları yasaklanmış, Türkiye’ye olan vize muafiyeti askıya alınmış, Türk Akımı doğalgaz boru hattı ile ilgili hükümetler arası görüşmeler sonlandırılmıştır.²³⁰

Rusya, yaşanan bu krizi siyasi fırsata da dönüştürmesini bilmiş ve Suriye’de hareket serbestisi kazanarak Türkiye’yi bölgede yalnızlaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca askeri olarak da Suriye’yi güçlendirmek için Suriye’ye S-400 füze savunma sistemlerini de yerleştirmiştir.²³¹ Bununla da kalmayan Rusya, Türkmen Dağı bölgesini bombalamış²³², yerleştirdiği füzeler sayesinde Türk uçaklarının hava harekâtını da önlemeyi hedeflemiştir.

Rus jetinin düşürülmesinden sonra Rusya tarafından yapılan Türk hava sahası ihlalleri bir anda kesilmiştir. Bu durum, Rusya’nın bölgede isteklerini yerine getirmek için uygun ortamı oluşturmak için bazı davranışlar sergilemiş olabileceği sorusunu akla getirmektedir. Çünkü Rus uçağının düşürülmeden önceki süreçte aslında Türkiye tarafından gerekli uyarılar yapılmasına rağmen Rusya’nın ısrarla ihlallere devam etmesi anlaşılabilir bir durum olmuştur. Türkiye, 22 Haziran 2012 tarihinde F-4 Fantom keşif uçağının düşürülmesi sonrasında angajman kurallarını değiştirdiğini ilan etmiş ve Türk F-16’larısının devriye uçuşlarına başlamıştır. Suriye’ye ait olan bir uçak ve helikopterin 16 Mart 2015 ve 23 Mart 2014 tarihlerinde Türk hava sahasını ihlal etmesi sonucu düşürülmüştür. Rusya’nın Türkiye ile olan angajman kurallarını hiçe sayarak ihlalde

²²⁹“Davutoğlu: Uçağın Düşürülmesi Rusya’ya Karşı Bir Eylem Değildi”, <https://www.karar.com/gundem-haberleri/davutoglu-ucagin-dusurulmesi-rusyaya-karsi-bir-eylem-degildi-56533>, Erişim Tarihi: 28 Nisan,2019.

²³⁰Emirhan Yenişehirlioğlu, Hamide Salha, Sedat Şahin, “Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Rusya’nın Değişen Yüzü ve Bu Değişimin Türkiye Turizmine Etkileri” **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 2, S.3, 2016, s.77-78.

²³¹Rusya s-400 Füzelelerini Suriye’ye Konuşlandırdı, <https://www.ntv.com.tr/dunya/rusya-s-400-fuzelerini-suriyeye-konuslandirdi,q4xvFUui7E2LAWVB1bCDgQ>, Erişim Tarihi: 27 Nisan,2019.

²³²“Rusya Türkmen Dağı’nı Bombalıyor”, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/rusya-turkmen-dagini-bombaliyor-110760.html>, Erişim Tarihi: 27 Nisan,2019.

direnmesi ve Hazar Denizinden Suriye'ye füzeler yollaması, Rusya'nın farklı amaçlarla hareket ettiği düşüncesini akla getirmektedir.²³³

Rus uçağının düşürülmesine müteakip Türkiye'nin NATO'ya başvurması Rusya'yı oldukça rahatsız etmiştir. Rusya- NATO ilişkilerinin Ukrayna krizi sebebiyle zaten gergin olması, Türkiye'nin bu adımının Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin tarafından "sırtımızdan bıçaklandık" sözleriyle eleştirilmesine sebep olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin IŞİD tarafından çıkarılan petrolü kaçak yollar ile pazarladığı iddialarının Rus yönetimi tarafından ortaya atılması, Rusya'nın Türkiye'ye olan tepkisinin bir başka sonucu olarak görülmüştür.²³⁴

Suriye'ye politikalarında farklılığa rağmen Rusya ve Türkiye, bu süreç içerisinde çok sayıda ortak projeyi hayata geçirmiş özellikle ticari alanda işbirliklerini geliştirmiştir. Rusya'ya ait savaş uçağının düşürüldüğü 24 Kasım 2015 tarihinden sonraki yaklaşık sekiz aylık dönem de ise Rusya'nın uygulamaya koyduğu yaptırımlar nedeniyle Türkiye turizm, tarım ve inşaat sektörleri önemli ölçüde zarar görmüştür ve Türk ekonomisi sıkıntılı bir süreçten geçmiştir. Rusya da yaşanan bu kriz döneminden olumsuz etkilenmiş, Rusya Büyükelçisi Andrey Karlov, bu süreçte iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin önemli boyutta zarar gördüğünü ve her iki ülkenin de bu dönemde kaybettiğini belirtmiştir.²³⁵

Gerçekten de Türkiye-Rusya arasında yaşanan uçak krizi ve sonrasında yaşanan olaylar her iki ülke içinde ağır olmuş, turizm ağır darbe almış, Rusya'ya yapılan tarım ürünleri ihracatı son derece azalmış ve Rusya'da bulunan Türk şirketleri büyük sıkıntılar yaşamıştır. Aynı zamanda yaşanan bu kriz, Türkiye'nin Suriye politikasına da darbe vurmuş, ABD ve Rusya'nın PKK/PYD ile işbirliği içine girmesi, Suriye kuzeyinde Kürt özerk bölge oluşumunu hızlandırmış ve Türkiye'nin bekasına karşı bir tehdit haline gelmiştir.²³⁶

Yaşanan bu olaylar, Türkiye-Rusya yakınlaşmasını yeniden gündeme getirmiş, Erdoğan Putin'e gönderdiği mektupta "Düşürülen uçakta hayatını kaybeden pilot

²³³“Rusya Suriye'deki Işid Hedeflerini Hazar Denizi'nden Vurdu”, <https://www.posta.com.tr/rusya-suriyedeki-isis-hedeflerini-hazar-denizinden-vurdu-304803>, Erişim Tarihi: 27 Nisan,2019.

²³⁴ Emre Erşen, “Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya ilişkilerinde Normalleşme Süreci”, **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt 111, S.2, 2016, s.159.

²³⁵“Atılım Üniversitesi'nde İlk Ders Rusya Ankara Büyükelçisi Karlov'dan”, <http://www.milliyet.com.tr/atilim-universitesi-nde-ilk-ders-rusya-ankara-yerelhaber-1570474/>, Erişim Tarihi: 2 Mayıs, 2019.

²³⁶Kılıçarslan, **a.g.e.**, s.35-42.

dolayısıyla üzüntü duyduğunu” belirtmiştir. Daha sonrasında ülke liderleri arasında telefon görüşmesi gerçekleşmiş ve Rusya görüşme sonrasında normalleşmeye giden bir süreci başlatmak adına Türkiye’ye karşı uygulanan turizm ambargosunu kaldıracağını ifade etmiştir.²³⁷

Rusya ile yaşanan bu krizin ardından Türk basınında Rusya- Türkiye arasındaki ilişkiler konusundaki gelişmeler çeşitli haberler ile halka sunulmuştur. Cumhuriyet Gazetesi, “*Gorbaçov’dan Putin’e Rusya’nın Sırları*” adlı kitabın yazarı Cenk Başlamış ile yapılan röportaja sayfalarında yer vermiştir. Bahsi geçen röportajda Cenk Başlamış, “*Putin iktidara geldikten sonra Türkiye’ye “gelin bu bölgeyi birlikte idare edelim” dedi ancak balayı Suriye’de iç savaşla bitti*” yorumunda bulunmuştur. Gazetede Röportajın devamında Başlamış, düşüncelerini şu sözlerle aktarmıştır; “*Tarihte ya rekabet ettiği ya da savaştığı, NATO üyesi Türkiye’yle bu balayının uzun sürmeyeceği belliydi. Uçağın düşürülmesinden sonra yaşananlara bakınca, Türkiye’nin ‘bir ders vermek’ istediğini ama neler olacağı konusunda fikri olmadığını düşünüyorum. Üst düzeydeki yakın ilişki sayesinde tepki sert olsa da birkaç haftada geçecek sandılar. Balayı aslında Suriye’de iç savaş başladığında bitmiş, ama pragmatik bir taktikle bu belli edilmemişti.*”²³⁸

Türk basınından Ortadoğu Gazetesinde ise Rusya- Türkiye arasındaki gerginlikle alakalı eleştirel haberler yapılmıştır. “*ABD-Rusya Tepişiyor, Olan Bize Oluyor*”, “*Dehşet Kapıya Dayandı*” sözleri ile haber okuyucuya manşetten sunulmuştur. Haberin devamında Adalet ve Kalkınma Partisi’nin yanlış politika izlediği ve bu politikaların bedelini sadece Türkiye’nin değil, bölge Müslüman ülkelerinin de ödemek zorunda kaldığı, Rusya’nın dünyaya meydan okuduğu ve bölgedeki sivil yerleşim noktalarında hava saldırıları düzenlediği ve birçok sivil ölümüne neden olduğu yorumu yapılmıştır.²³⁹

Yeni Şafak Gazetesi köşe yazarlarından Abdulkadir Selvi, “Rusya krizi nereye gidiyor” başlıklı yazısında uçak krizi konusunda Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin adımlarını destekleyici yorumlarda bulunmuştur. İlgili yazıda Selvi, “*Türkiye, Ukrayna, Gürcistan ya da Suriye değil. Kendi sınırlarını korumaya muktedir bir ülke. Türkiye muz cumhuriyeti değil. Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Kimse bizden sınır güvenliğimizin ihlal edilmesine sessiz kalmamızı beklemesin” demek suretiyle bunu gayet soğukkanlı bir şekilde*

²³⁷Oytun Orhan, “Türkiye-Rusya Yakınlaşması ve Suriye”, Ortadoğu Analiz, Temmuz-Ağustos 2016, Cilt.8, S: 75, s. 63

²³⁸“Balayı İç Savaşla Bitti”, **Cumhuriyet**, 07.02.2016, s.12.

²³⁹“Dehşet Kapıya Dayandı”, **Ortadoğu**, 10.11.2015, s.1.

ortaya koydu.” Yorumunda bulunmuştur. Ayrıca yazının devamında “*Ankara'da bir yandan Rusya konusunda tedbirler alınıyor diğer yandan da krizin yumuşatılması için yoğun bir çaba var.*” Sözleriyle de Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin yapıcı politika sürdürdüğüne ilişkin vurgu yapmıştır.²⁴⁰

Yaşanan uçak krizinin ardından Rusya'nın Türkiye'den beklentisi özür dilemesi ve tazminat vermesi talebi olmuştur. Türk hükümeti her ne kadar bu konuda kendini haklı bulsa da dönemin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Putin'e bir özür mektubu kaleme almıştır. Tazminat konusu ise daha sonraları bir gündem oluşturmamıştır. Rus uçağını düşüren pilotlar, 15 Temmuz'da Türkiye'de kalkışılan darbe girişimi kapsamında yargılanmışlar, bilerek Türk hükümetini zor durumda bıraktıkları yönünde suçlanmışlardır.²⁴¹

15 Temmuz 2016'da Türkiye'de kalkışılan darbe girişiminin ardından Rusya'nın Türk hükümetini destekleyişi, Rusya ile normalleşme sürecini hızlandıran bir durum olmuştur.²⁴² ABD ve AB ülkeleri, gerçekleşen darbe girişimi sonrasında sessiz kalmış hatta darbe yanlılarını destekler nitelikte açıklamalarda bulunmuşken, Rusya darbe girişimi sırasında Türkiye'nin yanında olduğunu açıklayan ilk ülke olmuştur. Bu gelişme sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan, 9 Ağustos tarihinde Rusya'ya resmi ziyarette bulunmuş, kriz dönemindeki olumsuz gelişmelerin izlerini silmek ve yaptırımların kaldırılması ve işbirliğini geliştirmek konularında görüşmeler yapılmıştır.²⁴³

Yaşanan bu normalleşme süreci, Fırat Kalkanı harekâtında da gözlemlenmiştir. Rusya, bu harekâtın iç savaşı körükleyeceği düşüncesinde olsa da, Türkiye'nin bölgeden kaynaklı oluşabilecek tehditlerden yana endişelerini anladığını ifade etmiştir. Bu süreç içerisinde Rusya, ilişkilerin tekrar bozulmaması ve PYD/YPG'nin ABD ile ilişkilerini geliştirmesi nedeniyle Suriye'deki Kürtlere verdiği desteği geri çekmiş ve bu harekâta karşı gelmemiştir.²⁴⁴ 2016 yılında yaşanan başka bir önemli gelişme ise, Suriye kriziyle ilgili farklı görüşlerde olan Türkiye, İran ve Rusya'nın 20 Aralık 2016 yılında bir araya

²⁴⁰ Abdulkadir Selvi, “Rusya Krizi Nereye Gidiyor”, **Yeni Şafak**, 26.11.2015, s.13.

²⁴¹ Erşen, a.g.m. , s.160-161.

²⁴² Hüseyin Yeltin, Kübra Işık, “Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt3, S.3, 2017, s.47.

²⁴³ “Erdoğan'ın Putin ziyareti Batı'nın sınırlarını bozuyor”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37020467>, Erişim Tarihi: 4 Mayıs, 2019.

²⁴⁴ Hüseyin Yeltin, “Türkiye-Rusya ilişkilerinde normalleşme ve Fırat Kalkanı”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt: 8, Sayı: 77, Kasım-Aralık 2016, s.208-210.

gelerek Moskova Bildirgesini imzalamalarıydı. Bildirgeye göre bu devletler, Suriye Arap Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına, birliğine, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duymakta olduğunu deklare etmiştir.²⁴⁵

Türkiye, 2002 yılında itibaren ortaya koyduğu “Komşularla sıfır sorun politikası ve Stratejik Derinlik anlayışı” çerçevesinde iki ülke ilişkilerinde daha önce hiç yaşanmadığı kadar değişme ve gelişme yaşamıştır. Siyasi, ekonomik ve askeri olarak karşılıklı gelişen ilişkiler Arap Baharı ve sonrasında yaşanan sıkıntılar neticesinde büyük darbeler almıştır. Rus hükümeti ise bölgedeki stratejik çıkarlarını devam ettirmek için rejim hükümetini desteklemeye devam etmiş, 1971 yılından bu yana sahip olduğu Tartus Deniz üssünün sağladığı üstünlük ile Akdeniz'deki varlığını devam ettirmek istemiştir. Suriye krizi boyunca Birleşmiş Milletlerde sahip olduğu veto yetkisini Suriye lehine kullanmış ve Batılı ülkelerin Suriye aleyhine karar almalarını engellemiştir. Krizin başından itibaren Suriye'ye silah ve teçhizat yardımına devam etmiştir. Suriye, bundan sonraki süreçte de Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde belirleyici olmaya devam etmektedir.

4.3. TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

4.3.1. Suriye İç Savaşı Öncesinde Türkiye-İran İlişkileri

Türkiye ve İran, sahip oldukları jeopolitik konumu gereği tarih göç yollarının üzerinde bulunmuş, bunun doğal sonucu olarak ta birçok büyük devlet ve medeniyete de ev sahipliği yapmıştır. Jeopolitik özellikleri nedeniyle stratejik açıdan birbirlerine bağımlı olan Türkiye ve İran, kimi zaman anlaşmazlığa düşseler de belirli bir çizgide ilişkilerini sürdürmüşlerdir.²⁴⁶ Genel olarak iki ülke arasındaki problemlerin ideolojiler, rejimler ve liderler ötesinde, jeopolitik ve jeostratejik sebeplerden kaynaklandığı görülmektedir.²⁴⁷

İki ülke arasında süre gelen rekabet, dönem dönem savaşlara neden olmuştur. İran'da Şii Safevi devletinin kuruluşu ile birlikte iki ülke çıkarları doğrultusunda birbirlerinin zayıf dönemlerini kollamış, ekonomik, siyasi ve dinî sebeplerle karşılıklı mücadelelerini 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürdürmüşlerdir.

²⁴⁵“Kirpi ikilemi: Türkiye ve Rusya ilişkileri”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kirpi-ikilemi-turkiye-ve-rusya-iliskileri>, Erişim Tarihi: 24 Mayıs, 2019.

²⁴⁶ John Calabrese Çeviren: Mustafa Alican, “Türkiye ve İran: İstikrarlı Bir İlişkinin Sınırları” Tarih Okulu Dergisi (TOD) Yıl 8, Sayı XXI, s.598

²⁴⁷ Gökhan Çetinsaya, **Tarihsel Perspektifte Türkiye-İran İlişkileri ve Nükleer Sorun**, SETA Yayınları Rapor No. ST2-706, Ankara, 2016 s.3

20. yüzyılda Türkiye-İran ilişkilerinde, belirli bir çizgide devam eden siyasi ve iktisadi işbirliği boyutu ile Kürtler ve ideolojik meseleler üzerinden oluşan rekabet boyutu ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde, yaşanan gerilimler olsa da ortak stratejik hedefler ve çıkarlar belirgin bir uzlaştırıcı faktör olmuştur.

Cumhuriyet ile birlikte değişim gösteren Türkiye, tüm komşularıyla iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiş ve iki ülke birçok sınır ve güvenlik anlaşmaları imzalamıştır. Batıda Balkan Paketi'nin kurulmasına öncülük eden Türkiye, Doğuda ciddi iş birliği yaptığı ülke İran ile birlikte Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında Sadabad Paketi'nin imzalanmasını sağlamıştır. Bu anlaşma ile birlikte dört devlet, sınırların dokunulmazlığını güvence altına almış birbirlerinin içişlerine müdahaleyi yasaklamış, uluslararası anlaşmazlıklarda karşılıklı görüşmeyi prensip altına almıştır.²⁴⁸

İkinci Dünya Savaşı sırasında ise ilişkiler, her iki ülkenin de kendi iç meselelerine dönmesiyle donma noktasına gelmiştir. 1979 İran İslam Devrimi ile ilişkiler de bozulmaya başlanmış, özellikle İran'ın rejim ihracı ve PKK'ya verdiği destek ilişkileri germiştir.²⁴⁹ 2000'lerin başında başlayan Türkiye'nin yeni Ortadoğu politikasına ve komşularla sıfır politikasına paralel olarak Türkiye - İran ilişkilerinde de oldukça iyimser bir süreç başlamıştır.²⁵⁰ Ancak gelişen bu iyimser tablo Arap Baharı ve Suriye iç savaşı ile birlikte bozulma noktasına gelmiştir.

4.3.2. Suriye İç Savaşı Sürecinde Türkiye-İran İlişkileri

Arap ülkelerinde başlayan halk hareketine İran'ın ilk baştaki yaklaşımı olumlu yönde olmuştur. İslam devrimi sonrasında genellikle Ortadoğu coğrafyasındaki rejimlerle iyi ilişkiler kurmakta zorlanmış olan İran, bu ayaklanmaları, kabul edilebilir bir hareket olarak yorumlamış, hatta "İran İslam Devrimi" ile benzerlik kurmuş ve İslami uyanış hareketi olarak adlandırmıştır.²⁵¹ Arap Baharı, İran açısından, ABD ve Sünni rejimlerin bölgede güç kaybetmesi olarak değerlendirilmiş, desteklenmiş hatta bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Ancak değişim sürecinin Suriye'ye sıçraması ve Suriye'deki Esad rejimini tehdit etmesi, İran'ın bölgede güç kaybetmesi anlamına geleceğinden farklı

²⁴⁸Çetinsaya, a.g.e. , s.3.

²⁴⁹ İlknur Cihangir, İkili Ve Bölgesel Güvenlik Unsurları Ve Türkiye-İran İlişkilerine Yansımaları, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s.109.

²⁵⁰Ali Kemal Aktaş, 2002 Sonrası Türkiye -İran İlişkileri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, Lisans Bitirme Tezi, 2017, s.26.

²⁵¹ Hakkı Uygur, İran ve Arap Baharı, **SETA Analiz**, Sayı 52, s.13, 2012.

değerlendirilmiştir.²⁵² İran açısından, Suriye'deki halkın Arap Baharından etkilenerek rejim değişikliği istemesi kabul edilemez olup, bu kalkışmanın birtakım bölgesel ve uluslararası güçler eliyle İran'a yönelik bir eylem olduğu düşünülmüştür.²⁵³ Bu değerlendirmelere karşılık olarak İranlı yetkililer her platformda İran'ın farklı olduğuna vurgu yapılmıştır. İran'ın Ankara Büyükelçisi Bahman Hüseyinpur, Suriye'ye bir dış müdahalenin bölgeyi karıştıracığı uyarısında bulunarak "*Arap baharı İran'ı vurmaz İran bölgenin en güçlü demokrasilerinden biri. Arap Baharı'nın şimdi de İran'a geleceği söyleniyor. Bu yönde en ufak bir işaret göremezsiniz ülkemizde. Özgürlüklerin bizim kadar geniş kullanıldığı başka bir ülke yok. İran'da bir Mübarek, bir Kaddafi ya da bir Bin Ali görebiliyor musunuz? Hayır. Bunun için Arap Baharı'na ihtiyacımız yok.*" şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.²⁵⁴

Suriye'de yaşanan olayların İran'a dönük bir komplo olduğu yaklaşımına Türkiye'den de destek veren taraflar olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Milletvekili ve emekli Büyükelçi Osman Korutürk, Cumhuriyet Gazetesine verdiği röportajda, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetinin Suriye konusunda uyguladığı yanlış olduğunu iddia ettiği politikalara değinerek, Suriye'de yaşananların Büyük Ortadoğu Projesi'nin "şekil değiştirmiş hali" olduğunu ve ABD'nin bölgeyi "radikal İslam"ın etki alanından çıkarıp, İran'a karşı "ılımlı İslam-Sünni kuşağı" oluşturmak istediğini dile getirmiştir.²⁵⁵

Suriye krizi ile beraber, bölgede önem arz eden iki ülke yeni bir rekabete çekilmiştir. İki ülke arasında birçok problem söz konusu olsa da tarihi geçmiş göz önüne alınarak ekonomik, sosyal, kültürel alanda ilişkiler yürütülmeye çalışılmıştır.²⁵⁶ Hatta Suriye'de yaşanan krizin ilerleyen aşamalarında iki ülke sorunun çözümüne yönelik işbirliği içerisine girmiştir. Bu durum Cumhuriyet Gazetesi'nin 28.11.2013 tarihli "Davutoğlu ve Zarif Ateşkes Konusunda Hemfikir Oldular" başlıklı haberinde şu şekilde ifade edilmiştir: "*Tahran'ı ziyaret eden Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, mevkidaşı*

²⁵²Gülriş Şen, İran ve "Arap Baharı": Bağlam, Söylem ve Siyaset, **Orta Doğu Etütleri**, Ocak 2012,Cilt 3, S. 2, s.101

²⁵³ Melih Kazdal, İran'ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak, **Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1 s.9

²⁵⁴ Suriye'yi Libya Sanmayın, **Cumhuriyet**, s. 4, 18.08.2011

²⁵⁵ Bölgede Bir Kürt Devleti Kourdurulacak, **Cumhuriyet**, s.9, 25.07.2012

²⁵⁶ Metehan Daşdemir, **1979 Devrimi Sonrası İran'ın Türkiye Politikası ve Arap Baharı Etkisi: Rekabet ve İşbirliği**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 294.

Muhammed Cevad Zarif ile yaptığı ortak basın toplantısında, "Cenevre-2 sürecinin başarılı olması İçin Suriye'de göreceli bir ateşkesin sağlanması konusunda İran ile hemfikiriz" dedi. Davutoğlu, Cenevre-2 konferansına kadarki 2 aylık sürece ilişkin bir soruya, "Suriye'de zor kış şartları ile birlikte gittikçe kötüleşen İnsani durum karşısında kayıtsız beklemek mümkün değildir. Bu durum karşısında Cenevre-2 konferansına kadar 2 ay beklemek mümkün değil. Sayıları 2 milyonu geçen Suriyeli mülteciler ile Suriye içerisinde acil insani yardıma muhtaç 5 milyondan fazla kişiye nasıl yardım ulaştırabileceğimiz konusunda Türkiye ve İran olarak ne yapabiliriz bunu konuşuyoruz."²⁵⁷

Arap Baharı ile başlayan toplumsal hareketin Suriye'ye sıçraması, Türkiye ve İran için bölgede etkin olmak adına vermiş oldukları mücadeleyi ön plana çıkarmıştır. İran, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesiyle birlikte bölgedeki etkinlik alanını genişletme imkânı bulmuşken, Türkiye böyle bir fırsatı Arap Baharı ile elde etmek istemiş, ihvancı yönetimlerin iş başına gelmesi ile örnek model ülkenin Türkiye olarak alınabileceği hesaplamıştır.²⁵⁸ Konu hakkında Cumhuriyet Gazetesinde yer alan habere göre, Wall Street Journal gazetesine konuşan Suriye Ulusal Konseyi Başkanı Burhan Galyun, İran türü bir İslamcı devletin Arap dünyasında yenilgiye uğradığını belirterek İslami hareketlerin artık Türkiye'yi örnek aldıklarını söylemiştir.²⁵⁹

İran, ABD'nin Irak'ı işgali ile başlayan süreçte oluşan kargaşa ve güç boşluğunu, Şii nüfusunu kullanarak kendi etki alanına çevirmiş, 1979 İslam devriminden itibaren ittifak içinde olduğu Suriye rejimine karşı etkinliğini artırmış ve Şii politikası için etkin bir koridor oluşturmayı başarmıştır.²⁶⁰ İran için, Esad rejiminin kaybedilmesi, mezhep ekseninde oluşturulan tarihi ittifakın kaybolmasına ve Sünni ülkelerce kuşatılarak İran'ın yalnız kalması anlamına gelmektedir. İran kendi çıkarlarını, Ortadoğu'daki manevra kabiliyetini korumak istemekte, bunun için de Suriye'de ki Esad rejimine destek olmaktadır.²⁶¹ BİLGESAM tarafından hazırlanan rapora sayfalarında yer Cumhuriyet Gazetesi "Türkiye'ye Faturası Ağır Oldu" başlıklı haberinde konu hakkında şu ifadelere yer vermiştir: "En kötü senaryo: Türkiye açısından en olumsuz sonucu doğurabilecek süreçler Suriye'nin parçalanması şeklinde öngörülen senaryo, Baas rejiminin ayakta

²⁵⁷ "Davutoğlu ve Zarif Ateşkes Konusunda Hemfikir Oldular", **Cumhuriyet**, s. 4, 20.11.2013

²⁵⁸ Muhsin Yılmaz, **Suriye Krizi Ekseninde Türkiye-İran İlişkileri**, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015, s.25.

²⁵⁹ Esad'a Kaçış Teklifi, **Cumhuriyet**, s. 5, 03.12.2011.

²⁶⁰ Daşdemir, a.g.e., s.294.

²⁶¹ Ümit Özdağ, **Küçük Orta Doğu Suriye**, Kripto Basım Yayım Dağıtım, 1. Baskı, Ankara 2012, s.217.

*kalması senaryosudur. Bu durum Ortadoğu’da Kürt meselesini bölgeselleştirebilir. Ortadoğu’da Sünni-Şii gerilimine zemin hazırlayabilir. İran liderliğindeki Şii blok karşısında Suudi Arabistan ve Katar öncülüğünde bir Sünni blok belirebilir. Türkiye böyle bir durumda Sünni-Şii geriliminde taraf olmaktan kaçınmalı, Sünni blok içinde Şii bloka karşı bir duruş sergilemekten uzak durmalıdır.”*²⁶²

İran ve Suriye’yi, başta Batı tehdidi, mezhepsel yakınlaşma, tarihsel süreçte verilen karşılıklı destek olmak üzere birbirine yaklaştıran birçok sebep olması, iki ülkenin ittifakını güçlendirmektedir. Suriye’de yaşanan kriz bu güçlü ittifakı test etmekle beraber, özellikle İran’ın Suriye’ye verdiği desteği ön plana çıkarmıştır. İran, her platformda Suriye karşı yapılabilecek herhangi bir dış müdahaleye karşı olduğunu belirtmekte²⁶³, aksine bir durumda her türlü yola başvuracağını diplomatik yollarla ifade etmektedir.²⁶⁴

Suriye’de, Esad rejiminin devrilmesi ve olası bir Sünni rejiminin iş başına gelmesi, bölgede İran’ın güç kaybetmesine neden olabilecektir. Suriye, İran için, bölgesel coğrafya için üst, İsrail başta olmak üzere müttefikleri olan ABD ve Batı’ya karşı tampon bir bölge olma özelliğini taşımaktadır. İran, Bahreyn’de başlayan halk hareketleri karşısında rejimi destekleyen Suudi rejimini keskin bir dille eleştirirken Suriye’de mevcut rejimi desteklemiştir. İran’ın farklı ülkelerde gelişen aynı olaya farklı yaklaşımı, İran’ın Arap Baharına tamamen ideolojik eksenli yaklaşmakta olduğunu göstermektedir.²⁶⁵

Genel olarak Arap Baharına özellikle de Suriye’de yaşanan toplumsal halk hareketine karşı farklı tutum sergileyen Ankara ve Tahran, birbirlerinin bu konudaki dış politikalarını da eleştirmektedir. Türkiye eleştirilerini, devlet örgütlenmesinin yok olduğu demokratik, çoğulcu bir altyapı reformunun mümkün olmadığı bir ortamda, barışın ve sivil halkın korunması için katliam yapan rejimlerin desteklenmemesi gerektiği yönünde yaparken İran tarafı Türkiye’yi batının Truva atı rolünü kabul etmemesi, Siyonist oyunlara gelmemesi gerektiği yönünde eleştirmiştir.²⁶⁶”Cumhuriyet Gazetesine yansıyan haberde bu husus şu şekilde dile getirilmektedir. “*İran Meclisi Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu Başkanı Alaaddin Burucerdi, “Türkiye’nin Suriye’de isyancıları, teröristleri*

²⁶² “Türkiye’ye Faturası Ağır Oldu”, *Cumhuriyet*, s.6, 02.12.2012.

²⁶³ Bayram Sinkaya, “İran’ın Suriye Stratejisi”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2017 s.58.

²⁶⁴ Bayram Sinkaya, “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 33, 2011, s.46.

²⁶⁵ Damla Kocatepe, “Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması”, *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, İran Özel sayısı, 2017 s.86.

²⁶⁶ Daşdemir, a.g.e., s.296-299.

desteklemeyi sürdürmesinin Müslüman dünyasında birçok sorun yarattığını” söyledi. İran meclisinin sitesi ICANA’nın haberine göre Burucerdi “Türkiye’nin Suriye politikaları bu ülkede binlerce masum sivilin ölümünün arkasındaki ana neden olarak görülmeli... Müslüman dünyası Türkiye’nin Suriye tutumundan dolayı utanç içinde” dedi. Türkiye’nin Suriyeli muhaliflere verdiği desteği PKK örneği ile eleştiren Burucerdi “Suriye yönetiminin silahlı muhaliflere karşı uyguladığı politika yanlışsa o zaman Ankara’nın da silahlı PKK’lileri hava ve füze saldırılarıyla öldürmesi yanlıştır” ifadesini kullandı. Yine ICANA’nın haberine göre, İran Meclisi Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komisyonu üyesi Rıza Muhzeni Sani, “Ankara’nın Suriye’ye yönelik yanlış politikalarının kurbanının Türk halkı” olduğu yorumunu yaptı. Sani, “ABD tarafından ve değişime karşı olan Arap yönetimlerin desteğiyle, Ankara Suriye’de mezhep çatışmasını kızıştırmaya çalışıyor” dedi.’’²⁶⁷

Türkiye ve İran’ın ilişkileri, kültür, ekonomi, siyasi ve güvenlik alanlarında Suriye olaylarından oldukça etkilenebilecek bir konumdadır. Fakat halen, iki ülkenin ilişkileri, karşılıklı iş birliği anlaşmalarıyla gelişim sürecini devam ettirmektedir. Suriye’deki olayların seyri bu işbirliğin devamlılığını, belirleyecek bir etken olarak görülmüştür. Sınırımızdaki bu kriz Suriye-Türkiye ikileminde ciddi ekonomik sıkıntılar oluşturmakla beraber, İran-Türkiye ilişkilerinde krizin sekizinci yılına kadar ekonomik sıkıntılar oluşmasını sağlamamış, yeni anlaşmalar ile de süreklilik sağlanmıştır.

Türkiye, ekonomik çarklarının devamını sağlayabilmek için İran’ın yer altı kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Bundan dolayı Suriye’deki krizin İran ile olan ilişkilerini etkilemesine mahal vermemek istemiştir. İran’da Türkiye’yi aynı sebeplerden önemli görmüş, Türkiye’den yapılan ihracatın öneminden dolayı Türkiye ile ilişkilerinin devamını yeğlemiştir. Türkiye İran için Batı’ya açılan bir kapı olarak görülmüş, bu anlamda İran’ın gözünde önemini daima sürdürmüştür.²⁶⁸

İran ile Türkiye’nin ekonomik çıkarlar ile birlikte başka ortak menfaatleri de vardır. Suriye krizi bağlamında Türkiye ve İran iki farklı politikalar yürütse de, bölgedeki Kürt oluşumu iki ülkeyi iş birliğine sevk etme durumunda kalmıştır. Özerk bir Kürt devletinin oluşturulması, iki ülke için de sakıncalı bulunup kabul edilmemesi gereken bir durumdur.

²⁶⁷ “İran’dan Sert Çıkış”, **Cumhuriyet**, s.7, 15.03.2013.

²⁶⁸ Daşdemir, **a.g.e.**, s. 315-316.

Bu gelişme doğrutusunda atılacak adımlar, her iki ülkenin de sorunlarına rağmen, ortak bir zeminde buluşmasını sağlayacağı yorumlarına sebep olmuştur.²⁶⁹

²⁶⁹ a.g.e., s. 312.

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca birçok büyük medeniyete ev sahipliği yapan Ortadoğu, sahip olduğu yeraltı zenginlikleri, dini ve kültürel çeşitliliği açısından günümüzde de önemini korumaktadır. Bölgede yer alan Suriye ise etnik yapısı ile bir anlamda bölgenin minyatürize edilmiş halidir.

2000’li yıllardan önce Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkileri genel olarak Hatay meselesi, su ve terör konuları şekillendirmiştir. Suriye, Hatay konusunda Türkiye’yi işgalci olarak görmüş, Fırat ve Dicle Nehirlerinde hak iddia etmiş ve bunlara karşılık Türkiye’ye karşı terör kozunu kullanmıştır. Uzunca bir süre PKK terör örgütü liderine ülkesini açan Suriye rejimi, örgüt için istihbarat ve lojistik destek olmak üzere her alanda destek olmuştur. 1995 yılı sonrasında, Türkiye Suriye’nin politikalarına karşı sert tepki vermiş, iki ülke savaşın eşiğine gelmiştir. 1998’te Suriye’yle imzalanan Adana Mutabakatı Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

2000 yılının devamında başlayan Beşar Esad dönemine paralel şekilde Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi’nin iktidara gelmesi iki taraf için de ilişkilerde yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi’nin dış politikada yeni girişimlerde bulunmasını sağlayan kişi, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu olmuştur. Davutoğlu, “stratejik derinlik doktrini” kapsamında dış politikada Türkiye’nin “merkez ülke” işlevini ortaya koymayı hedeflemiş, “komşularla sıfır sorun” hedefi çerçevesinde Türkiye’yi dış politika hedeflerine yöneltmeye yöneldiğini ifade etmiştir.

Komşularla sıfır sorun stratejisi kapsamında, Türkiye’nin yürüttüğü dış politika, kısa sürede, komşu devletlerle ekonomik, askeri, siyasi ve diğer konularda yakın ilişkilerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Birçok ülke için söylenebileceği gibi Türkiye-Suriye ilişkileri de Adalet ve Kalkınma Partisi’nin ilk 8 yıllık döneminde en verimli dönemini geçirmiştir denebilir. 2004 yılında Beşar Esad’ın Türkiye ziyareti zamanında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması ve Asi Nehri üzerine yapılmaya başlanan dostluk barajı yıllar boyu iki ülke arasında en büyük sorunların çözümü açısından önemli bir adım olmuştur. Gelişen ilişkiler devamında 2009 yılında gerçekleşen karşılıklı ziyaretler ve devamında imzalanan “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Anlaşması”, Türkiye ve Suriye arasında tarihin en kapsamlı iş birliği olmuştur.

2010 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da, halkların özgürlük ve refah yaşam talepleri “Arap Baharı” denilen ayaklanmalara yol açmıştır. Tunuslu bir gencin kendini yakmasıyla ateşlenen ve bir domino etkisi şeklinde kısa sürede Tunus, Mısır, Libya, Ürdün, Yemen, Bahreyn gibi ülkeleri etkisi altına alan olaylar, demokratikleşmenin ve dönüşümün dile getirildiği en büyük halk hareketlerinden birisi olarak tarihe geçmiştir. Bir süre sonra Suriye’ye sıçrayan olaylar, ülke içerisinde ilk etapta şiddet sarmalına, zamanla bir iç savaşa dönüşmüş ve etki alanını genişleterek uluslararası bir kriz halini almıştır. Arap Baharı olaylarında, her ülkenin kendi ulusal dinamikleri, etnik kökeni, siyasal ve kültürel farklılıkları gelişen olayların etkisine yön vermiş, Suriye’deki olaylar ise en sert çatışmalara sahne olmuştur. Ortadoğu’nun minyatür halini temsilen heterojen bir yapıya sahip Suriye’de azınlığın iktidarında uzun yıllara varan sorunların çözülebileceği beklentisi ile başlayan olaylara rejimin tepkisi sert olmuştur. Suriye’deki olayların uzun sürmesi ve şiddetli olmasının en büyük nedeni, rejimin hayatta kalma savaşı adına tüm gücünü ve kapasitesini ortaya koyması ile birlikte uluslararası güçlerin Suriye’deki çatışma ortamını “vekâlet savaşı” na dönüştürmeleri olarak söylenebilir.

Olayların Suriye’de baş göstermesi Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkileri derinden etkilemiştir. Türkiye, Esad rejimi ile gelişen olumlu ilişkiler temelinde, Suriye’de başlayan olaylar karşısında ilk aşamada bekle-gör politikası uygulayarak sessizliğini korumuş, olayların Suriye’nin geneline yayılması ve şiddet eğilimlerinin artması sonucu Esad rejimini reform yapma konusunda uyarmıştır. Türkiye, Esad rejimi ile reform çağrılarında uyması ve göstericilere uyguladığı sert müdahalelere son vermesi için farklı düzeylerde birçok defa temaslarda bulunmuştur. Ancak Esad rejiminin reformlar konusunda yavaş davranması ve halkına karşı uyguladığı şiddeti artırması, Türkiye’nin zaman içerisinde tavır değişikliğine gitmesine neden olmuştur. Çünkü Suriye’de cereyan eden her türlü olay bir şekilde Türkiye’yi etkilemektedir. Türkiye tüm bu yaşanan gelişmelerden sonra, daha önce iyi ilişkiler kurduğu Esad rejimini karşısına alarak, Suriye halkının yanında olmayı tercih etmiştir. Bu aşamadan sonra iki ülke arasındaki ilişkiler kopmuştur.

Türkiye’nin, Suriye’de yaşanan olaylar karşısında politikalarını muhaliflerden yana değiştirmesinin en büyük nedeni diğer ülkelerde olduğu gibi Esad rejiminin de kısa süre içerisinde değişeceği beklentisi olmuştur. Bu beklenti paralelinde, Suriye’de olası yeni yönetim üzerinde söz sahibi olmayı ve etkili bir iletişim sağlamayı istemiş olsa da durum farklı ilerlemiş, Suriye’nin bu anlamda Ortadoğu’nun başka ülkelerinden farklı görüldüğü

zaman içinde anlaşılmıştır. Giderek büyüyen olayların ardından birçok Suriyeli başta Türkiye olmak üzere başka ülkelere göç etmek durumunda kalmışlardır. Birçok kişi ise yaşanan olaylarda hayatını kaybetmiştir. Geline noktada, Suriye’de süregelen durum bu aşamada bölgesel bir mesele olmaktan çıkmış, olaylara ABD, İran ve Rusya’nın da dâhil olması ile birlikte küresel bir mesele olmuştur.

Türkiye’nin “Arap Baharı” olaylarında Suriye merkezli Ortadoğu politikasının değişkenliğine ya da “başarısızlığına” neden olan en büyük etken, Suriye politikaları kurgulanırken Rusya, İran ve Çin gibi bölge üzerinde özellikle de Suriye üzerinde çok önemli beklentileri/hedefleri olan ülkelerin varlığını çok iyi hesaplayamaması olduğu fikirler mevcuttur. Özellikle 2015 yılından itibaren Rusya’nın sürece hem ekonomik hem de askeri olarak müdahil olması Suriye’de tüm dengelerin değişmesine neden olmuştur.

11 Eylül terör saldırılarını bahane ederek dünyanın hamiliğine soyunan ve tüm terör odaklarını yok etme politikası ile özellikle Ortadoğu üzerinde hâkimiyet kuran ABD, bölgenin petrol kaynaklarını elde edebilmek ve İsrail’in güvenliği sağlamak adına, “üretmiş” birçok çatışma ortamını fırsat olarak değerlendirmiştir. Arap Baharını birçok Batılı ülke gibi olumlu karşılayan ABD, halk tarafından düzenlenen eylemlere destek vererek bölgede demokratik değişimlerin yaşanmasına yardımcı olmuştur. Suriye’de başlangıçta benzer bir politika izleyen ABD, Esad rejiminin halkına uyguladığı şiddet olaylarını bahane ederek çok defa askeri müdahale seçeneğini ortaya koymuş ve Esad rejimine iktidarı bırakması yönünde çağrılarda bulunmuştur.

Suriye’de 2014 yılında IŞİD’in ortaya çıkışı ve askeri imkânlarını güçlendirerek geniş bir alana yayılması, ABD’nin Suriye olaylarına bakış açısını değiştirmiştir. Bu aşamadan sonra, ABD’nin Irak ve Ortadoğu’da 2003 sonrası oluşturduğu siyasal düzene karşı önemli bir tehdit oluşturmaya başlayan IŞİD’in durdurulması ve mağlup edilmesi ABD için öncelikli hale gelmiştir.

Suriye politikalarına dönük olarak Türkiye ile ABD arasındaki farklı bakış açılarının geliştiği dönem Suriye iç savaşının ilerleyen zamanlarıdır. ABD’ nin, Suriye’de gelişen olayları terör olarak nitelendirmesi ve önceliğini IŞİD tehdidini yok etmeye vermesi, bu amaç doğrultusunda Suriye’nin kuzeyinde PKK terör örgütünün uzantısı olan YPG - PYD ile işbirliğine girmesi, Türkiye’nin Esad rejiminin gitmesi üzerine kurguladığı Suriye politikası ile ayrışmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra Türkiye’nin sınır güvenliği

hususundaki hassasiyetleri ABD ve batılı ülkeler nezdinde çok önemsenmemiş, bu durum Türkiye cephesinde “ihmal edilmişlik” ya da “ihnet” algılarının oluşmasına neden olmuştur.

ABD'nin askeri ve diplomatik olarak, Türkiye'nin güvenlik kaygılarına cevap verecek şekilde Suriye krizine müdahil olmaması hatta tam tersine “İŞİD ile mücadele” adı altında terör örgütü YPG'ye silah ve mühimmat yardımı yapmaya devam etmesi ve aynı zamanda binlerce askerini eğitmesi gibi konular, Türkiye'nin radikal kararlar almasına neden olmuştur. Bu sürecin sonucunda Türkiye, sınır güvenliğini sağlamak ve PKK-YPG-PYD terör örgütünün Suriye'nin kuzeyinde bir koridor oluşturarak Akdeniz'e açılmasını engel olmak üzere Fırat Kalkanı Harekâtını başlatmıştır. Türkiye'nin yürüttüğü bu askeri operasyon ABD tarafından olumsuz karşılanmış, her fırsatta bu operasyonun durdurulması yönünde çağrıda bulunmuştur.

Bölgedeki dengeleri değiştiren bir diğer önemli gelişme ise Rusya'nın Suriye'deki olaylara müdahil olmasıdır. Genel olarak bakıldığında, Rusya'nın Suriye Krizi'nin başlamasıyla birlikte izlediği politika iki döneme ayrılmaktadır. 2011–2015 yılları arasında Rusya Suriye'yi daha çok siyasi ve ekonomik olarak desteklerken 2015 yılından itibaren askeri gücü ile de desteklemiş, Suriye'deki savaş ortamının yeni aktörü olarak boy göstermiştir.

Sovyetlerden bu zamana Suriye ile yakın ilişkiler yürüten Rusya'nın Suriye'de hem ekonomik hem de askeri birçok çıkarı bulunmaktadır. Özellikle Akdeniz kıyısında yer alan Tartus Limanı, Rusya'nın iç savaşa askeri olarak müdahil olmasının en büyük nedenidir. Tarih boyunca, boğazlar üzerinden uluslararası sulara açılmayı hedefleyen Rusya, bu hedefine Tartus Limanı üzerinden ulaşmıştır. Rusya'nın sürece dâhil olmasının diğer bir önemli nedeni ise ABD' nin bölge üzerinde kuracağı hâkimiyetin engellenmesidir.

2011 – 2015 yılları arasında Rusya, Suriye'ye dönük siyasi desteğini Birleşmiş Milletler genel Kurulunda sahip olduğu veto yetkisini kullanarak yapmıştır. Özellikle Türkiye ve ABD'nin Suriye'ye dönük yaptırım tekliflerini veto ederek Esad rejiminin ayakta kalmasına destek olmuştur. 2015 yılından itibaren ise bu desteğini askeri olarak ta ortaya koymuştur.

Suriye krizi sürecinde, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler NATO Patriot füze savunma sistemlerinin Suriye sınırına kurulması ile gerilme dönemine girmiştir. Rusya bu

gelişmeyi kendisine yöneltilen bir tehdit olarak algılamıştır. 24 Kasım 2015 tarihinde Türk hava sahasını ihlal eden bir adet Rus savaş uçağının Türk jetleri tarafından düşürülmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin neredeyse tamamen kopmasına neden olmuştur. Bu olaydan sonra Rusya Türkiye'ye karşı bir dizi ekonomik yaptırımlar uygulamış, Suriye'nin Türkiye sınırına S-400 füze savunma sistemlerini kurarak Türkiye'nin manevra alanını daraltmıştır.

İran tarafında, ABD ve Sünni rejimlerin bölgede güç kaybetmesi olarak değerlendirilen Arap Baharı, ilk aşamada olumlu karşılanmış hatta desteklenmiştir. Ancak değişim sürecinin Suriye'ye sıçraması ve Suriye'deki Esad rejimini tehdit etmesi, İran'ın bölgede güç kaybetmesine neden olacağı için farklı yorumlanmıştır. İran'ın Suriye'yi bir kalkan olarak gördüğüne yönelik yaklaşımlar vardır. Bu görüşlere göre, başta ABD olmak üzere, Batının olası tehdidinde Suriye son kale konumundadır. Suriye'nin düşmesi demek en kısa zamanda İran'a sıra geleceği anlamını taşımaktadır.

Suriye krizi, Türkiye ve İran için bölgede etkin olmak için vermiş oldukları mücadeleyi ön plana çıkarmıştır. İran, ABD'nin Irak'ı işgali ile başlayan süreçte oluşan kargaşa ve güç boşluğunu, Şii nüfusunu kullanarak kendi etki alanına çevirmiş, 1979 İslam devriminden itibaren ittifak içinde olduğu Suriye rejimine karşı etkinliğini artırmış ve Şii politikası için etkin bir koridor oluşturmayı başarmıştır. İran için, Esad rejiminin kaybedilmesi, mezhep ekseninde oluşturulan tarihi ittifakın kaybolmasına ve Sünni ülkelerce kuşatılarak İran'ın yalnız kalması anlamına gelmektedir. İran kendi çıkarlarını, Ortadoğu'daki manevra kabiliyetini korumak istemekte, bunun için de Suriye'de ki Esad rejimine destek olmaktadır. Türkiye ise İran'ın ABD tarafından Irak'ı işgali ile başlayan süreçte elde ettiği fırsatı Arap Baharı ile elde etmek istemiş, İhvanlı yönetimlerin iş başına gelmesi ile örnek model ülkenin Türkiye olarak alınabileceği hesaplamıştır.

Suriye'de yaşanan iç savaşa karşı tutum sergileyen Türkiye ve İran, birbirlerinin bu konudaki dış politikalarını da eleştirmişlerdir. Türkiye, Esad rejiminin halkına uyguladığı şiddeti referans alarak reformlara ihtiyaç olduğunu ve rejimin değişmesi gerektiğini vurgulayıp İran'ı eleştirirken, İran, Türkiye'yi Siyonist sistemlere destek olmakla eleştirmiştir. Suriye'nin durumu, iki ülkeyi de birçok alanda, etki altına alabilecek durumdadır. Ancak güncel durumda, iki ülkenin ilişkileri, karşılıklı iş birliği görüşmeleri ile sürdürülmektedir. Türkiye'nin, ekonomik çarklarını devam ettirebilmek için İran'ın yeraltı kaynaklarına ihtiyaç duyduğuna yönelik fikirler mevcuttur. Bu görüşe göre, Türkiye,

Suriye'deki krizin İran ile ilişkilerini etkilememesini istemiştir. İran'da aynı şekilde Türkiye ile olan ihracatından dolayı ilişkilerin bozulmasını göze almamıştır. Türkiye, İran için Batıya açılan bir kapı olarak görülmüştür. Diğer yandan bölgede oluşacak bir Kürt Özerk bölgesi her iki ülkenin de etnik sebeplerle istemeyeceği bir durumdur. Her ne kadar Suriye iç savaşı sürecinde Türkiye ve İran karşı kutuplarda gibi görünse de, iki ülkenin tarihsel süreci ve birbirlerine olan karşılıklı çıkarları nedeniyle aralarındaki ilişkinin bitme noktasına gelmeyeceği düşünülmektedir.

Olayların Suriye'de yaşanmasına rağmen, Suriye dışında birçok ülkenin müdahil olması, çözüm arayışlarını zorlaştırmaktadır. Ayrıca kendi çıkarları doğrultusunda Suriye'deki mevcut kaos ortamının devam etmesini isteyen ülkelerde bulunmaktadır. Vekalet savaşlarının da yaşandığı Suriye'de durum gün geçtikçe daha karmaşık hale gelmektedir. Bu nedenlerden dolayı Suriye iç dengelerinde hızlı değişimlerin olduğu ve buna paralel olarak Türkiye'nin Suriye politikalarında da hızlı değişimlerin yaşandığı ve krize müdahil olan diğer ülkelerle ilişkilerinin ise inişli-çıkışlı olduğu görülmektedir. Sonuç olarak, Suriye'de devam eden krizden ekonomik, siyasi ve güvenlik açısından en çok etkilenen ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Başta sınır güvenliği olmak üzere Türkiye'nin hassasiyetleri doğru olmakla birlikte sürecin daha iyi yönetilmesi gerektiği de birçok görüşün ortak noktasıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Armaoğlu, F. (1994). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (10. Baskı). Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Başar, C. (1996). Terör Dosyası ve Suriye. Mersin: İnaf Yayınları.
- Dağ, A. E. (2013). Suriye Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü, İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı Araştırma ve Yayınlar Birimi.
- Değirmencioğlu Yıldız, B. (2016). John Locke'un İhtilal Teorisi Bağlamında Arap Baharı Sürecinin Değerlendirilmesi (1.Baskı). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Demir, S., Bingöl, O. (2017). Yeni Orta Doğu Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları. Ankara: Barış Kitap.
- Karal, E. Z. (1996).Osmanlı Tarihi, İkinci Meşrutiyet Ve Birinci Dünya Savaşı (1908-1918), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Fayda, M. (2011). Hulefay-ı Raşidin Dönemi-I (Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer), Editör: Küçükkaşçı, M.S. , İslam tarihi ve medeniyeti I, TC. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, s.99-121.
- Gerges, F. A. (2014). Çev: Saylık, M.İ., Demirtaş,T., Yeni Ortadoğu Arap Dünyasında Protesto ve Devrim,İstanbul: İyidüşün Yayınları.
- Haim, R. B. (2008) İsrail Hakkında Gerçekler. Kudüs: Keter Pres.
- Harp Akademileri (1994). Türkiye, Suriye İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, İstanbul: Harp Akademileri Yayınları.
- Kurşun, Z., Kavas, A., Hut, D. Ve Dağ, A. E. (2013). Modern Ortadoğu Tarihi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Kurubaş, E. (2014). Arap Baharında Türk Dış Politikası ve Türkiye'nin Ortadoğu'daki Konumuna Etkisi,Uluslararası 1. Ortadoğu Sempozyumu Bildirileri. Ankara.
- Özdağ, Ü. (2012). Küçük Orta Doğu Suriye (1. Baskı). Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.
- Pehlivanoglu, A.Ö. (2004). Ortadoğu ve Türkiye. (1. Baskı). İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Telci, İ. N. (2018). Mısır Devrim Ve karşı Devrim. İstanbul: SETA, Turkuvaz.
- Yavuz, C., Erdurmaz, S. (2012). Arap Baharı ve Türkiye (1.Baskı). Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yılmaz, T., Şahin, M. (2004). Ortadoğu Siyasetinde Suriye (1.Baskı). Ankara: Platin Yayınları
- Yılmaz, T., Şahin, M. (2004). Ortadoğu Siyasetinde Suriye. Ankara: Platin Yayınları.

Makaleler

- Ağır, O., Sezik, M. (2015). "Suriye'den Türkiye'ye Yaşanan Göç Dalgasından Kaynaklanan Güvenlik Sorunları", Birey Ve Toplum, 5(9), 95-123.
- Akal, M.(2008). "Ortadoğu Sınır Ülkeleriyle Dış Ticaret Yoğunlaşması ve Yapısal Değişim", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2) , 271-296.

- Akbaş, Z. (2012). "Ortadoğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 3(1), 51-73.
- Akgüller, H., Tarcan, B., Işık, K. (2018). "Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası", Econdor International Academic Journal, S.2, 250-271.
- Altundeğer, N., Yılmaz, M.E. (2016). "İç Savaştan Bölgesel İstikrarsızlığa: Suriye Krizinin Türkiye'ye Faturası", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1). 289-301.
- Altunışık, M.B. (2013). "Ortadoğu'da Bölgesel Düzen ve "Arap Baharı", Ortadoğu Analiz, 15(53), 71-78.
- Arıdemir, H., Turhan, A.(2013). "Arap Baharı Kapsamında Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yaşanan Sürekliliğin Değerlendirilmesi", 11. Uluslar Arası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi, Haziran.
- Ataman, M., Kuşçu, Y. (2012). "Suudi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler", Alternatif Politika, 4(1), 1-26.
- Bayer, D. (2018). "Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Krizlerin Müttefiklik İlişkileri Açısından Değerlendirilmesi: İlişkilerin Geleceğine İlişkin Düşünceler", Journal Of Social And Humanities Sciences Research, 5(18), 462-475.
- Benek, S. (2016). "Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı", Gaziantep University Journal of Social Sciences, S.15, 171-192.
- Bozkurt, A.(2013). "Türkiye'nin Libya Olaylarında İzlediği Politikayı Realizmin İnsan Doğası, Güç ve Ahlak Tanımları Üzerinden Açıklamak",Gümüşhane üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, S.7, 1-23.
- Calabrese, J. (2015). Çeviren: Alican, M., "Türkiye ve İran: İstikrarlı Bir İlişkinin Sınırları" Tarih Okulu Dergisi (TOD), 8(21), 597-622.
- Coşkun, B. B. (2012). "Arap Baharının Gölgesinde İsrail-Filistin Sorunu ve Türkiye- İsrail İlişkileri", Ortadoğu Analiz, 4(42), 28-34.
- Çelik, A.H. (2015). "Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 6(2), 34-53.
- Çetinsaya, G. (2016). "Tarihsel Perspektifte Türkiye-İran İlişkileri ve Nükleer Sorun", SETA Yayınları Rapor No. ST2-706, Ankara.
- Çopuroğlu, Ö., Karpuzcu, T. (2017). "Krizlerin Yön Verdiği Türk- Rus İlişkilerine Uçak Krizine Kadar Analitik Bir Bakış:2004-2016", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(2), 465-483.
- Dilek, M. S. (2017). "Rusya Federasyonu- Suriye İlişkilerinin Temelleri", Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(2), 58-82.
- Duman, O.Ö. (2007). "Lübnan'da Maruni Dürzi Çatışmaları ve Osmanlının 19. Yüzyıl Orta-Doğu Siyaseti", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(8), 1-10.
- Efeğil, E. (2016). "AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri" Gazi Akademik Bakış, 9(18), 45-58.

- Efegil, E. (2016). "AK Parti Hükümetinin Orta Doğu Politikası ve ABD Yönetimi ile Batılı Uzmanların Eleştirileri" *Gazi Akademik Bakış*, 9(18), 45-58.
- Ekşi, M. (2016). "Ak Parti Döneminde Ortadoğu'da Türk- Amerikan İlişkilerinin Jeokültürel Eksen: İslami Kimlik", *Akademik Bakış*, 9(18), 59-77.
- Ergün, C. (2017). "Emeviler ve Osmanlı Devleti Yönetimi Altında Şam: Bir İslam Şehri Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 380-388.
- Erşen, E. (2016). "Suriye Sorunu Gölgesinde Türkiye-Rusya ilişkilerinde Normalleşme Süreci", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 153-171.
- Ertekin, B. A. (2012). "Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap Baharındaki Rolü", *Bilge Strateji*, 4(7), 131-163.
- Erten, M. E. (2017). "Türkiye Suriye Sınırı Hava Sahasında Türkiye'nin Uyguladığı Angajman Kuralları", *EÜHFD*, 12(1). 91-111.
- İkiz, A.S. (2015). "Arap Baharının Kelebek Etkisi: Batı Dünyasında Beklenen Gelişmeler", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S.35, 54-75.
- İlyas, G. (2013). "Sultan Melik şah Zamanında Suriye Üzerinde Selçuklu-Fatımi Mücadelesi", *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 92-108.
- Kafalı, M. (1973). "Suriye Türkleri", *Töre Dergisi*, İstanbul, Şubat, S.21, 32-36.
- Kalaycı, R., Gürler, R.T. (2015). "İrak 2014", *Ortadoğu Yıllığı*, S.10, 13-36.
- Kap, D. (2015). "AB ve Türkiye'nin IŞİD ve Yabancı Savaşçılarla Mücadele Politikası", *İktisadi Kalkınma Vakfı*, S.108, 1-17.
- Karahan, H. (2014). "Türkiye-İrak Ekonomik İlişkileri, IŞİD ve Ötesi", *Seta Perspektif*, S.56, 1-6.
- Karakoç, E. (2009). "Atatürk'ün Hatay Davası", *Bilig/yaz*, S.50, 97-118.
- Kazdal, M. (2018). "Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi Türkiye- Rusya İlişkileri (2002-2017): Dış Politikada Çatışma ve İşbirliği", *Journal Of Awareness*, 3(2), 51-62.
- Kazdal, M. (2018). "İran'ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak", *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-15.
- Kemiksiz, N. (2016). "Filistin Sorunu", *Akademik Orta Doğu*, 11(1), 133-179.
- Kocatepe, D. (2017). "Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması", *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, İran Özel sayısı, s.67-101.
- Köse, H.Ö. (2012). "Ortadoğu'da Değişen Dengeler ve Türkiye'nin Konumu", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, İstanbul, S.25, 129-154.
- Köylü, M. (2018). "Suriye, PYD/YPG Yapılanması ve Zeytin Dalı Harekatı", *ASSAM*, S.11, 70-76.
- Mercan, M. H. (2010). "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim", *Akademik Ortadoğu*, 4(2), 103-118.
- Molla, A. (2013). "Soğuk Savaş Sonrası Körfez krizleri ve Türkiye- ABD- NATO İlişkileri", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, S.11, 29-45.

- Mutlu, Ş. (2007). Beyrut Vilayetinde Amerikan Misyoner Okulları ve Suriye Protestan Koleji, Tarih Dergisi, İstanbul, S.46, 107-128.
- Oğuzlu, T. (2011). "Arap Baharı Ve Yansımaları", Ortadoğu Analiz, 3(36), 8-16.
- Orhan, D.D. (2013). "Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği", Atılım Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1-2), 17-29.
- Orhan, O. (2016). "Türkiye-Rusya Yakınlaşması ve Suriye", Ortadoğu Analiz, Temmuz-Ağustos, 8(75), 62- 63.
- Öz, D.E. (2006). "Sınırı Aşan Su" Kavramı Ve Bazı Örnekler Işığında Fırat Ve Dicle İçin Bir Paylaşım Planı", TMMOB Su Politikaları Kongresi, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Ankara,
- Özalp, M. (2018). "Türkiye'nin Suriye'ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu", Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(18), 169-186.
- Özdemir, Ç. (2016). "Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?", Bilgi, S.33, 81-102.
- Özdemir, E. (2016). "Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: I. Körfez savaşı ve Türkiye'ye Gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar", Bölgesel Çalışmalar, 1(1), 217-249.
- Paksoy, S., Paksoy, H.M., Alancıoğlu, E. (2013). "Küreselleşmenin Sosyo-Politik etkileri: Arap Baharı", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, S. 169-182.
- Polat, D.Ş. (2017). "NATO ve Rusya Federasyonu'nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz", Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt5, Özel sayı, 51-66.
- Salık, N. (2011). "Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği", Ortadoğu Analiz, 3(35), 20-32.
- Sandıklı, A. (2015) . "Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği", Bilgesam, Rapor No:67, s.1-70.
- Sandıklı, A., Semin, A. (2012). "Tüm boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye", BİLGESAM, Rapor No: 52.
- Sarıaslan, F. (2019). "Türkiye-İsrail ilişkilerinde Değişmeyen Dinamik: Ekonomi", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Erken Görünüm. DOI: 10.33630/ausbf.536442.
- Sinkaya, B. (2011). "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı", Ortadoğu Analiz, 3(33), 38-48.
- Sinkaya, B. (2011). " Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi", Adam Akademi, S.1, 79-100.
- Sinkaya, B. (2017). "İran'ın Suriye Stratejisi", Akademik Ortadoğu, 11(2), 49-64.
- Soy, H. B. (2004). "Arap Miliyetçiliği; Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar", Bilig, S.30, 173-202.
- Süer, B. (2012). " Suriye'de değişim Çabaları; Bir Bağlam ve Süreç Analizi", Akademik Ortadoğu Dergisi, S.12, 1-20.
- Şen, G. (2012). "İran ve Arap Baharı: Bağlam, Söylem ve Siyaset", Orta Doğu Etütleri, Ocak, 3(2), 95-118.

- Şen, Y. (2013). “Suriye’de Arap Baharı”, Yasama Dergisi, S.26, 55-79.
- Şenol, D., Erdem, S., Erdem, E. (2016). “İŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26(2), 277-292.
- Tan, M., Belli, A., Aydın, A. (2012). “2002 Sonrası ve Arap Baharı Kapsamında Türkiye Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları”, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu.
- Tarcan, B. H., Akgüller, H., Işık, K. (2018). “Ahmet Davutoğlu Dönemi Türk Dış Politikası”, International Academic Journal, 2(2), 250-271.
- Tepeciklioğlu, A. O., Tepeciklioğlu, E. E. (2015). “Teoriden Pratiğe: Suriye Krizi ve Uluslararası Toplum”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 70(1), 163-193.
- Turaman, O., Çelik, A.H. (2018) . “Türkiye ve ABD’nin Ortadoğu Dış Politikası: Irak ve Suriye Örnekleri Üzerinden Çatışan ve Örtüşen Değerler İkilemi”, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.1, 116-138.
- Ulutaş, U., Duran, B. (2016). “Türkiye’nin DEAŞ’la Mücadelesinin Kritik Dönemeci: Fırat Kalkanı Harekatı”, Türk Dış Politikası Yıllığı, s.12.30.
- Umar, Ö. O. (2002). “Suriye’de Fransız Emperyalizmi”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ, S.1, 297-310
- Uslu, N. (2010). “Türkiye’nin Yeni Ortadoğu Yaklaşımı”, Bilig, Kış, S.52, 147-180.
- Uyanık, N. , Kaştan, Y. (2016). “Birinci Dünya Savaşı’nın Seyrinde Rapor Ve Mektupların Rolü”, Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.15, 387-424.
- Uygur, H. (2012). “İran ve Arap Baharı”, SETA Analiz, Sayı 52, 4-27.
- Uzman, N. (2016). “Türkiye’nin Sınır Güvenliği Açısından Suriyeli Sığınmacılar Meselesi”, 21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum, 5(15), 135-157.
- Yalçın, H.B. (2015). “Obama Stratejisi ve Ortadoğu”, Akademik Ortadoğu, 9(2), 55-74.
- Yeltin, H. (2016). “Türkiye-Rusya ilişkilerinde normalleşme ve Fırat Kalkanı”, Ortadoğu Analiz, 8(77), 201-214.
- Yeltin, H., Işık, K. (2017). ”Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi”, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 3(3), 40-50.
- Yenişehirlioğlu, E., Salha, H., Şahin, S. (2016). “Politik Krizlerin Turizm Talebi Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma: Rusya’nın Değişen Yüzü ve Bu Değişimin Türkiye Turizmine Etkileri” Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), 74-83.
- Yeşiltaş, M., Balcı, A. (2011). “ AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita”, Bilgi, S.23, 9-34.
- Yılmaz, S., Yakşı, A. (2016). “Osmanlı Devletinden Günümüze Türk- Rus İlişkileri”, TYB Akademi, S.17, 9-57.
- Yılmaz, T. (2010). “Türkiye-İsrail İlişkileri:Tarihten Günümüze”, Akademik Ortadoğu, 5(1), 9-24.

Gazeteler

- 4 Türkmen Komutana İntihar Saldırısı, (2014, 4 Şubat). Ortadoğu, s.10.
- AB'de Şam Çatlağı. (2013, 16 Mart). Yeni Şafak, s.1.
- ABD'den Bir İki Yüzlülük Daha!. (2016, 17 Eylül). Ortadoğu, s.1.
- Albayrak H. (2009, 28 Nisan). Türkiye-Suriye Orduları Ortak Tatbikatta. Yeni Şafak, s.6.
- Altay Karataş, A. (2009, 14 Ekim). Sınır Tanımayan Bakanlar: Suriye sınırında Vize Bayramı. Yeni Şafak, s. 6.
- Balayı İç Savaşla Bitti. (2016, 7 Şubat). Cumhuriyet,s.12.
- Balbay, M. (2015, 4 Mayıs). İflasın Fotoğrafı. Cumhuriyet, s.11.
- BM Yetkilisi BM'yi Suçladı. (2014, 23 Ağustos). Cumhuriyet, s.12.
- Bölgede Bir Kürt Devleti Kourdurulacak. (2012, 25 Temmuz). Cumhuriyet, s.9.
- Çiçek, Y. (2011, 27 Ekim). Kadafi'yi Linç Ettirdiler, Sıra Esat'a Geldi. Ortadoğu.
- Davutoğlu Ve Zarif Ateşkes Konusunda Hemfikir Oldular. (2013, 20 Kasım). Cumhuriyet, s. 4.
- Dehşet Kapıya Dayandı. (2015, 10 Kasım). Ortadoğu, s.1.
- Dilek, B.S. (2011, 4 Şubt). AB'ye 'Alternatifsiz Değiliz' Mesajı. Cumhuriyet, s.6.
- Doğan, Y. (2008, 5 Eylül). Dörtlü Zirve. Yeni Şafak, s.4.
- Elevli,N. (2001, 16 Ocak) . İşte Beşşar'ın Sakladığı Esmâ. Milliyet, s.11.
- Esad Gitmezse Suriye Bölünür. (2012, 23 Mart). Yeni Şafak, s.8.
- Esad'a Kaçış Teklifi. (2011, 3 Aralık) Cumhuriyet, s. 5.
- Hesabı Sorulacak. (2013, 12 Mayıs) Yeni Şafak, s.1.
- IŞİD Terörü. (2014, 8 Ocak). Yeni Şafak, s.10.
- IŞİD'in Yerini PKK/PYD Almasın. (2016, 26 Ağustos). Ortadoğu, s.8.
- İlknur, M. (2007, 8 Ocak). Kiptaş Sınırı Aştı. Cumhuriyet, s.8.
- İran'dan Sert Çıkış. (2013, 15 Mart). Cumhuriyet, s.7.
- Karagül, İ. (2013, 20 Eylül). Türkiye'yi Kim Yalnız Bıraktı. Yeni Şafak, s.15.
- Karataş, O. (2009, 18 Eylül). Şam'ın Şekeri. Ortadoğu, s.5
- Katiller. (2013,12 Mayıs). Cumhuriyet, s.1.
- Kavcar, N. (2013, 28 Mayıs). Suriye İç Savaşına Taraf Olmanın Bedeli, Reyhanlı. Ortadoğu, s.2.
- Kavukçuoğlu, D. (2016, 14 Şubat). Terör. Cumhuriyet, s.13.
- Kurtarıcı Türkiye. (2011, 26 Haziran). Yeni Şafak,
- Kuşatma Yarıyor. (2016, 24 Ağustos) Ortadoğu, s.1.
- Melih Aşık, Aferin Uğruna, (2011, 3 Ağustos).Milliyet, s.13.

Memleket Yanmış Neyime, Ben Giderim Beyime. (2013, 17 Mayıs), s.9.

Muhafiflerle Görüşüyoruz. (2012, 4 Aralık). Cumhuriyet, s.3.

Özden, H. (2013, 18 Mayıs). Yeni Suriye'nin İnşasında ABD ve Türkiye'nin Rolü. Yeni Şafak, s.7.

PKK'ya Sabırlı, Suriye'ye Sabırsız. (2011, 11 Ağustos). Ortadoğu.

Rus Askerler Türkiye İçin Savaşıyor. (2015, 11 Eylül). Ortadoğu, s.7.

Selvi, A. (2012, 28 Haziran). Vur Emrini Kim Verecek. Yeni Şafak, s.7.

Selvi, A. (2013, 12 Eylül). Esad'a Nobel Barış Ödülü. Yeni Şafak, s.14.

Selvi, A. (2015, 26 Kasım). Rusya Krizi Nereye Gidiyor. Yeni Şafak, s.13.

Sınır Gerginliği: Sınır Harbi. (2012, 30 Haziran).Yeni Şafak.

Silahı Bırakanı Kucaklarız: Gelin Silahı Bırakın, Devlet Sizi Affetsin. (2009, 15 Eylül). Yeni Şafak.

Sirmen, A. (2014, 4 Şubat). Terör İhracı Terör İthali. Cumhuriyet, s.4.

Sivash, N. (2013, 1 Eylül). Suriye Daha da Karıştırılırsa. Ortadoğu, s.6.

Suriye'de İslam Kültür ve Mirası Katliamı. (2013, 12 Eylül) Ortadoğu, s.13.

Suriye'deki Değişimi Biz Yönetmeliyiz. (2011, 29 Mayıs). Yeni Şafak.

Suriye'ye İnsani Harekat Başlıyor. (2012, 14 Şubat). Yeni Şafak.

Suriye'yi Libya Sanmayın. (2011, 18 Ağustos).Cumhuriyet, s. 4.

Türkiye'ye Faturası Ağır Oldu. (2012, 2 Aralık). Cumhuriyet, s.6.

Türkiye'ye Faturası Ağır Oldu. (2012, 2 Aralık). Cumhuriyet, s.6.

İnternet Kaynakları

18 Aralık 2010: Arap Baharının Başlangıcı, <https://www.ihh.org.tr/haber/18-aralik-2010-arap-baharinin-baslangici-1975> , (Erişim Tarihi, 28 Nisan, 2019).

21. Yüzyılda Bir Zafer: Fırat Kalkanı, www.yenisafak.com/dunya/21nci-yuzyilda-bir-zafer-firat-kalkani-2784901, (Erişim Tarihi:22 Mayıs, 2019).

24 Ocak 2012, Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 22 Ocak 2012 Tarihinde Suriye Konusunda Aldığı Karar, http://www.mfa.gov.tr/no_26_-24-ocak-2012_-arap-ligi-disisleri-bakanlari-konseyi_nin-22-ocak-2012-tarihinde-suriye-konusunda-aldigi-karar-hk_.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 30 Nisan, 2019).

25 Mart 2011, Suriye'deki Olaylar Hk. , http://www.mfa.gov.tr/no_-82_-25-mart-2011_-suriye_deki-olaylar-hk_.tr.mfa,(Erişim Tarihi: 19 Mayıs, 2019).

A. Necdet Sezer, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/ahmet_necdet_sezer/ (Erişim Tarihi:27 Mayıs 2019).

Ahmet Davutoğlu Biyografisi, <https://www.haberler.com/ahmet-davutoglu/biyografisi/>, (Erişim Tarihi: 17 Mayıs, 2019).

- Arap Baharı Sonrası Yemen'in Çıkmazları, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arak-bahari-sonrasi-yemenin-cikmazlari>, (Erişim Tarihi, 4 mayıs 2019).
- Arap Baharı'nın Gözden Kaçan Ülkesi: Bahreyn, <http://isyandan.org/makaleler/arak-baharinin-gozden-kacan-ulkesi-bahreyn/>, (Erişim Tarihi, 6 Mayıs, 2019).
- Atasoy, A., Geçen, R., Korkmaz, H. (2012). "Siyasi Coğrafya Açısından Türkiye(Hatay)-Suriye Sınırı", http://www.mku.edu.tr/files/1_dosya_1355572531.pdf, s.1-13. (Erişim Tarihi:5 Mart,2019).
- Atılım Üniversitesi'nde İlk Ders Rusya Ankara Büyükelçisi Karlov'dan, <http://www.milliyet.com.tr/atilim-universitesi-nde-ilk-ders-rusya-ankara-yerelhaber-1570474/>, (Erişim Tarihi: 2 Mayıs, 2019).
- Bir Bakışta Dökme Kurşun Operasyonu, (2009), <https://t24.com.tr/haber/bir-bakista-dokme-kursun-operasyonu,25247>, (Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2019).
- BM Esad'ı Çekilmeye Çağırıldı, <https://www.amerikaninsesi.com/a/bmEsad-cekilmeye-card-139472768/903426.html>, (Erişim Tarihi: 2 Mayıs, 2019).
- BM İnsan Hakları Konseyi Suriye Uluslararası Soruşturma Komisyonu Tarafından Yayınlanan Rapor, http://www.mfa.gov.tr/no_275_-29-kasim-2011_-bm-insan-haklari-konseyi-suriye-uluslararasi-sorusturma-komisyonu-tarafından-yayınlanan-rapor-hk_.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 30 Nisan, 2019).
- BM'nin Suriye Karar Taslağına İkili Veto, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/02/120204_syria_2ndupdate, (Erişim Tarihi: 30 Nisan, 2019).
- Can, H. (2019). "Hatay Türkiye'ye Nasıl Katıldı" <https://www.dunyabulteni.net/tarih-dosyasi/hatay-nasil-turkiye-ye-katildi-h118849.html>, Erişim Tarihi, (10 Nisan, 2019).
- Cumhurbaşkanı Erdoğan İŞİD değil, DEAŞ dedi, Hangisi Doğru?, <https://www.haberler.com/cumhurbaskani-erdogan-isid-degil-deas-dedi-8874739-haberi/>, (Erişim Tarihi: 3 Temmuz, 2019.)
- Cumhurbaşkanı Erdoğan: kendi göbeğimizi kendimiz keseceğiz, <https://www.timeturk.com/cumhurbaskani-erdogan-kendi-gobegimizi-kendimiz-kesecegiz/haber-785524>, (Erişim Tarihi, 3 Mayıs, 2019).
- Davutoğlu Der Spiegel'e Konuştu, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2011/06/06/davutoglu-der-spiegele-konustu>, (Erişim Tarihi: 28 Nisan, 2019).
- Davutoğlu Lavrov İle Suriye'yi Görüştü, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/430132/Davutoglu__Lavrov_ile_Suriye_yi_gorustu.html, (Erişim Tarihi: 23 Mayıs, 2019).
- Davutoğlu: Uçağın Düşürülmesi Rusya'ya Karşı Bir Eylem Değildi, <https://www.karar.com/gundem-haberleri/davutoglu-ucagin-dusurulmesi-rusyaya-karsi-bir-eylem-degildi-56533>,(Erişim Tarihi: 28 Nisan,2019).
- Demir, E.
file:///C:/Users/q/Downloads/TURKIYE_SURIYE_ILISKILERI_ABDULLAH_OCALA.pdf, (Erişim Tarihi, 14 Nisan, 2019).

- Duman, Ç.
https://www.academia.edu/33535813/Ortado%C4%9Fu_Denkleminde_T%C3%BCrkiye-Suriye_%C4%B0li%C5%9Fkileri ,(Erişim Tarihi, 25 Nisan).
- Erdoğan'dan Bahçeliye: Okyanus Ötesinde Ne var,
<http://www.radikal.com.tr/politika/erdogandan-bahceliye-okyanus-otesinde-ne-var-1048841/> , (Erişim Tarihi: 28 Nisan,2019).
- Erdoğan'ın Suriye Sözlere Dış Basında Yankılandı, <http://www.milliyet.com.tr/erdogan-in-son-suriye-sozleri-dis-basinda-yanklandi-siyaset-1466401/>, (Erişim Tarihi: 30 Nisan, 2019).
- Erdoğan'ın Putin ziyareti Batı'nın sınırlarını bozuyor”,<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-37020467>, (Erişim Tarihi: 4 Mayıs, 2019).
- Eroğlu, Y. “Irak, Suriye ve Türkiye Arasında Yaşanan Su Sorunu”,
https://www.academia.edu/11122295/IRAK_SUR%C4%B0YE_VE_T%C3%9CRK%C4%B0YE_ARASINDA_YA%C5%9EANAN_SU_SORUNU,(Erişim Tarihi, 11 Nisan, 2019).
- F-16'lar Suriye Uçağını İndirdi, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/f-16lar-suriye-ucagini-indirdi>, (Erişim Tarihi:3 Mayıs, 2019).
- Gaziantep'de Katliam, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/gaziantepde-patlama-40203650>,(Erişim Tarihi: 2 Temmuz, 2019).
- Geçmişten Günümüze Türkiye-Suriye İlişkileri ve İç Savaşın İlişkilere Etkisi,
https://www.academia.edu/12028558/Ge%C3%A7mi%C5%9Ften_G%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCze_T%C3%BCrkiye-, (Erişim Tarihi: 15 Nisan, 2019).
- <https://www.cnnturk.com/dunya/erdogan-biz-paramizla-abdden-silah-alamiyoruz-abd-terror-orgutune-silah-veriyor>, (Erişim Tarihi: 2 Mayıs, 2019).
- Kirpi ikilemi: Türkiye ve Rusya ilişkileri, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kirpi-ikilemi-turkiye-ve-rusya-iliskileri>, (Erişim Tarihi: 24 Mayıs, 2019).
- Kurşun, Z. (2014) “Arap Milliyetçiliği Nasıl Gelişti”,
<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-milliyetciligi-nasil-gelisti>,(Erişim Tarihi: 3.Mayıs 2019).
- Kurt, V. (2019). Trump ve Suriye Krizi, Seta yayınları,
s.7,setav.org/assets/uploads/2019/04/A275_TrumpSuriye.pdf, (Erişim Tarihi: 22.05.2019).
- Murat Yeşiltaş, “Soğuk Savaş Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri”, Anlayış Dergisi, 2007, S.55. ,
<http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=55&makaleid=864>, (Erişim Tarihi: 21 Mayıs, 2019).
- NATO, Türkiye-Suriye Sınırına Patriot kararını onayladı,
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121204_nato_patriot_update2.shtml, (Erişim Tarihi: 23 Mayıs, 2019).

- Öztürk, T. E. (2011). “Yeni Dönem Türkiye- ABD ilişkileri Fırsatlar ve Riskler”, TASAM, file:///C:/Users/q/Downloads/Turkiye-ABD_Iliskileri_ve_Ortadogu.pdf, (Erişim Tarihi:21 Mayıs, 2019).
- Putin Soykırım dedi,El Cezire,25.04.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/putin-soykirim-dedi>, (Erişim Tarihi: 27.Nisan, 2019).
- Rakamlarla Suriye'nin Sosyo-Ekonomik Durumu, <http://www.suriyegundemi.com/2016/05/04/rakamlarla-suriyenin-sosyo-ekonomik-durumu/>, (Erişim Tarihi, 1 Mayıs, 2019).
- Reyhanlı Saldırısının Firari Sanığı Yakalandı, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/reyhanli-saldirisinin-firari-sanigi-yakalandi/1399827>, (Erişim Tarihi, 2 Temmuz,2019).
- Rusya s-400 Füzelelerini Suriye'ye Konuşlandırdı, <https://www.ntv.com.tr/dunya/rusya-s-400-fuzelerini-suriyeye-konuslandirdi,q4xvFUui7E2LAwVB1bCDgQ>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan,2019).
- Rusya Suriye'deki Işık Hedeflerini Hazar Denizi'nden Vurdu, <https://www.posta.com.tr/rusya-suriyedeki-isid-hedeflerini-hazar-denizinden-vurdu-304803>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan,2019).
- Rusya Türkmen Dağı'nı Bombalıyor, <https://www.yeniakit.com.tr/haber/rusya-turkmen-dagini-bombaliyor-110760.html>, (Erişim Tarihi: 27 Nisan,2019).
- Sarı, Ö. Beşar Esad Döneminde Suriye'nin dış Politikası ve AB'nin Yeri, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/1119/besar_Esad_doneminde_suriyenin_dis_politikasi_ve_abnin_yeri, (Erişim Tarihi, 30 Nisan, 2019).
- Suruç'ta Katliam, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/isidden-suruca-katliam-29597281>, (Erişim Tarihi: 2 Temmuz, 2019).
- Suriye Alevileri: Katliamdan İktidara, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130314_suriye_alevileri_1, (Erişim Tarihi: 3 Temmuz,2019).
- Suriye'de İran'ın Şii Milisleri”, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriye-de-iran-in-sii-milisleri/1089525>, (Erişim Tarihi:3 Temmuz, 2019).
- Suriye: IŞİD Antik Kent Palmira'da Ünlü Anıtı Yıktı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38688672>, (Erişim tarihi: 2 Temmuz, 2019).
- Suriye: Türkiye'nin Yaptığı Savaş İlanıdır, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriye-turkiyenin-yaptigi-savas-ilanidir-20264735>, (Erişim Tarihi: 2 Mayıs, 2019).
- Taş, K. Z. (2019). Suriye'nin (Şam) Osmanlı Hakimiyetindeki İdari Yapısı, Dergipark Web Sitesi, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/58450>, (Erişim Tarihi:21 Subat, 1019).
- Taşçı, T. A. (2014). Türkiye- Rusya İlişkilerinde Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK), ERUSAM, s.6, <https://erusam.erciyes.edu.tr/icerikdosyalari/file/RUSYA/Rus%20U%C3%A7a%C4%9F%C4%B1n%C4%B1n%20Vurulmas%C4%B1%20Hadisesi.pdf>, (Erişim Tarihi: 23. Mayıs, 2016).

- Taşkıran, C. (2015). “Uluslararası İlişkiler Açısından Ermeni Meselesinin Durumu”, Türk Yurdu e- dergi, S.332, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=238>, Erişim Tarihi: 6 Temmuz, 2019.
- Türkiye- Suriye İlişkileri İnişler ve Çıkışlar, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/turkiye-suriye-iliskileri-inisler-ve-cikislar>, (Erişim Tarihi:5 Nisan,2019).
- Türk Jetleri Suriye Uçağını vurdu, <https://www.yenisafak.com/dunya/turk-jetleri-suriye-ucagini-vurdu-628082>,(Erişim Tarihi: 23 Mayıs, 2019).
- Türk Savaş Uçakları Sınırı İhlal Eden Suriye Helikopterini Vurdu, <https://www.haberler.com/suriye-ye-ait-savas-ucagi-turk-savas-ucaklari-7315733-haberi/>, (Erişim Tarihi:28 Nisan,2019).
- Türkiye Suriyeli Diplomatları Sınırdışı Ediyor, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-suriyeli-diplomatlar-sinir-disi-ediyor-20656698>, (Erişim Tarihi: 2 Mayıs, 2019).
- Türkiye’ye Patriot Füzeleri Gönderiliyor, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121204_nato_Patriot_update3.shtml, (Erişim Tarihi: 28 Nisan, 2019).
- Ülke Profili: Libya, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-libya>, (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2019).
- Ülke Profili: Suudi Arabistan, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-suudi-arabistan>, (Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2019)
- Ülke Profili: Yemen, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-yemen>, (Erişim Tarihi, 30 Nisan, 1019).
- Yeni Dönemde Sıfır Sorun Politikası, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/yeni-donemde-sifir-sorun-politikasi.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 17 Mayıs, 2019).

Tezler

- Akkan, İ. (2016) “Arap Baharı Sonrası Suriye ve Türk Dış Politikası Açısından Türkiye - Suriye ilişkileri”, İstanbul Arel Üniversitesi,(Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Aktaş, A. K. (2017). 2002 Sonrası Türkiye –İran İlişkileri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü, (Lisans Bitirme Tezi), Konya.
- Cihangir, İ. (2010). İkili Ve Bölgesel Güvenlik Unsurları Ve Türkiye-İran İlişkilerine Yansımaları, (Yüksek Lisans Tezi). Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Daşdemir, M. (2017). 1979 Devrimi Sonrası İran’ın Türkiye Politikası Ve Arap Baharı Etkisi: Rekabet Ve İşbirliği, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Kılıçarslan, M. T. (2016). Suriye Krizi Denkleminde Türkiye – Rusya İlişkileri, (Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Ankara.

- Toraman, İ. (2015). “Arap Baharı ve Suriye”, (Yüksek Lisans Tezi) Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yalova.
- Törel, T. (2002). “PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından incelenmesi 1978-1998)”, (Doktora Tezi) Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Yılmaz, M. (2015). Suriye Krizi Ekseninde Türkiye-İran İlişkileri, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Şule KILIÇ
Doğum Yeri ve Yılı : Ünye – 1986
Yabancı Dili : İngilizce
E-posta : akkiloc86@gmail.com

Eğitim Durumu

Lisans: Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Tarih Bölümü